

Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları

Medreseler
Darülkurrallar
Mektepler

Doç. Dr. Zeynep AHUNBAY

Giriş

Osmanlı eğitim düzeni içinde sıbyan mektepleri ilk, medreseler orta ve yüksek öğretim kurumları olarak yer alıyorlardı. Medrese adı altında yapılan sınıflandırma içine, genel olarak islâmî ve diğer bilimlerin okutulduğu, orta ile yüksek öğretim arasında kademenlenen düzeylerdeki okullar ile, Hadis, Kuran ve Tıp bilimlerinin birinde uzmanlaşan darülhadis, darülkurra ve darüttıb adları altında toplanan, yüksek düzeyde üç medrese türü girmektedir. Eğitim düzeyi ve konuları değişmekle birlikte, öğretim biçiminde büyük bir farklılık olmaması nedeniyle, genel medreseler, darülhadis, darülkurra ve tıp medreseleri birbirinden çok farklı yapılar olarak tasarlanmamışlardır. Medreselerde temel mimârî bileşenler derslerin verildiği dersane ile öğrencilerin ve medrese görevlilerinin kaldıkları hücrelerdir. Genellikle revaklı bir avlu çevresinde yer alan bu bileşenlere ek olarak, şadırvan ve helâlarla temel işlevsel öğeler tamamlanmaktadır. Ayrıca, programın genişliğine göre, çeşme, sebil, türbe, mektep, kütüphane, mescit, küçük bir hamam yapısı da medreselerin hemen yakınında yer alabilmekteydi. Uygulamalarda yalnız hücre dizilerinden oluşan, dershanesiz medreselere de rastlanmaktadır. Ancak bu durumda, yakında, belki aynı avlu çevresinde medresenin dershanesi olarak da kullanılan bir cami ya da mescit bulunmaktadır. Ya da, tıp medreselerinde olduğu gibi, dersler hastahanedeki uygulamalı olarak görülebilmekteydi. Genel olarak darülkurralarda, öğrencilerin kalmasına ayrılmış hücrelere yer verilmemiş, yalnız dershaneden oluşan yapılar gerçekleştirilmiştir.

Tarihi kaynaklara göre Mimar Sinan 74 medrese 8 darülkurra ve 7 mektep yapmıştır. Aşağıda bu yapılar üç kümede - medreseler, darülkurrallar ve mektepler olarak - ele alınacaktır.

I. Medreseler

Mimar Sinan tarafından yapılmış olan medreselerin saptanabilmesine yardımcı başlıca kaynaklar, eserlerin listesini veren **Tezkiret-ül Bünyan** (TB); **Tezkiret-ül Ebniye** (TE) ve **Tuhfet-ül Mimarîn** (TM)'dir. Bu belgelerde geçen isimlerin toplamına bakıldığında, Sinan'ın cami ve mescitlerden sonra en çok sayıda ürün verdiği yapı türü olarak medreseler ön plana çıkmaktadır. Mimar Sinan'ın yapmış olduğu medreseler, **Tezkiret-ül Bünyan** 'a göre 60, **Tezkiret-ül Ebniye** 'ye göre 62, **Tuhfet-ül Mimarîn** 'e göre 70 tanedir. Bu üç kaynağa sıralanan yapı adı ve sayısı farklıdır. İsimler der-

lenip bir araya getirildiğinde, toplam 74 medreseden oluşan bir liste ortaya çıkmaktadır (bkz. Ek I).

Her üç yazma eserde de adı geçen fakat yapım tarihi yönünden, ya da yapıldığı yer açısından Sinan'ın eseri olduğu tartışılan binalar vardır. Örneğin 1523/4 tarihli Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi içindeki medresenin Sinan'la ilişkisi, belki bir onarım nedeniyle olmuştur. Çünkü 1523/4 yıllarında Kanunî'nin ordusuyla "atlı sekban" olarak seferlere katılan Sinan'a bu külliyenin önemli yapılarının sorumluluğunun verilmiş olabileceği kuşkuludur. Ayrıca Mimar Sinan'ın mimarbaşı olduğu dönemde, 1538-1588 yılları arasında, İstanbul dışında yapılan ve başkentteki yoğun çalışmaları nedeniyle onun tarafından sonuna kadar izlenip uygulanması olası görülmeyen medreselerin de Sinan'ın eserleri arasında sıralanması, belki ilk tasarımın oluşturulmasına katkısı nedeniyle haklı gösterilebilir.

Mimar Sinan'ın yapmış olduğu medreselerden günümüze ulaşabilenlerin sayısı sınırlıdır. Özellikle ahşaptan yapılmış ya da ahşap çatılı olanlar, yangınlar ve zamanın etkisiyle harap olmuşlar, kent planındaki değişiklikler sırasında ortadan kalkmışlardır. Günümüze değişmeden ulaşabilen ahşap medrese saptanamamıştır. İlk tasarım özelliklerini korumuş kârgir medrese sayısı ise ancak 22'dir. 5 medrese bazı bileşenlerini yitirmiş, 3 medrese daha sonraki dönemlerde yenilenmiştir. Şu anda mevcut Sinan medreselerinden beşi çok harap durumdadır. Listelerde yer alan medreselerden 37'sinden ise hiç iz kalmamıştır.

Bu sonuç, araştırmaya başlarken, Sinan'ın yapmış olduğu medreselerden ancak yarısını tanıma olanağına sahip olduğumuzu, dolayısıyla kesin genellemelere gidilmesinin sakıncalı olabileceğine dikkati çekmektedir. Ancak günümüze ulaşabilen medreselerin büyük bir bölümünün en üst düzey yöneticilerinin yaptırdıkları seçkin binalar olması, Sinan'ın bu yapı türü dalındaki üretiminin, değerli örneklerinin incelenip anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Mimar Sinan İstanbul'da 56 medrese yapmıştır. Bu yoğunluğun doğal sayılabilecek bir sonucu olarak, bugüne ulaşabilen medreselerinin çoğu da İstanbul'da, tarihi yarımada'nın Suriçi bölgesindedir. Asıl yoğunluğu FatihSüleymaniye bölgesinde olmak üzere 40 medresenin yeri saptanabilmektedir. Ayrıca, Sur dışında Eyüp'te 3, Üsküdar'da 5, Beşiktaş'da 2, Kanlıca ve Kasımpaşa'da 1'er medrese yapmıştır.

İstanbul dışında ikinci yoğunluk bölgesi Trakya'dır. Sinan İstanbul-Edirne yolu üzerindeki yerleşmelerden, Küçükçekmece, Lüleburgaz, Çorlu, Babaeski ve Edirne'de medreseler yapmıştır. Rumeli'nin Marmara kıyısındaki önemli yerleşmesi Rodosçuk'ta (Tekirdağ), Rüstem Paşa'nın yaptırdığı külliye içinde de bir medresesi vardır. Anadolu'daki uygulamalarının sayısı ise çok sınırlıdır. Tezkiyelerden İzmit, Ankara, Diyarbakır ve Van'da medreseler yaptığı öğrenilmektedir. Ayrıca bugün T.C. sınırları dışında kalan topraklarda, Hac yolu üzerinde Halep, Şam ve Kudüs'te ayrıca Mekke'de medrese uygulamaları eksik bulunduğu belirlenebilmektedir.

Tarihlendirme sorunları nedeniyle Mimar Sinan tarafından yapılan medreselerin kronolojik olarak sıralanması kolay olmamaktadır. Medreselerden ancak beşinde yazıt bulunmaktadır. Medresede yazıt olmadığı durumlarda, külliyenin diğer öğelerindeki, çoğu kez camilerdeki yazıtlar tarihlendirmeye yardımcı olmaktadır.

Hiç yazıt bulunmadığında, vakfiye düzenleme tarihi, yaptıran kişinin yaşadığı süre, belli bir yerde ve görevde bulunduğu yıllar, medreseye müderris atanması tarihi, yapım sırasında malzeme alımı ve benzeri konularla ilgili hükümler, belgeler, çağdaş tarihçilerin yazdıkları, ya da düşürülen tarihler yardımcı olabilmektedir. İstanbul için Evliya Çelebi'nin gezi notları, **Hadikat-ül Cevâmi**

ve 17-20. yüzyıl arasında medreselerle ilgili olarak yapılan saptama çalışmaları¹ diğer önemli kaynakları oluşturmaktadır.

Bazı medreseler zaman içinde kullanım değiştirmiş, tekke ya da başka bir işlev için kullanılır olmuşlardır. Bu nedenle 16. yüzyıldan sonraki tarihlerde yapılmış medrese sayımlarında veya tarihi belgelerde Sinan'la ilgili tezkirelerde adı geçen medrese isimlerinden bazılarında, yapılar günümüze ulaşmış olsalar da, rastlanmamaktadır (örneğin Nişancı Mehmet Bey Medresesi).

1.1. Yazılı Kaynaklarda Yer Alan Mimar Sinan Medreseleri

Tezkiret-ül Bünyan, Tezkiret-ül Ebniye ve Tuhfet-ül Mimarın'de yer alan 74 medrese, alfabetik sıra içinde EK l'de sunulmuştur. Tezkiret-ül Ebniye ve Tuhfet-ül Mimarın R.M. Meriç tarafından yayınlanan² karşılaştırmalı metinlerinden, Tezkiret-ül Bünyan Ahmet Cevdet'in nüshasından³ yararlanılarak değerlendirilmiştir.

Bugüne ulaşamayan medreseler hakkındaki bilgilerimiz çok sınırlıdır. İstanbul'un Suriçi bölgesinde yapılanlardan 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kalabilmiş olanlar E.H.Ayverdi tarafından yayınlanan 19. Asırda İstanbul Haritası'nda⁴ konumları ve genel yerleşme planlarıyla gösterilmiştir. Bunlardan çok azına ait fotoğrafik belge bulunmaktadır. Yok olan diğer medreselerle ilgili olarak adlarından başka bir bilgi edinememekteyiz.

1.2. Sinan Tarafından Yapılan ve Bugün Kalıntısı Ya da Tümü Mevcut Olan Medreseler

Sinan tarafından yapılan medreseler, zaman içinde, onarımlar sırasında ve işlevsel gerekliliklerle değişikliğe uğramışlardır. Günümüze özgün yapılarını koruyarak ulaşabilenler sağlam veri kaynakları olarak değerlendirilebilmektedirler. Burada, listelerde yer alan medreselerden günümüze kalabilen parçaları yapı bütünü ya da kalıntısı ölççeğinde- ele alarak, Sinan'ın bu konuda yapmış olduklarına tümel bir bakış getirmeğe çalıştık. Sinan tarafından yapıldığına tam inandığımız yapıları da, listelerde yer aldıkları için, çalışma kapsamı içinde tuttuk. Aşağıda kronolojik olarak sunulmaya çalışılan yapıların sıralanmasında, tarihlendirme sorunları nedeniyle bazı değişiklikler olabileceğini kabul ediyoruz.

1.2.1. Gebze Çoban Mustafa Paşa Medresesi

Çoban Mustafa Paşa'nın cami, türbe, kervansaray, imaret, tabhane, tekke, sıbyan mektebi ve medreseden oluşan külliyesi, cami ve medrese girişlerinde yer alan yazıtlara göre 1523/24 yıllarına tarihlenmektedir⁵. Çoban Mustafa Paşa 1522 tarihinde, Sinan'ın da katıldığı Rodos seferinde bulunduktan sonra

Gebze, Çoban Mustafa Paşa Medresesi giriş cephesi

1. M.K. Özergin, "Eski Bir Rûznameye göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı: 4-5, Ağustos 1973-1974, s. 263-290; M.S. Kütükoğlu, "1869 da Faal İstanbul Medreseleri", İÜ Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı: 7-8, 1976-1977, s.277-392; M.S. Kütükoğlu, "Darü'l-Hilâfeti'Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, CVII, Cüz: 1-2, 1978, s.1-212.

2. Mimar Sinan-Hayati, Eseri, I. Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler, Ankara 1965.

3. Tezkiret-ül Bünyan, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1315.

4. İstanbul Fethi Demeği, İstanbul Enstitüsü Yayınları, Şehir Matbaası, İstanbul 1958.

5. A.Kuran, "Mimar Sinan'ın İlk Eserleri", TTK Belleten, C.XXXVII, No: 148, TTK Basımevi, Ankara 1973.

Mısır valiliğine atanmıştır. Caminin bezemelerinde açıkça görülen Memlûk taş işçiliği etkisi Paşanın bu ülkeden getirttiği san'atkârların varlığına bağlanmaktadır⁶. Sinan'ın Rodos seferinden sonra Belgrad seferine gittiği bilinmektedir. Külliye'nin yerleşim düzeni ve yapıların tasarım düzeyi, olgun bir Osmanlı klasik mimarlık bilgisi yansıtmaktadır. Sinan'ın 1523/4 yılında mimar olarak bu olgunluğa ulaşmış olabileceğini kabul etmek güçtür.

Yapı belki daha ileri bir tarihte Sinan tarafından onarılması nedeniyle listelerde yer almaktadır⁷. Yapıda ilk tasarımdan sonraki tarihlere ait-Cumhuriyet döneminde yapılan hariç - onarım izleri belli değildir. Dış duvarlarda dört sıra taş, üç sıra tuğla almaşık örgü bulunmasına karşın, avlu çevresindeki revak alınlıklarında bir sıra taş, iki sıra tuğla örgü vardır. Bu farklılık, avlu revaklarının yenilenmiş olabileceğini düşündürülebilir. Ancak, ilk tasarımda avlu çevresinin dış duvarlardan daha özenli bir duvar örgüsü ile, yapılmış olabileceğini de gözden uzak tutmamak gerekmektedir.

Medrese planı, hücrelerin dikdörtgen bir avlu çevresinde U biçiminde dizildiği ve dershanenin U'nun açık olan kenarında yer aldığı düzendedir. Giriş, uzun kenarlardan birinin ortasında, dershanenin bulunduğu kısa kenara dik eklenmiştir. Hücrelerin önündeki revaklar avluyu üç yönden sarmakta, dershanenin önünü açık bırakmaktadır. Dershane girişinde dört sütuna oturan kırma çatılı ahşap bir saçak yapılmıştır.

Avlunun dar kenarlarından biri üzerine yerleşen dershanenin genişliğinin avludan daha az olması nedeniyle, yan revaklar dershane duvarının uzantısına saplanmaktadır. Dershanenin iki yanında avluyu çevreleyen revakların uzantısı sayılabilecek, fakat revaklardan daha geniş olarak, hücre boyutlarında yapılan ve kubbeye örtülen yarı açık mekânlar bulunmaktadır.

Dershanenin avlunun bir kenarı üzerinde tek başına yer aldığı U plan uygulamaları, Bursa döneminden başlayarak çok kullanılmıştır. Fakat Gebze'de U'nun kollarının açık bıraktığı alana yerleştirilen dershanenin yan revaklarla bağlantısı özel bir ayrıntıyla çözümlenmiştir.

1.2.2. İstanbul-Karagümrük/ Zincirlikuyu Üçbaş Nureddin Hamza Medresesi

Fatih'te Sarayağası Caddesinin Zincirlikuyu Meydanına ulaştığı yerde, aynı adlı mescidin yanında bulunan Üçbaş medresesi, Sinan'la ilgili üç yazma eserde de TM⁸, TE⁹ ve TB¹⁰'da yer almaktadır. Avlu girişi üstündeki yazıtı¹¹ dayanılarak belirlenen yapım tarihi 939 H/ 1532/3; Sinan'ın mimarbaşı olduğundan öncedir. Bugün mevcut olan medresenin 16. yüzyıl yapısı olmadığı, onarım ve değişiklikler geçirdiği anlaşılmaktadır. 18. yüzyıl sonunda **Hadikat-üt Cevâmî**'nin yazarı Ayvansarayî Hüseyin Efendinin saptamaları sırasında medrese mevcut değildir¹². Şimdi bakımsız ve harap durumda olan ahşap revaklı medrese hücreleri, 19. yüzyılda, eski temeller üzerine yapılmış olabilir.

6. A.Aldoğan, "Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Camii ve Memlûk Etkili Bezemesi", *Türkiyemiz*, sayı: 38 Ekim 1982, s. 37

7. Kuran, agm. s. 540.

8. Meriç, age, s. 34.

9. aynı eser, s. 97.

10. Ahmet Cevdet, *Tezkiret-ül Bünyan*, s. 36.

11. S. Saatçi, *Mimar Sinan'ın Yapılarındaki Kitabeler*, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İstanbul 1988, s.9-11.

12. *Hadikat-ül Cevami*, C.I, s.51.

Bugünkü duruma göre, medrese hücreleri avlu çevresinde, düzgün olmayan bir U biçiminde dizilmektedir. Aynı bir dershane yoktur; muhtemelen 16. yüzyılda da mescit, dershane olarak kullanılmıştır. 1546 tarihli **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri**'nden, ilk medrese ile ilgili olarak, öğrencilerin kalması için cami yanında 16 tane hücre vakfedildiği öğrenilmektedir¹³. Vakfiyede medresede kalacak öğrenci sayısı 12 olarak belirlenmiştir.

İlk yapımda da arazi eğimi dolayısıyla kısmen iki katlı bir yapı düzeni olduğunu; yoldan yükselerek ulaşılan avlu kotundan aşağıda, kuzey hücrelerinin altında, bugün de mevcut olan bodrum düzenlemesi ile oda sayısının vakfiyede verilen sayıya ulaştırıldığını sanıyoruz.

1.2.3. Diyarbakır Hadım Ali Paşa Medresesi

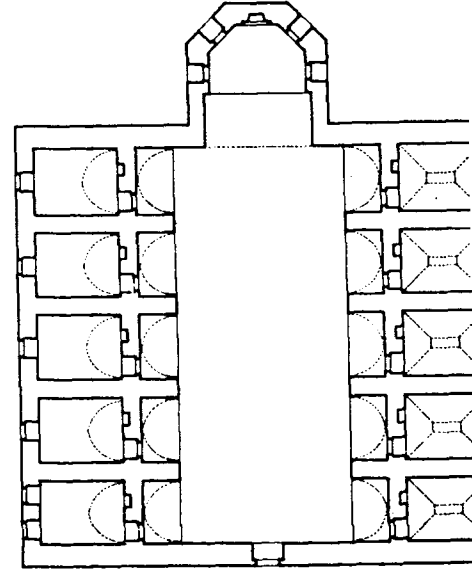
Diyarbakır valisi Hadım Ali Paşa tarafından, muhtemelen bu kentteki varlığı sırasında, 1534-37 yılları arasında yaptırılan medrese¹⁴, Diyarbakır surları içinde, kentin güneybatı köşesinde dir.

Tuhfet-ül Mimârîn'e göre medrese Mimar Sinan'ın eseridir¹⁵. Medrese ve caminin yapıldığı yıllar içinde, Sinan 1535'de Kanunî ile birlikte gittiği Irak seferinden dönüşte üç hafta Diyarbakır'da kalmıştır¹⁶. Bu kısa süre içinde Sinan'ın yapı ile ilgili kısa bir tanımlama yapıp, uygulamayı yerel bir mimara bırakmış olması gerekmektedir. Mevcut yapı da bu kısa görüşme ve etkileşimi yansıtmakta; dar uzun bir avlunun iki yanında dizilen hücreler ve giriş karşısına yerleştirilmiş çokgen planlı eyvan-dershanesi ile başkent mimarlığından çok, yöresel özellikler taşımaktadır.

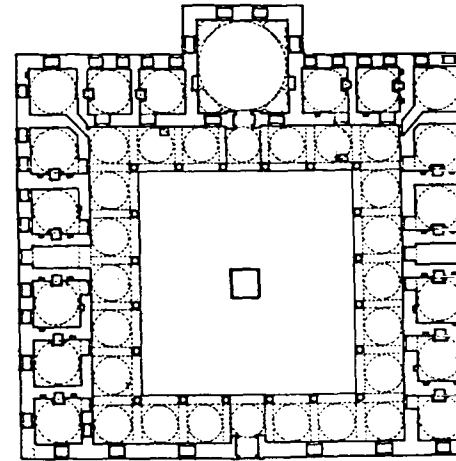
Dershaneinin biçimlenişinde ve örtü sisteminin seçiminde, Diyarbakır'da 1521-28 yılları arasında yapılmış olan Hüsreviye Medresesinin çokgen planlı ve piramidal kubbeli mescit-dershanesinden esinlenilmiş olmalıdır. Dershane eyvanının avluya bakan cephesinde bir saçağı bulunduğu izlerden anlaşılmaktadır¹⁷. Hücrelerin önünde, alışılan biçimde bir revak yapılmamış olması, belki arsa genişliğinin zorladığı özel bir çözümdür. Medrese avlusunun iki yanında revak yerine, derinliği az eyvan dizilerinin kullanılması, Anadolu'daki, Selçuklu ve Osmanlı medreseleri arasında benzeri bilinmeyen bir uygulamadır. Benzer eyvanların İran ve Türkistan'da medrese ve kervansaray avluları çevresinde yer aldıkları görülmektedir¹⁸. Hücre örtüleri kollardan birinde basık tonoz, diğerinde aynalı tonozdur. Bu farklılaşmayı gerektiren neden anlaşılamamaktadır. Durum belki bir onarım/yenileme ile açıklanabilir. Örtüde düz toprak dam kullanılması da, yöresel yapıım tekniklerine bağlılığı yansıtan bir başka özelliktir.

1.2.4. İstanbul Haseki Hurrem Sultan Medresesi

Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Haseki Hurrem Sultan tarafından İstanbul'da Avretpazarı yakınında yaptırılan külliyeinin medresesi, giriş kapısı üzerindeki- bugün İstanbul Çinili Köşk Çini Müzesinde olan- yazıtına göre 946

Diyarbakır, Hadım Ali Paşa Medresesi,
Planı
'A.Kuran)

Haseki Medresesi Planı

13. ÖLBarkan-EH.Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli**, İstanbul 1970, s.402.

14. M.Sözen, **Diyarbakır'da Türk Mimârisi**, İstanbul 1971, s.148.

15. Meriç, age, s.27.

16. İ.H.Danışmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.2, s.180.

17. O.C.Tuncer, **"Diyarbakır Ali Paşa Medresesi"**, **Önasya**, C.6, sayı: 66, İstanbul 1971, s.17-19.

18. Bkz. L. Micara, **Architettura e Spazi dell'Islam**, Roma, 1985, s.66, 90 - 1, 128 - 9.

H/1539-40 yılına tarihlenmektedir¹⁹. TE, TB, TM'de göre yapı Mimar Sinan'ın eseridir²⁰. Haseki Külliyesi içinde, ayrı bir yapı olarak kendi avlusu çevresinde biçimlenen medresenin ana girişi, Haseki Caddesi üzerindeki anıtsal kapıdan olmaktadır. Planı Osmanlıların en çok kullandıkları şemada, revaklı bir avlu çevresinde U biçiminde dizilen hücreler ve giriş karşısında, simetri ekseninde yer alan dersane düzenindedir. Revaklardan dar tonozlu geçitlerle batıda imaret, sıbyan mektebi yönüne, doğuda helâ avlusuna ulaşılmaktadır. Medrese 16 hücrelidir. Haseki Sultan Vakfiyesinden öğrenildiğine göre²¹ medresenin 16 öğrencisi vardı. Bu durumda her öğrencinin bir hücrede kalması mümkün görülmektedir.

Haseki Medresesinde dersane, hücreler ve revaklar hep kubbe ile örtüldür. 6. 80 m. çapındaki dersane kubbesi küresel üçgen geçiş ögelidir. Dersane girişinde kubbeye geçiş dilimli tonoz bingilerle sağlanmıştır. Diğer örtü birimlerinde küresel üçgen geçişler kullanılmıştır. Medresenin genel tasarımında Osmanlı Klasik Mimarlığının olgun ölçüleri gözlemlenmektedir. Avlu boyutları, revak oranları, rahat, kararlı ve yerleşmiş bir tasarım düzeyini yansıtmaktadırlar. Klasik Osmanlı Mimarlığının başlıca bezeme öğeleri, taş ve çini işçiliği, giriş kapısında, kemerlerde, kapı ve pencere aynalarında, başlıklarda toplanmıştır. Mimar Sinan'ın yaptığı medreseler arasında, çini bezemenin kullanıldığı tek yapı Haseki Medresesidir.

1.2.5. İstanbul Dırağman Yunus Bey Medresesi

Fatih'in, Draman semtinde, Yunus Bey bin Abdürrahman'üt Terceman-üs Sultani²² tarafından yaptırılan cami ve medrese, TE, TB ve TM'e göre Mimar Sinan'ın eserleridir²³. Cami, günümüze, 18. yüzyılda yapılan değişikliklerle ulaşmıştır. 1545 tarihli **İstanbul vakıfları Tahrir Defteri**'nde Yunus Beyin vakıfları arasında medrese olarak kayıtlı bir yapı bulunmamaktadır. Yunus Bey medresesinin adının 17. yüzyıl Osmanlı medreseleri arasında da sayılmaması²⁴, medrese olarak yapılan binanın işlev değiştirdiği ya da yok olduğu olasılıklarını akla getirmektedir. Buna karşılık, **Hadikat-ül Cevami**'de cami yanında bir mektep'ten söz edilmesi²⁵, ve vakfiyede "*muallim*" ve "*halife*"nin bulunması²⁶, Sinan'ın medrese olarak tasarladığı binanın, vâkıfın daha aşağı (gündelik 4 akçe) düzeyde ödeme tahsisi nedeniyle, mektep olarak kullanılmış olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Bugün cami yanında bulunan tek kubbeli yapı, **19. Yüzyıl İstanbul Haritası**'nda²⁷ da mektep olarak gösterilmiştir. Çevresini saran ekler dolayısıyla Draman Caddesi üzerindeki cephesi dışındakiler rahat incelememektedir. Cephe düzeni ve boyutları ile yapı, medrese dershanesi olabileceği gibi, mektep olmaya da uygundur.

Yazıtına göre cami 948 H. / 1541-2 tarihlidir. **Hadikat-ül Cevami**'de mektebin camiden önce yapıldığı yazılıdır²⁸. Hammer ise medreseyi 1689 yılına

Dırağman Yunus Medresesi

19. Ayvansarayî Hafız Hüseyin Efendi, **Hadikat-ül Cevami**, C.I, İstanbul 1281 H., s.101; A.Kuran, "*Haseki Külliyesi*", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Vol.II, 1974, s.63-64.

20. Meriç, age, s.24,33,94; Ahmet Cevdet, age, s.35.

21. Barkan-Ayverdi, age, s.434.

22. aynı eser, s.417.

23. Meriç, age, s.35,76,98; Ahmet Cevdet, age, s.36.

24. Özergin, agm, s.275-278.

25. C.I, s.113.

26. Barkan-Ayverdi, age, s.417.

27. Ayverdi, **19. Asırda İstanbul Haritası**, D 5.

28. C.I, s.113.

tarihlemektedir²⁹.

1.2.6. İstanbul Defter İbrahim Paşa Medresesi

TE, TB ve TM'de yeri belirtilmeden anılan bir İbrahim Paşa Medresesi vardır³⁰. Kanuni Sultan Süleyman'ın defterdarlarından İbrahim Paşa tarafından Fatih'in Çarşamba semtinde, Kurt Ağa Sokağı üzerinde yaptırılmış olan medresenin bu yapı olduğu kabul edilmektedir³¹. Medrese yaklaşık olarak, Paşanın defterdarlık görevinde bulunduğu 1542-44 yılları arasına tarihlenmektedir. 1985 yılında yıkılan yapı, asıl medresenin genel çizgilerine uyularak daha sonra yenilenmiş olan bir geç dönem yapıydı. 1979 yılı saptamalarımıza göre, dörtgen planlı avlunun iki yanı ahşap hücre dizileriyle sınırlanmakta, diğer yanlarda mescit-dershane ve imam-müezzin meşrutası yer almaktaydı. Ahşap revaklı ve çatılı olan hücreler harap durumdaydı. Mescitten ise yalnız mihrabın bir bölümü kalabilmişti. Bugün ise son kalıntılar da tümüyle ortadan kaldırılmıştır.

1.2.7. İstanbul Şehzade Sultan Mehmet Medresesi

Kanunî Sultan Süleyman'ın "*Şehzadeler güzidesi Sultan Mehmed'im*" (949 H/ 1543) diyerek ölümüne tarih düşürdüğü³² sevgili oğlu adına yaptırdığı külliye'nin tek medresesi, cami dış avlusunun kuzeydoğu köşesindedir. Yapı Sinan'ın eserleriyle ilgili üç listede de yer almaktadır³³. Medrese yapımına 1544 yılında başlanılmış, Farsça yazıtına göre 954 H/ 1547'de tamamlanmıştır³⁴.

Medreseye cami dış avlusundan anıtsal bir kapı ile girilmektedir. Hücreler dikdörtgen planlı, revaklı bir avlunun iki kısa bir uzun kenarı boyunca U düzeninde dizilmişlerdir. Dershane kısa kollarından güneydeki üzerinde, girişe göre yandadır. Avluda Selçuklu kümbeti biçimindeki şadırvan ve giriş karşısında yer alan eyvan biçiminde bir açıklıkla değişik etkiler aranmıştır. Helâlar, tonozlu bir geçitle ulaşılan dış yan avludadır. Şehzade Külliyesinde yapılar kible ve ona dik eksen üzerinde yerleşmişlerdir. Medresenin dershanesi de kibleye yönelmiştir ve bir mihrabı bulunmaktadır. Burada ilginç bir ayrıntı, girişte papuçluk olarak alçak bir kısım bırakılarak, dershane-mescit döşemesinin yükseltilmesidir.

Örtüde kullanılan temel öğe kubbedir fakat farklı geçiş öğeleriyle çeşitlilik kazandırılmıştır. Hücreler küresel üçgen geçiş öğeli kubbelerle örtülüdür. Dershane'de kubbeye geçiş dilimli tonoz bingilerle sağlanmıştır. Giriş ve karşısındaki eyvan önü örtüsü aynalı tonozdur. Avlunun kuzeydoğu ve güneybatı yönündeki dikdörtgen planlı revak birimlerinin üzerleri, bütünleyici tonoz parçalarıyla birleşen küresel üçgen geçişli kubbelerle örtülmüştür. Dershane girişinde yükseltelen revak örtüsü ise sekizgen tabana oturan bir piramidal kubbe biçiminde yapılmıştır.

Şehzade medresesinde bezeme programı daha çok renkli taş kullanımı ve taş oymacılığıyla sınırlı kalmıştır. Giriş kapısında ve avluyu çevreleyen revaklarda, sütun ve kemerlerde kullanılan renkli taşlar ve antefiksi andıran, zambak motifli taçla biten zengin saçak kornişiyile gösterişli bir iç avlu yaratılmıştır. Giriş, yapının önemine koşut olarak mermerden ve mukarnaslı yapılmıştır.

Şehzade Mehmed Medresesi, avludan dershane cephesi

29. "Liste des médrésés ou hautes écoles de Constantinople d'après l'ordre chronologique de leur fondation", *Histoire de l'Empire Ottoman*, CXVIII; Paris 1841. s.136, no.221.

30. Meriç, age, s.34,95; Ahmet Cevdet, s.35.

31. Kütükoğlu, "1869 da faal İstanbul Medreseleri", s.314.

32. Ayvansaraylı Hüseyin, age, C.I, s.15.

33. Meriç, age, s.23,33,94; Ahmet Cevdet, age,s.35.

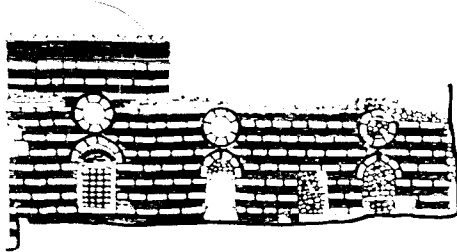
34. Kütükoğlu, "1869 da .", s.380.

1.2.8. İstanbul Kepenekçi Hoca Sinan Medresesi

Eminönü, Kantarcılar'da Kepenekçi Medresesi ve Kepenekçi Sabunhanesi Sokaklarının kesiştiği köşede yer alan medrese TM'de Sinan Emir³⁵, TE ve TB'da "Emin Sinan Efendi medresesi"³⁶, olarak geçmektedir. Yapım tarihi kesin değildir. Sinan Efendi'nin medrese yakınındaki camisi 952 H. / 1545 / 46 tarihlidir³⁷. 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde medresesi yaptıran "Kepenekçi Sinan" olarak anılmaktadır³⁸. XVII. yüzyılın ortalarına ait bir Rumeli Kadıaskerliği Rûznamesinde³⁹ yapı "Medrese-i Kepenekçi Hoca Sinan" adıyla geçmektedir.

Medreseden günümüze ancak dershanesi ve ona bitişik duvarlarından bölümler kalabilmiştir. J.Pervitch tarafından hazırlanan 1941 tarihli Sigorta haritasında hücrelerin ve avlunun o sıradaki harap durumu belirtilmiştir. Bugün ise avlu içine yapılan yeni ekler nedeniyle ayrıntılı gözlem ve inceleme yapılamamaktadır.

Bugünkü durum ve belgelerden anlaşıldığına göre, dersane L oluşturacak düzende dizilen hücrelerin bir ucunda yer alıyordu. Kare planlı (3 85x3 90cm) dersane, geçiş ögesi küresel üçgen olan küçük bir kubbe ile örtülüdür. Ara duvarlar kalmadığı için hücre boyutları ve revaklar hakkında bilgi edinmek zordur. Dersane medresenin yer aldığı adanın köşesine, sokakların kesiştiği kavşağa yerleştirilmiş ve kolay dönüşe olanak verecek biçimde köşesi pahlanmıştır⁴⁰. Duvarlar 1 sıra taş / 3 sıra tuğla almaşık örgülüdür. Dersane ve hücre cephelerinde altta üstten teğetli sivri kemerli, üstte tek yuvarlak pencere düzeni uygulanmıştır. Dersane kütlelerinde, duvarlar sürekli bir kornişle bitirilmemiş; cephenin orta kısmı tambur üstü düzeyine kadar yükseltilmiştir. Böylece beden duvarları ile örtü arasındaki sınır alçalıp yükselen hareketiyle kütlelerin durağan etkisini hafifletmektedir. Sinan kendisinden önce var olan (örn. Manisa Hafsa Sultan Medresesi) bu ayrıntıyı, önce Kepenekçi Hoca Sinan Medresesinde uygulamış, daha sonra bir çok örnekte işleyerek geliştirmiştir.

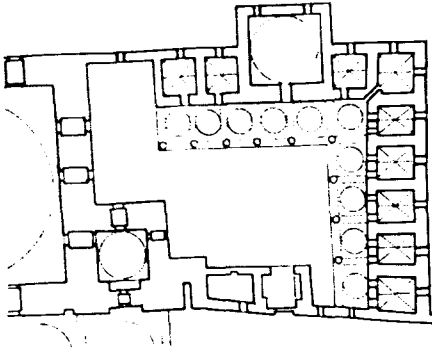

Kepenekçi Hoca Sinan Medresesi yan görünüş (M.Aydın)

1.2.9. Halep (Suriye) Hüsrev Paşa Medresesi

Kanunî dönemi vezirlerinden Hüsrev Paşanın 1532-1535 yıllarında vali olarak bulunduğu Halep kentinde⁴¹ yaptırdığı külliye'nin medresesi, Sinan'la ilgili kaynaklardan sadece TM'de geçmektedir⁴². Camideki yazıta göre yapım tarihi 953 H. /1546'dır⁴³. Bu tarihte Sinan İstanbul da yoğun olarak Şehzade Külliyesi ve Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi ile uğraştığından, Halep'teki yapılar için belki planlar yapıp, yardımcılarında birini görevlendirmiş olabilir⁴⁴.

Halep Kalesinin eteğinde yer alan Hüsrev Paşa Külliyesinde medrese caminin güneybatısında, ayrı bir avlu çevresinde yer almaktadır. Muhtemelen ar-

Halep Hüsrev Paşa Medresesi (Rıfai)

35. Meriç, age, s.35.

36. Meriç, age, s.97; Ahmet Cevdet, age, s.36.

37. Ayvansaraylı Hüseyin, age, C.I.s.180.

38. Barkan-Ayverdi, age, s.106.

39. Özergin, agm, s.276.

40. Sinan'ın bu ayrıntıyı Sultan Selim (İstanbul) ve Esekapi İbrahim Paşa medreselerinde de kullandığı gözlenmektedir.

41. A. Kuran, Mimar Sinan, s.281, 340.

42. Meriç, age, s.28.

43. Kuran, Mimar Sinan, s. 281.

44. Kuran, "The Mosques of Sinan", Fifth International Congress of Turkish Art, Hungarian Academy of Sciences, s.565.

sa boyutları nedeniyle, iki yapı çok yaklaşmış durumdadır. Medresede hücreler L oluşturacak biçimde dizilmişlerdir. Dershane, cami kible duvarı ile aynı çizgi üzerinde uzanan kolda hücreler arasında yer almaktadır. Örtüde kubbe kullanımını, Osmanlı klasik mimarlığının çizgilerine bağlı kalındığını göstermektedir. Dershane kütlesinin ele alınışında da Sinan'ın üslubunun izleri gözlenmektedir. Beden duvarları sürekli bir kornişle bitirilmiş, kenarların orta bölümlerinde duvar kasnakla bütünleştirilerek, kubbeye kadar yükseltilmiştir. Böylece Sinan'ın başkentte uyguladığı ayrıntılar, projeleri ve yardımcıları aracılığıyla uzak eyaletlere kadar taşınmış olmaktadır.

1.2.10. İstanbul/Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi

Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan adına Üsküdar'da yapılan külliye'nin medresesi TE, TB ve TM'e göre Mimar Sinan'ın eseridir⁴⁵. Yapı üzerinde tarihini belirleyen bir yazıt bulunmamaktadır. Külliye'nin camisindeki yazıt 954 H/1547-8 tarihli'dir. Medresenin ilk müderrisi de bu tarihte atandığına göre⁴⁶, medresenin cami ile aynı tarihte tamamlandığı kabul edilebilir.

Mihrimah Sultan Medresesi Üsküdar İskele Meydanında, Caminin kuzeyinde ve onunla aynı set üzerinde yer almaktadır. Mukarnaslı asıl girişi, cami son cemaat yeri ile aynı düzlemde ve ilişkilidir. Bugün ise kullanım değişikliği nedeniyle asıl giriş iptal edildiğinden, medreseye kuzeybatı cephesinden yaklaşılmaktadır.

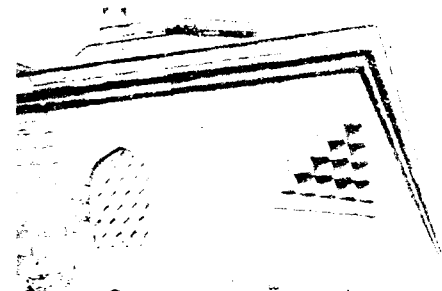
Medrese planı, dershane'nin simetri ekseninde yer aldığı U düzindedir. Burada dershane ile yanındaki hücreler doğrudan birleştirilmeyerek, arada tonozlu geçitler yapılmıştır. Daha sonra başka medreselerde aynı ayrıntının yinelenildiğini görüyoruz⁴⁷. Örtü, revaklarda ve hücrelerde küresel üçgen geçiş ögeli kubbedir. Dershane kubbesine geçişte ayrıntılı tonoz bingisi kullanılmıştır. Padişah ailesine ait bu yapı kesme taş işçiliği ve genel ölçüleriyle tipik bir klasik Osmanlı medresesidir. Plan şemasının seçimi ve beden duvarları ile örtü arasındaki sınırlarının belirlenmesinde Sinan kendisinden önce geliştirilmiş kalıp ve oranlara sadık kalmıştır. Dershane kütlesinin ele alınışında, alt yapı-örtü arasında eski üslûba uygun olarak, sürekli yatay kornişle kesin sınır koyması, bu anlayışı yansıtmaktadır.

1.2.11. İstanbul Yavuz Sultan Selim Medresesi

Yavuz Sultan Selim adına, oğlu Kanunî Sultan Süleyman'ın Yenibahçe'de Halıcılar Köşkü yakınında (bugünkü Vatan Caddesi Oğuzhan Caddesi kavşağında) yaptırdığı medrese, TE, TB ve TM'de⁴⁸ Mimar Sinan'ın eserleri arasında yer almaktadır. Tarihi kaynaklara dayanarak Baltacı yapıyı 955 H/ 1548-9'a tarihlemektedir⁴⁹. Oysa Süleymaniye Külliyesi inşaatıyla ilgili yazışmalar arasında bulunan 355 ve 356 sayılı belgelere göre⁵⁰, 1550 yılında medrese kubbelerinin örtülmesi henüz tamamlanmamıştır. Gerekli olan kurşun Süleymaniye inşaatından verilecektir. "*Halıcılar Köşkünde bina olunan Medrese-i Cedid*

Mihrimah Sultan Medresesi Genel Görünüş

Yavuz Sultan Selim Medresesi Köşe ayrıntısı

45. Meriç, age. s.24,33,93; Ahmet Cevdet, age, s.35.

46. C.Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilât-Tarih, İstanbul 1976, s.305.

47. Semiz Ali Paşa ve Kara Ahmet Paşa medreseleri.

48. Meriç, age. s.23,33,94; Ahmet Cevdet, age, s.34.

49. Baltacı, age, s.537.

50. Ö.L.Barkan, Süleymaniye Camii ve İmaret-i İnşaatı (1550-1557), C.II,TTK Ankara, 1979, s.151-152.

için bindörtüyz kantar kurşun verilme buyruldu, fi sene 957” H. / 1550. Yapının kesin olarak bitirilmesi aynı yılın daha sonraki aylarında gerçekleşmiş olabilir.

Çevrenin cami gereksinimi karşısında, medresenin dershanesi 970 H./1562-3 yılında minare ve minber eklenerek mescide çevrilmiş ve halka açılmıştır. Bu değişikliğe “Mescide tahsin ül medrese 970”⁵¹ ile tarih düşürülmüştür.

Sultan Selim Medresesinin genel yerleşmesinde Sinan’ın küçük değişikliklerle farklı etkiler aradığı gözlenmektedir. U oluşturacak biçimde dizilen hücreler, dikdörtgen planlı avlunun iki kısa ve bir uzun kenarını çevrelemekte, mescit-dershane açık kalan diğer uzun kenarın ortasında, bağımsız olarak yer almaktadır. Dershanenin, kırma çatılı giriş revağı avlu içine doğru çıkıntı yapmaktadır. Hücre dizisi arasında, güney uçtaki hücreden önceki açıklık eyvan biçiminde düzenlenmiş, iki yanındaki hücrelerin girişleri eyvandan verilmiştir. Hücre dizileri arasında bu tür sekili eyvan düzenlemelerini başka Sinan medreselerinde de görmekteyiz⁵².

Revaklarda taşıyıcılar küfeki taşından yapılmış dörtgen planlı ayaklar biçiminde düzenlenmiştir. Dershane girişinde ise sık aralıkla dizilen mermer sütunlar kullanılmıştır. Bütün birimler küresel üçgen geçişli kubbelerle örtülmüştür. Medreseye sokaktan girişte yer alan kapı yapısı derin mukarnaslı bir geçiş bölgesi üzerinde, sekizgen tabana oturan bir kubbe ile örtülmüştür.

1.2.12. İstanbul Rüstem Paşa Medresesi

Çağaloğlu’nda Rüstem Paşa ve Hocahani sokaklarının kesiştiği köşede bulunan medrese, TE, TB ve TM’e göre Mimar Sinan’ın eseridir⁵³. Medresenin ilk müderrisi olan Ataullah Ahmed Efendinin 954 H. / 1547-8 tarihinde atanmasına dayanılarak, yapımın aynı yılda tamamlandığı ileri sürülmektedir⁵⁴. Sekiz mısradan oluşan yazıtında ise yapım tarihi 957 H. /1550-1 olarak verilmektedir⁵⁵.

Rüstem Paşa Medresesi, bir külliyyeye bağlı olmadan yapılan medreseler arasında yer almaktadır. Plan düzeni, Amasya’da Büyük Kapıağası Medresesi’ndekine benzer biçimde, sekizgen planlı bir avlu çevresinde gelişmiştir. Yapı dıştan dörtgen planlı gibi gözükmemekte, avluya girildiğinde ise sekizgen üzerine oturan bir düzenle karşılaşmaktadır. Şadırvanın biçimi ve dershanenin girişe göre konumu, Şehzade Medresesini anımsatmaktadır. Burada da kümbet biçimli bir şadırvan vardır; dershane girişe dik eksen üzerinde, yandadır. Giriş ve dershanenin bulunduğu doğrultular dışında kalan sekizgen kenarlarının gerisinde, sekizgen ile dörtgen arasında kalan köşe alanlara ulaşabilmek için Sinan özel bir çözüm geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu bölgelerden dershane tarafında bulunan ikisine hücreler, diğer ikisine helâ, gusulhane gibi özel hacimler yerleştirmiştir. İç ve dış çokgenlerin farklılığı ve sekizgenin getirdiği zorluklar, medrese hücrelerinin aynı boyut ve planda olmasını engellemiştir. Köşe bölgelerinde sekizgen kenarlarının ortasına yerleştirilen eyvanlar yardımıyla, üçü eyvandan ulaşılan beşer hücre yapılmıştır. Revaklarda iki tür taşıyıcı bulunmaktadır; sekizgenin köşelerinde V planlı, aralarda daire kesitli sütunlar. Örtü, revak ve hücre birimlerinde küresel üçgen geçişli; dershane tonoz bingili kubbedir. Medrese

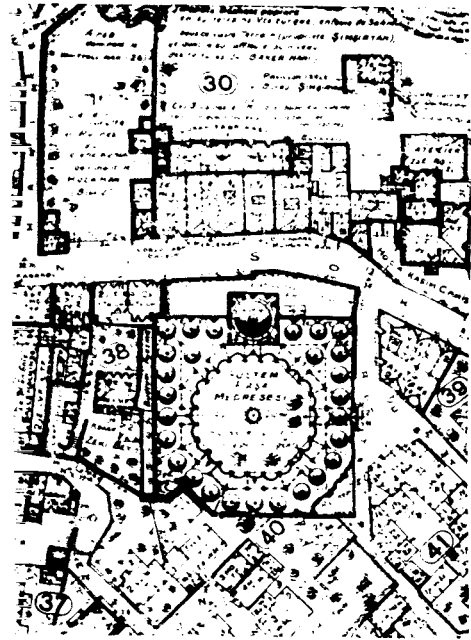
51. Ayvansarayî Hüseyin, age, C.I,s.125.

52. Edimekapı Mihrimah Sultan ve Eyüp Sokollu medreseleri.

53. Meniç, age, s.25,34,95; Ahmet Cevdet, age, s.35.

54. Baltacı, age, s.345; Kütükoğlu, “1869 da.,” s.370.

55. İstanbul Abideleri, Yedigün Neşriyatı, İstanbul 1940, s. 94, S. Saatçi, age, 46-48.

Rüstem Paşa Medresesi Genel Yerleşme
Planı(Pervitich)

ana giriş eyvanında ve derslane giriş revağında örtü aynalı tonozdur; sekizgenle dörtgen ara kesitlerinde ortaya çıkan düzgün olmayan alanların örtülmesinde çeşitli tonoz biçimlerinden yararlanılmıştır.

Rüstem Paşa Medresesi, boyutları, tasarımı ve işçiliğiyle sultanlar adına yapılan medreseler düzeyinde, anıtsal bir yapıdır. Sekizgen plan üzerine özgün bir deneme olan bu yapının uygulanmasındaki zorluklar, Sinan'ı bu şemayı tekrar denemekten uzak tutmuş gibi gözükmektedir.

1.2.13-14. İstanbul Süleymaniye Evvel ve Sâni Medreseleri

TE, TB ve TM'de Kanunî Sultan Süleyman adına İstanbul'da altı medrese yapıldığı belirtilmiştir⁵⁶. Tümü Süleymaniye Külliyesi içinde yer alan bu medreselerden Caminin güneybatısında bulunan çift, Evvel (Birinci) ve Sâni (İkinci) medreseleri olarak tanınmaktadır. Yazıtı bulunmayan bu binalar, 1552 /3 yılında müderrislerinin atanmış olmasına dayanılarak tarihlendirilmektedirler⁵⁷.

Camiye doğru alçalan bir iç sokağın (Ayşe Kadın Hamamı Sokak) iki yanına simetrik olarak yerleşen Evvel ve Sâni medreselerinde giriş, alışılanın dışında, yapıların köşeye yakın bir yerinden olmakta ve avlu yerine, revaklara bağlanan bir geçite açılmaktadır. Helâlar ve bazı servis mekânları girişle ilgili olarak kapıya yakın konumdadır. Dershane ve hücreler dikdörtgen planlı bir avlu çevresine dizilmişlerdir. Dikdörtgen planlı derslane avlunun güneyine, uzun eksen üzerine simetrik olarak yerleştirilmiştir. Ön cephesi avlu sınırına dayandırılan derslane, revakların sürekliliğini kestiğinden, derslane karşılıklı kapılarla iki taraftan da revaklara bağlanmıştır.

Medreselerin kuzey duvarı, arazi eğimi dolayısıyla Camiye bakan tonozlu bir altyapı üzerinde yükseltilmiştir. Medresenin bu yöndeki kolu, diğerlerinden farklı olarak, tek kubbe derinliğindedir. Orta eksen üzerindeki üç açıklık, geniş bir eyvan biçiminde düzenlenmiştir. Kolların kesiştiği köşelerde, birbirinden geçilen özel hücreler bulunmaktadır.

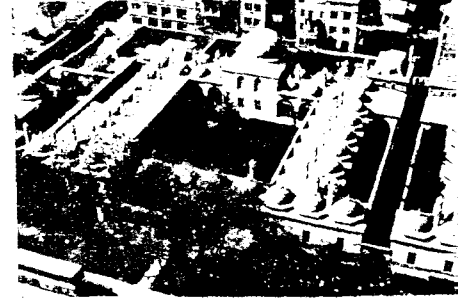
Revaklarda taşıyıcılar, Sultan Selim Medresesinde olduğu gibi dörtgen kesitli ayaklardır. Hücreler ve derslane küresel üçgen geçişli kubbelerle örtülüdür. Derslane planının dikdörtgen olması nedeniyle örtüsünde, kubbeye ek olarak düz bir tonoz bulunmaktadır. Avlunun iki uzun kenarı boyunca uzanan revaklar çapraz tonoz, diğerleri kubbeye örtülüdür.

Evvel ve Sâni Medreselerinde derslane kütleleri avlu cephesine çekilmiş ve revakların oranları, ritim düzenleriyle, avlu çevresinde huzur dolu bir ortam yaratılmıştır.

1.2.15. İstanbul Süleymaniye Tıp Medresesi

Süleymaniye Külliyesinin güneybatısında, Evvel ve Sâni Medreselerinin bitişiğinde bulunan Tıp Medresesi, TM'de Darüttıb olarak yer almakta⁵⁸ TE ve TB'de ise Kanunî'nin İstanbul'daki "altı bab medrese"si arasında, ayırım yapılmadan sayılmaktadır⁵⁹.

Günümüze değiştirilerek ulaşan medresenin dershanesi yoktur. Süleymaniye Tiryaki Çarşısı üzerinde hücreler tek bir dizi halinde uzanmakta; iki uç-

Süleymaniye Evvel Medresesi genel görünüş

56. Meriç, age, s.23,33,93; Ahmet Cevdet, age, s.34.

57. Baltacı, age, s.519, 523.

58. Meriç, age, s.23,33.

59. Meriç, age, s.93; Ahmet Cevdet, age, s.34.

ta, diziyeye dik doğrultuda bitişen birer hücre birimi bulunmaktadır. Böylece güneybatıdaki avluya bakan cephede uçlarda birer hücre, arada revaklar yer almaktadır. Avlunun niteliği değiştiği için, ilk tasarımda medrese-avlu ilişkilerinin restitüsyonunu yapmak zordur. Avluya bakan cephede, Süleymaniye Darülhadisinde olduğu gibi alçak sütunlara oturan tek eğimli bir ahşap saçağın bulunduğunu tahmin ediyoruz.

1.2.16. Tekirdağ (Rodoscuk) Rüstem Paşa Medresesi

Rüstem Paşa'nın Tekirdağ'da yaptırmış olduğu geniş programlı külliye içinde yer alan medrese, TM'de Mimar Sinan'ın eseri olarak gösterilmektedir⁶⁰. Tekirdağ'ın Ertuğrul Mahallesi'nde, Mimar Sinan Caddesi üzerinde yer alan caminin kible yönündeki bahçesine bitişik bir konumda, camiden daha aşağı bir kotta bulunan medreseden günümüze dersane ve hücrelerin bir bölümü harap durumda ulaşabilmişlerdir. Medresede dersane kapısı üzerinde yazıt için ayrılmış fakat bugün boş olan bir yer görülmektedir. Cami kapısındaki yazıt 960 H./1553 tarihli'dir⁶¹. Camiden aşağı seviyede ve onun oturduğu arazinin istinat duvarlarına bitişik olmasına dayanarak, medresenin cami ile birlikte, ya da biraz önce yapıldığı ileri sürülebilir.

Medreseye giriş güneybatı yönünden olmaktadır. Yerleşilen arsanın dar bir teras olması planı etkilemiştir. Hücreler dikdörtgen biçimindeki avlunun iki kenarını oluşturacak düzende sarmakta, boş kalan köşede dersane yer almaktadır. Avlunun güneydoğu sınırında yapı bir istinat duvarı üstünde yükselmektedir. Kuzeybatıda ise, caminin yerleştiği setin altında, çukurda kalmaktadır. Böylece dershanenin güneybatı ve kuzeybatı duvarları istinat duvarına bitişik ve gömük durumdadır.

Moloz yığınları ve sonradan yapılmış ekler kaldırıldığında, medrese hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olabilecektir. Dersane kubbesinin kaplaması örtüsü kaldırıldığından hava koşullarına açık bir durumdadır. Hücre dizisinde ise ara duvarlar yıkılmış, kubbe kemerleri seviyesinin üstünde bir şey kalmamıştır. Medresede camidekine göre daha düşük nitelikte işçilik ve yapı tekniği kullanılmıştır.

1.2.17. İstanbul/Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi

Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın Beşiktaş'ta aynı adı taşıyan camisi ile ortak avlu çevresinde yer alan medresesi, TE, TB ve TM'e göre Mimar Sinan'ın eseridir⁶². Sinan Paşa'nın ölümü üzerine yarım kalan yapıım faaliyeti, Piyale Paşa'nın çalışmalarıyla tamamlanmıştır. Medresenin ayrı bir yazıtı bulunmamaktadır. Cami girişindeki 963 H./1555-6 tarihli yazıt⁶³yardımıyla yaklaşık bir tarihlendirme yapılabilmektedir. Medreseye müderris atanması 1557 yılında olduğuna göre⁶⁴, medrese camiden sonra tamamlanmış olmalıdır.

Sinan Paşa Medresesinde Sinan ilk kez cami ile ortak avlu çevresinde yerleşen bir medrese uygulaması gerçekleştirmiştir. İlk uygulama olması nede-

60. Meriç, age, s.25.

61. M.Tünel, Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları: 241, Ankara 1974, s.31.

62. Meriç, age, s.34,95; Ahmet Cevdet, age, s.35.

63. Ayvansaraylı Hüseyin, age, C.II, s.90.

64. Baltacı, age, s.272.

niyle aksayan noktalar vardır. Ayrıca, Sinan Paşa'nın yapım bitmeden ölmesi, sıkıntı yaratmış ve ekonomik kısıtlamalar getirmiş olabilir. Medresede camiye göre daha düşük bir yapım kalitesi ve işçilik bulunmaktadır. Kârgir yerine, ahşap örtülü hücre ve revaklar yapılmıştır.

Medrese, cami genişliğindeki avluyu üç yönde sarak U oluşturan hücreler ve U'nun iki ucunda yer alan eyvanlardan oluşmaktadır. Aynı bir dersane yapılmamıştır. Yerleşme cami giriş-kible eksenine göre simetriktir. Giriş karşısında, hücreler arasında yer alan bir geçitle kuzeybatıdaki helâ avlusuna ulaşılmaktadır. Şadırvan,avlunun tam ortasında, aynı zamanda eyvanlardan geçen eksen üzerinde yer almaktadır.

Hücrelerde, Kepenekçi Sinan Medresesindeki benzer düzende, altta dikdörtgen söveli ve kemerli, üstte yuvarlak pencereler bulunmaktadır. Cami duvarlarında düzenli bir duvar örgüsü (1 sıra taş/3 sıra tuğla) varken; medresede, belki ilk yapımın özensizliğinden, belki kötü onarımlar sonucu, duvar örgüsünde karışıklık görülmektedir. Saçaklarda özensiz bir kirpi saçak uygulaması bulunmaktadır.

1.2.18.İstanbul Süleymaniye Darülhadis Medresesi

16. yüzyılda yapıldığı sırada Osmanlı eğitim kurumlarının en üst düzeyde medresesi olan⁶⁵ Süleymaniye Darülhadis'i Külliye'nin güneydoğusunda, cami ile hamam arasında bir konumda yer almaktadır. TE ve TB'de Sultan Süleyman'ın İstanbul'daki altı medresesi arasında isim belirtilmeden geçmekte⁶⁶; TM'de Kanunî'nin İstanbul'daki medreseleri arasında "Darülhadis-i mezbur. Bab I" olarak anılmaktadır⁶⁷.

Darülhadis'in yapım tarihini belirten bir yazıt bulunmamaktadır. Yapımı için yer seçiminin 1552 yılı başlarında yapıldığı, bu konuyla ilgili bir onay belgesinden anlaşılmaktadır⁶⁸. 1557 yılı Ağustos ayına ait İnşaat Defterlerinde, Darülhadis'in kapı ve pencerelerinin yapımıyla ilgili masraflara rastlanması, yapımın en erken 1557 yılı sonlarına tarihlenmesine neden olmaktadır⁶⁹. İlk müderisin 964 H/1556-7 tarihinde atanmış olması da bu tarihlendirmeyi desteklemektedir⁷⁰.

Darülhadis medresesi avludan yükseltilmiş bir dersane ve hücrelerden oluşmaktadır. Hücreler arsayı sınırlayan Mimar Sinan Caddesinin doğrultusuna uyarak, geniş açılı bir dirsek oluşturacak biçimde, kırık bir çizgi üzerinde dizilmek zorunda kalmışlardır. Burada geometrisi tanımlanabilecek bir avlu yoktur. Hücrelerin önünde bulunan uzun boşluk bu amaçla kullanılabilir. Dersane konum ve biçimiyle özellik göstermektedir. Sinan'ın uygulamaları arasında, hücrelerden bir kat yüksekte, ahşap çatılı yapılmış başka bir dersane uygulaması bilinmemektedir. Bugünkü yapıda 16. yüzyıla ait izleri saptayabilmek zordur.

Revaklarda taşıyıcılar taş sütunlardır. Hücre ve revaklar ahşap çatılıdır. Süleymaniye külliyesindeki diğer medreselerden ayrı olarak, Darülhadiste kesme taş yerine 1 sıra taş / 2 sıra tuğla almaşık duvar örgüsü ve kirpi saçaklı kor niş uygulaması görülmektedir.

65. aynı eser, s.602.

66. Meriç, age, s.93; Ahmet Cevdet age, s.34.

67. Meriç, age, s.33.

68. Barkan, Süleymaniye..., C.II,s.201.

69. Barkan, Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557), C.I, TTK Ankara 1972, s.78; Barkan, Süleymaniye..., C.II, s.119.

70. Baltacı, age, s.602.

1.2.19-20.İstanbul Süleymaniye Sâlis ve Râbi Medreseleri

Süleymaniye Camisinin kuzeydoğu yönündeki dış avlu seti altında uzanan Mimar Sinan Caddesine bitişik olarak, yamaca yerleşen iki medrese, Sâlis (üçüncü) ve Râbi (Dördüncü) medreseleri olarak anılmaktadır. TE, TB ve TM'de Süleymaniye medreseleri arasında isimleri belirtilmeden yer alan medreselere⁷¹ İnşaat Defterlerinde de ayrı isimler verilmemiş, yalnız camiye göre konumlarına değinilmiştir. Her iki medresede de tarih belirten bir yazıt bulunmamaktadır. Tarihi kaynaklara göre, yapım 966 H. /1558-9 yılında tamamlanmış ve ilk müderrisler göreve başlamışlardır⁷².

Medreselere giriş Mimar Sinan Caddesi üzerindeki kapılardan olmaktadır. Evvel ve Sâni medreseleri gibi simetrik düzen gösteren bu yapılar, yerleştikleri yamacın eğiminin çok fazla olması nedeniyle, kuzeydoğu yönünde bir altyapı üzerinde yükseltmelerine ek olarak, araziye kademeli bir biçimde oturmuşlardır. Bu kadar eğimli bir arsaya, kademeli oturma girişimini üstlenen Sinan özgün bir kompozisyon yaratmıştır. İki medresenin kuzeydoğu yönündeki kolları altında uzanan altyapı, aşağı düzeyden ulaşılan hücreler biçiminde düzenlenmiş ve Süleymaniye Vakfiyesi'ne göre "mü'minîn ü sâlihîn ve âlimîn ü mülâzımîn" a tahsis edilmiştir⁷³.

Medrese, dikdörtgen planlı avlunun en üst kotuna yerleştirilen dershane ve avlunun üç yönünü U biçiminde saracak şekilde dizilen hücrelerden oluşmaktadır. Dershane kütesine Sinan yeni ögeler katmıştır. Kare plana eklenen bir cumbayla dershaneye köşke benzer bir yorum getirilmiştir. Dershanenin avluya bakan cephesi arazi eğimi dolayısıyla iki katlıdır⁷⁴. Bu cumbanın dershane döşeme düzlemi ile birlikte zeminden daha yukarıda kalması, altında Bursa kemerleriyle bezelenen düz atkılı bir taşıyıcı düzenin geliştirilmesine ve cumba altına bir çeşme yerleştirilmesine olanak vermiştir. Dershane kütesinde duvarlar, orta bölümde kasnak seviyesine kadar kesintisiz olarak yükseltilerek kütle plastiği güçlendirilmiştir. Avlunun iki yanında arazi eğimine koşut olarak, hücreler zemine beş kademede oturmaktadır. Revaklar içinde sahanlıklarla kesilen ve değişik düzlemlerdeki hücrelere giriş sağlayan merdiven düzeni, avlu kademeleri ve merdivenleriyle uyumlu ilişkiler içindedir. Kademeli revaklar, hücre girişlerinin yanında seki biçiminde, oturmaya uygun köşeler oluşmasına olanak vermiş, Sinan da bu fırsatı değerlendirmiştir.

Medreselerin helâları, iki medrese arasındaki küçük avluya bakacak şekilde, güneybatı duvarı üstüne, dershanenin bulunduğu üst kota yerleştirilmiştir.

1.2.21.İstanbul Cedit (Semiz) Ali Paşa Medresesi

TE, TM ve TB'da şehir içindeki konumu belirtilmeden "İstanbul'da Ali Paşa Medresesi" olarak anılan yapının⁷⁵ Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın Fatih'te Zincirlikuyu yakınında yaptırdığı bina olduğunu sanıyoruz. Yapının tasarımındaki bazı ayrıntılar, Sinan'ın eseri olduğunu destekler niteliktedir⁷⁶. Medrese-

71. Meriç, age, s.23,33,93; Ahmet Cevdet, age, s.34.

72. Baltacı, age, s.526, 531.

73. K.E.Kürkçüoğlu, Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1962, s.26.

74. Alt kat su deposudur. Dershane döşemesinde bulunan bir kapak kaldırılarak, içine girilebilmektedir. Ayrıca dersane içinde, güneybatı duvarı üzerinde küçük bir çeşme bulunmaktadır.

75. Meriç, age, s.34,95; Ahmet Cevdet, age, s.35.

76. S.Y.Ötügen (İsa Kapı Mescidi und Medresesi in İstanbul, Bonn 1974, s.216) ve M.Sözen (Türk Mimârisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 149, İstanbul 1975, s.377), Ali Paşa Medresesini Kılıç Ali Paşa Külliyesinde kabul etmişlerdir.

nin yapım tarihini belirten bir yazıtı yoktur. Tarihi kaynaklardan⁷⁷ 966 H/1558-9 da tamamladığı ve ilk müderrisi atanarak öğrenimine başlandığı anlaşılmaktadır.

Bugün Fatih-Edirnekapı arasında, Fevzi Paşa Caddesi üzerinde bulunan medresenin asıl girişi Fatih Nişanca Caddesi üzerindedir. Eski İstanbul'un işlek bir yolu olan bu cadde önemini yitirdiği için, o yöndeki giriş de bugün iptal edilmiş, dershanenin iki yanındaki geçitler bu amaçla kullanılır olmuştur. Medresenin kuzey yönündeki girişi yanında duvar üzerinde bulunan izler yol üstünde medreseye bitişik dükkânlar olduğunu düşündürmektedir. Medrese avlusuyla Nişanca Caddesi aynı düzlemde olmadığı için, ilk tasarımda avluya ulaşımın merdivenlerle sağlandığını sanıyoruz. Ancak binanın yeni kullanıma uyarlanması sırasında bu merdivenler kaldırılmıştır.

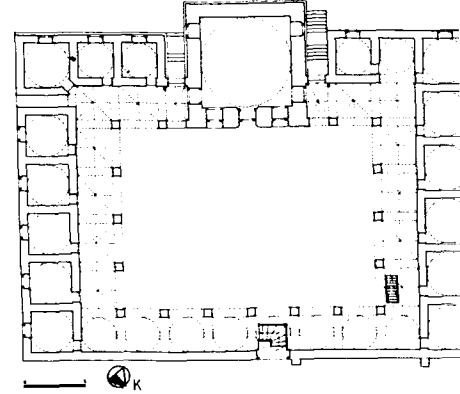
Semiz Ali Paşa Medresesi, bir külliyeğe bağlı olmadan yapılmış, "bağımsız"⁷⁸ medreselerdendir; dikdörtgen planlı bir avluyu üç yönde U gibi saran hücreler ile simetri eksenini üzerinde bulunan bir dershaneden oluşmaktadır. Revaklar avluyu, derslane kütleleri dışında, çevrelemektedir. Sinan Süleymani'deki dört medresesinde olduğu gibi, burada da dershaneyi avlu cephesine çıkarmıştır. Ancak burada da yeni bir ayrıntı gözlenmektedir. Başka hiçbir medresesinde görmediğimiz bu düzenleme, saçak kısmının yok olması nedeniyle bugün tam olarak değerlendirilememektedir. Dershanenin avlu yönünde mukarnaslı anıtsal bir girişi bulunmaktadır. Ayrıca Süleymaniye Evvel ve Sâni Medreselerinde olduğu gibi revaklara açılan karşılıklı iki yan kapısı vardır. Avlu yönündeki duvara mukarnaslı portal derinliğinde Bursa kemerli nişler yerleştirilerek özgün bir cephe denemesi yapılmıştır. Avlu çevresinde ile yükseklikte giden bir kornişle bu kemerli ritm düzeni revaklara katılmıştır. Daha geride yer alan derslane kütlelerinin avlu cephesinde yapılan çizgisel bir çökertme ile içerdeki kubbenin askı kimeri dışa yansıtılmıştır. Derslane duvarları burada da sürekli bir yatay kornişle bitirilmemiş; orta bölüm tambur üstüne kadar yükseltilmiştir. Cephede bugün eksik olan öge, mukarnaslı kapının ve Bursa kemerlerinin yanlarında bulunan yuvalara giren ahşap desteklerle taşındığını düşündüğümüz saçak ögesidir⁷⁹.

Revaklarda, Süleymaniye Evvel ve Sâni medreselerinde olduğu gibi, dörtgen planlı ayaklar ve üstten teğetli kemerler kullanılmıştır. Revak örtüsü de benzer biçimde, yan kollarda çapraz tonoz, derslane karşısındaki kolda kubbedir. Hücre ve derslane örtülerinde küresel üçgen geçişli kubbeler kullanılmıştır.

Semiz Ali Paşa Medresesi, Osmanlı Mimarlığı için çok sıradan olan bir medrese şemasının Sinan'ın elinde çarpıcı ve taze yorumla kavuştuğunu gösteren önemli bir örnektir. Sinan'ın mimari dehasının ışığını yansıtan bu ve benzeri yapıların günümüze ancak kısmen korunarak ulaşabilmiş olmaları onun Osmanlı Mimarlığına katkılarının değerlendirilmesinde veri boşlukları yaratmaktadır.

1.2.22. İstanbul/Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi

Babüssaade ağalarından Cafer Ağa tarafından Ayasofya'nın kuzeybatısındaki Soğukkuyu Sokağı ile Alemdar Caddesi arasındaki dik yamaç üzerinde yaptırılan medrese, TM, TB ve TM'de Sinan'ın eserleri arasında

Cedit Ali Paşa Medresi Planı

Cedit Ali Paşa meдресesi, güneybatı cephesi

77. Baltacı, age, s.460.

78. S. Eyice, "Osmanlı Medreselerinin Mimârîsi" İA, Cüz 180, s.117-8.

79. Yapının onarım öncesi durumunu belgeleyen fotoğraflar bulunamamıştır. Bu nedenle restorasyondan önce duvar yüzeyinde saçığa ait başka iz olup olmadığı belirlenememiştir.

sayılmaktadır⁸⁰. Yapımı Cafer Ağa başlatmış fakat 1557 yılında öldüğünden⁸¹, inşaat kardeşi Gazanfer Ağa tarafından sürdürülerek, tarihi kaynaklara göre 967 H./1559-60 yılında tamamlanmıştır⁸².

Cafer Ağa Medresesi, dikdörtgen planlı bir avluyu çevreleyen, kolları eşit uzunlukta olmayan U biçiminde dizilmiş hücreler ve revaklarla, U'nun açık bıraktığı kenar üzerine yerleştirilen dershaneden oluşmaktadır. Medreseye giriş, avlunun köşesine yakın bir konumdadır ve rahat geçiş sağlamak için güney yönündeki hücre dizisi daha kısa yapılmıştır. Dershaneye girişte, sütunlar üzerine oturan kırma çatılı bir sundurma bulunmaktadır. Hücrelerin derslane karşısına gelen bölümünde özel bir biçimlenme görülmektedir. Bugün revaklardan doğrudan ulaşılamayan bu açıklık aynalı tonoz örtülüdür. Diğer hücrelerden farklı yükseklikte olması da, burada yazlık derslane gibi kullanılan bir eyvanın olabileceğine işaret etmektedir. Bugün helâ olarak kullanılan mekânın sonradan kapatılarak işlev değiştirdiğini gösteren bir ize rastlanmamıştır.

Medresenin yerleştiği yamacın aşırı dik oluşu nedeniyle, Alemdar Caddesi yönünde yüksek bir altyapı gerekmiştir. Girişleri caddeden sağlanan alt kat hücrelerinin medrese avlusu ile ilişkisi kurulmamıştır.

Revaklarda taşıyıcı olarak kare planlı ayaklar, örtüde çapraz tonoz kullanılmıştır. Hücre örtülerinde kubbe çoğunluktadır; iki köşe hücre tekne tonozla örtülmüştür.

Avluda dikdörtgen prizma biçiminde, üstü dört yöne eğimli bir kapakla örtülen sandık biçiminde mermerden yapılmış bir hazne bulunmaktadır. Derslane giriş duvarında bulunan Zilkade 967 H./1560 tarihli yazıtta medreseye padişah tarafından su verildiği belirtilmiştir⁸³.

1.2.23. İstanbul/ Esekapısı Hadım İbrahim Paşa Medresesi

Kanunî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Hadım İbrahim Paşa tarafından yaptırılan medrese, İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Adli Tıp binası yanında, Koca Mustafa Paşa Caddesi ile Etyemez Tekkesi Sokağının kesiştiikleri kavşakta bulunmaktadır. Yeni düzenleme ile yapı Adli Tıp Binasının bahçe sınırları içine alınmıştır. TE, TB ve TM'de medresenin "İsa Kapusu" yakınında olduğu belirtilmiştir. ⁸⁴. İbrahim Paşa'nın 1560 tarihli vakfiyesinde medrese ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir⁸⁵. Ancak vakfiye hazırlandığı sırada medresenin planlanmış olduğu kesin değildir. Vakfiyeye göre medresede 15 talebe bulacaktır. Mevcut yapıda ise hücre sayısı 11 dir. Hücre boyutlarının küçük olmasına dayanılarak, tek kişilik oldukları; vakfiye de öngörülen programın arsa koşulları dolayısıyla tam olarak gerçekleştirilemediği ileri sürülebilir.

İbrahim Paşa medresesi, Sinan'ın bir Bizans kilisesini camiye dönüştürerek yeniden kullanıma sunduğu ve onunla bütünleşen bir ek yaptığı ilgi çekici bir uygulamadır. Arsanın darlığı yerleşmeyi zorlamış; medrese revakları Kilişeye çok yaklaşarak arada dar bir geçit kalmıştır. Cami ile ortak avlu çevresinde bulunan başka medreselerde olduğu gibi, burada da cami ile derslane aynı eksen üzerine yerleştirilmiş; hücreler arsa sınırlarına uygun olarak revakların

Hadım İbrahim Paşa (Esekapı) Medresesi
1930'lardaki durumu (İstanbul Alman
Arkeoloji Enstitüsü Arşivi)

80. Meriç, age, s.34,96; Ahmet Cevdet, age, s.35.

81. Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani*, C.II, İstanbul 1308 H., s.69.

82. Ayvansaraylı Hüseyin, age, C.I, s.8; Baltacı, age, s.173-4.

83. Y. Yoldaş, *İstanbul Mimârisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul, 1977, s.273.

84. Meriç, age, s.34,96; Ahmet Cevdet, age, s.35.

85. A.Erdoğan, "Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 1, Ankara 1938, sm.31-32.

gerisinde, belirli bir şemadan bağımsız olarak sıralanmıştır. Arsa boyutları uygun olabilseydi, belki güney hücre dizisinin sürekliliği sağlanabilir; kolları eşit uzunlukta olmayan bir U plan ortaya çıkabilirdi.

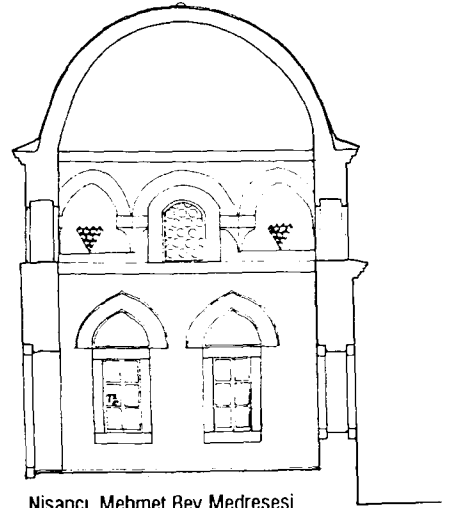
1894 depreminden zarar gören medrese⁸⁶, o günden bugüne kadar hiç onarılmamış; bakımsızlıktan yıkılarak daha harap bir duruma gelmiştir. 1930 yıllarında mevcut olan revaklar, tamamen yok olmuştur. Eski fotoğraflardan revakların sütunlarla taşındığı ve kubbelerle örtüldüğü saptanabilmektedir⁸⁷. Dershane kütesinin ele alınışında Şehzade medresesindeki benzer biçimde iki kademeli düzen uygulanmıştır. Beden duvarları üst pencerelerin hemen üstünden geçen bir kornişle bitmekte, yukarıda duvar-kasnak sürekliliği gösteren örtü kademesi başlamaktadır. Burada ilk korniş düzlemi içteki geçiş bölgesiyle ilişkili değildir; içte kubbeye küresel üçgenle geçildiği için böyle bir yatay düzlem bulunmamaktadır.

1.2.24. İstanbul/Altımermer Nişancı Mehmet Bey Medresesi

Hekimoğlu Ali Paşa Camisinin kuzeyinde, Ali Şir Nevai Sokağı üzerinde bulunan medrese, Kanunî Sultan Süleyman dönemi nişancılarından Eğri Abdîzade Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır⁸⁸. Tarihlendirmeye yardımcı olacak bir yazıt bulunmamaktadır. Mehmet Bey 1557 ve 1563-66 yılları arasında iki kez nişancılık görevinde bulunmuştur⁸⁹. 1566 yılında ölen Mehmed Beyin medreseyi ikinci nişancılığı sırasında, 1566'dan önce yaptırmış olduğunu kabul ediyoruz. Medresenin adı TE, TB, ve TM'de yeri belirtilerek geçmektedir⁹⁰. 1918 yılında çevrede çıkan yangından hasar gören medrese bugün çok harap durumdadır⁹¹. Bugün yalnız dershane örtüsüyle birlikte ayakta. Revaklar tamamıyla yok olmuştur. Hücrelerin ara duvarları yıkılmış; dış duvarlar güney yönünde yer yer üst pencere seviyesine kadar harap bir biçimde kalabilmiştir.

19. yüzyıl İstanbul Haritası'nda⁹² medrese L planlı olarak gösterilmiştir. İstanbul'da 1869 ve 1914 yıllarında yapılan medrese saptama çalışmalarında⁹³ yapının adı geçmemektedir. Bu durum yapının o sırada kullanılmayacak kadar harap olması, ya da başka bir işlevle (örneğin tekke) kullanılmasıyla açıklanabilir.

Nişancı Mehmet Bey Medresesi bir külliyeyle bağımlı olmadan yapılmış, bağımsız medreselerdendir. Medrese avlusuna dershane ile hücreler arasından girilmektedir. Küçük, dikdörtgen planlı bir avlu çevresinde hücreler L oluşturacak biçimde iki kol üzerinde dizilmişler, boş kalan köşeye dershane yerleştirilmiştir. Dershane giriş revağı bugün mevcut değildir. Kare planlı dershane tonoz bingili bir kubbeye örtülüdür. Beden duvarlarından örtüye geçişte iki kademeli düzen uygulanmıştır. İlk korniş, içteki geçiş bölgesinin başlangıcı düzeyindedir. İkinci kademede duvar yükselerek kasnakla birleşmektedir. Burada özel bir ayrıntı olarak, tonoz bingilerin kütesel olarak dışa yansıtıldığı gözlenmektedir. Hücreler ve revaklar tüm yükseklikleriyle korunamadıklarından, örtü biçimleri anlaşılabilir.

Nişancı, Mehmet Bey Medresesi
dershane kesiti
(Avukatoglu, Karamanoğlu)

86. W.Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Würzburg. 1977, s.119.

87. aynı yer, Abb. 103.

88. Ayvansarayî Hüseyin, age, C.I, s.214-5.

89. aynı yer; Danişmend, age, C.5, s.320-1.

90. Meriç, age, s.35,98; Ahmet Cevdet, age, s.37.

91. Müller-Wiener, age, s.363.

92. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası; D 3, E 3.

93. Kütükoğlu, ag. makaleler.

Kara Ahmet Paşa Medresesi, avlu

1.2.25. İstanbul/Topkapı Kara Ahmet Paşa Medresesi

Sadrızam Kara Ahmet Paşa'nın İstanbul Karasurlarının Topkapı çıkışı yakınında yaptırmaya başladığı külliye, 1555 yılında öldürülmesi ile yarım kalmış, yapımı kesin olarak belirlenemeyen bir tarihte bitirilmiştir. **Hadikat-ül Cevami**'de tamamlama çalışmalarının 1564-5'de başladığı ve yedi yıl sürdüğü⁹⁴, **Sicil-i Osmani**'de ise yapımın 1559-60'da bitirildiği ileri sürülmektedir⁹⁵. Kara Ahmet Paşa'nın 1555 yılında, ölümünden önce hazırlattığı vakfiyesinde medreseden "*yapılacak olan*" diyerek söz edilmesi⁹⁶, henüz yapıma girilmediğini açıklamaktadır. Buna karşılık (medreseye) 973 H. / 1565-6 yılında müderris atanması, yapım bitmeden müderris tayin edildiği başka durumlar da olduğundan⁹⁷ kesin bitiş tarihi olarak alınamamaktadır.

TE, TB, ve TM'e göre medrese Sinan'ın eseridir⁹⁸. Kara Ahmet Paşa Külliyesinde Sinan tekrar cami ile aynı avlu çevresinde gelişen medrese uygulamasına girişmiştir. Burada, Beşiktaş Sinan Paşa Medresesinden ileri bir aşama olarak, ayrı bir dershane vardır. Hücreler U oluşturacak biçimde avlu revaklarının gerisine dizilmişlerdir. U'nun ve avlunun simetri eksenini üzerinde yer alan dershane kütseli hücrelere bitleştirilmemiş; iki yanda tonozlu geçitler bırakılmıştır. Bunlardan kuzeydekiden, ayrı bir avluda bulunan helâlara geçilebilmektedir.

Avlu boyutlarının büyüklüğüne karşın, medrese revakların gerisindeki bütün alanı sarmamakta, ancak yarısında kalmaktadır. Cami ile medresenin aynı avlu çevresinde fakat kütsel olarak çok kopuk olmaları, medrese programının vakfiyede de belirlendiği gibi⁹⁹ 15 öğrenci için düşünülmüş olmasından kaynaklanmaktadır.

Örtüde değişik ögeler kullanılmıştır. Dershanede tonoz bingili bir kubbe vardır. Hücreler kürsel üçgen geçişli kubbelerle örtülmüştür. Kuzeybatı revağının dershane girişi önündeki açıklığı üstünde sekizgen tabana oturan piramidal bir kubbe, yanlarında ise başka uygulamasına rastlamadığımız, taban köşeleri pahlanarak sekiz ayrıtlı duruma gelen özel aynalı tonozlar bulunmaktadır. Avlu yan cephelerine rastlayan revak açıklıklarında, kürsel üçgen geçişli kubbeler kullanılmıştır.

Medrese yapımında camiye göre daha düşük nitelikte malzeme ve işçilik gözlenmektedir. Bu ayırım avlu çevresindeki revaklarda belirmemekte, dış cephede ortaya çıkmaktadır. Benzer biçimde cami-medrese nitelik ayırımı başka uygulamalarda da görülmektedir¹⁰⁰.

1.2.26. Şam (Suriye) Sultan Süleyman Han Medresesi

Kanunî Sultan Süleyman'ın Şam'da "*Gök Meydanda, Kasr-ı Eblak demekle maruf mahalde*"¹⁰¹ yaptırdığı külliye içinde yer alan medrese, Sinan'ın eseri olarak yalnız **Tuhfet-ül Mimârîn**'de geçmektedir¹⁰². Cami, tekke ve ima-

94 C.I. s.142.

95. C.I. s.199.

96. M.Ş. Yalrkaya, "*Kara Ahmed Paşa Vakfiyesi*", **Vakıflar Dergisi**, sayı: 11, Ankara 1942, s.93.

97. Örneğin İstanbul'daki Rüstem Paşa medresesine ilk müderris 1547/8 de atanmış fakat yapım 1550/1 de tamamlanmıştır. Bkz. not 54.55.

98. Meriç age. s.34,95; Ahmet Cevdet, age, s.35.

99. Yalrkaya, agm, s.93.

100. Beşiktaş Sinan Paşa, Sokollu - Kadırğa, Edirnekapı Mihrimah Sultan medreseleri.

101. TE. Meriç, age, s.106.

102. Meriç, age, s.23.

ret için yapım tarihi 962-967 H. / 1554-1559 / 60 olarak belirlenmektedir¹⁰³. Medreseye ilk müderris atanması ise 973 H. / 1565-66 tarihinde olmuştur¹⁰⁴. A. Kuran medrese ve arastadan oluşan bölümün yapımına Kanunî'nin sağlığında başlanıldığını fakat ölümünden sonra, II. Selim zamanında tamamlandığı için medresenin "Selimiye" adıyla anıldığını ileri sürmektedir¹⁰⁵.

Külliyenin genel yerleşmesinde kible yönü ve ona dik eksen esas alınmıştır. Cami avlusunun kuzeydoğu girişine bağlanan çarşı sokağı ve ondan ulaşılan medresenin doğrultusu ise, kible yönüyle dar açı yapmaktadır. Bu durum medrese ve çarşının külliye tasarımına sonradan eklendiği savını desteklemektedir.

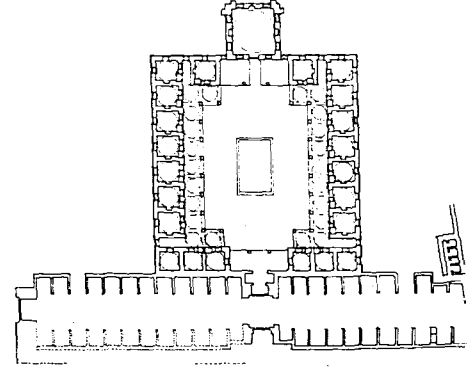
Medrese dikdörtgen planlı geniş bir avlu çevresinde, giriş ve dersane dışında çepeçevre dizilen hücreler ve simetri ekseni üzerinde yer alan dershaneden oluşmaktadır. Avlunun ortasında dikdörtgen planlı geniş bir havuz vardır. İklim dolayısıyla serinlik veren öğelerin ve derin revakların kullanılması olumlu bir etki yapmaktadır. Avlu çevresinde dersane ve medreseye girişte revaklar daha yüksek yapılarak bu bölümler vurgulanmıştır. Planlamada da aynı ayrımın revak sınır çizgileri geri çekilerek yapıldığı gözlenmektedir. Planda hücrelerin dizilişinde değişik bir tutum izlenmiştir. Köşe hücrelerinde genel olarak köşegen doğrultusunda girişler yapılırken, burada hücre dizileri köşelerde dar geçitlerle ayrılarak her hücreye düz giriş olanağı sağlanmıştır. Revaklarda taşıyıcı öğeler sütunlardır. Örtüde dersane giriş revağı dışında kubbe kullanılmıştır.

İslâm mimarlığının zengin mirasını barındıran Şam kentinde Kanunî dönemi, Osmanlı mimarlığının üstün düzeyini yansıtan bu külliyeyle izini bırakmıştır.

1.2.27. Van Hüsrev Paşa Medresesi

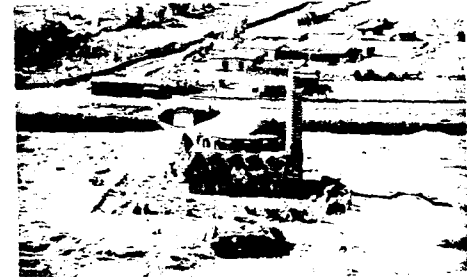
Doğu vilâyetlerinde valiliklerde bulunan ve padişah damadı olan Hüsrev Paşa¹⁰⁶ tarafından Van'da yaptırılmış olan cami ve medrese, TM'e göre Mimar Sinan'ın eserleridir¹⁰⁷. Bugün ancak kalıntısı mevcut olan medresenin cami ile birlikte mi, yoksa paşanın 1585/6 yıllarındaki Van valiliği sırasında mı yapıldığı bilinmemektedir. Cami 1567 tarihli¹⁰⁸. Medresenin 1903 yılında kullanılır durumda olduğu, o tarihte düzenlenen Maarif Salmesinden anlaşılmaktadır¹⁰⁹. A. Kuran yapının Birinci Dünya Savaşı sırasında yıkıldığını belirtmektedir.

Kalıntılardan medresenin cami ile aynı avlu çevresinde yer aldığı ve Ü biçiminde dizilmiş hücrelerden oluştuğu anlaşılmaktadır. A.Kuran dershanenin hücrelerin güneybatı ucunda konumlandığını gösteren bir restitüsyon planı yayınlamıştır¹¹⁰. Hücre dizisi cami kütleleriyle birleştirilmemiş, ayrı bırakılmıştır. Revaklara ait sütun ve başlık parçaları dağınık bir şekilde avluda yerde yatmaktadır. Hücre duvarlarının ahşap hatıllı moloz taş tekniğinde yapıldığı gözlenmektedir. Kuran'ın da belirttiği gibi¹¹¹, başkentten uzak bir şehirde yapılan

0 5 25"

Şam, Sultan Süleyman Han Medresesi
Planı(El-Rihavi)

Van, Hüsrev Paşa Külliyesi, genel görünüş

103. A.El-Rihavi, "El Abniye El-Aseriye fi Dimask Dirase ve Tahkik", Mecelletül Havliyet el-Eseriyye el-Suriyye, Matbaat-ül Tarakki, Şam 1957, s.125-129.

104. Baltacı, age, s.534.

105. "Şam Süleymaniye Külliyesi", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul 1988, s.169.

106. Mehmet Süreyya, age, C.II,s.273.

107. Meriç, age, s.27.

108. Kuran, "The Mosques.", s.564.

109. Yurt Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1984, s.7557.

110. Mimar Sinan, s. 342.

111. aynı yer.

bu yapının Sinan'ın yardımcıları tarafından gerçekleştirilmiş, hattâ tasarlanmış olması ihtimali yüksektir.

1.2.28. İstanbul/ Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi

Kanunî Sultan Süleyman'ın sevgili kızı Mihrimah Sultan adına, ölümünden sonra¹¹² İstanbul Karasurlarının hemen yanında, Edirne Kapısı içinde yaptırdığı külliye ve medresesi TE, TB ve TM'de Mimar Sinan'ın eserleri arasında sayılmaktadır¹¹³. Medrese ve camide yapım tarihini belirleyen bir yazıt bulunmamaktadır. Tarihi kaynaklara göre¹¹⁴ medrese yapımı 976 H. / 1568-9 yılında tamamlanmış ve ilk müderrisi atanmıştır.

Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesinde Sinan bir kez daha cami ile medreseyi aynı avlu çevresinde düzenlemiştir. Medresenin ayrı bir dershanesi yoktur. Hücreler avlunun iki yan kenarı boyunca sıralanmaktadır. Arsa sınırlarının Sur yanındaki sokağa dayanması ve dışarda vakfa gelir getirecek dükkânların yapılması, hücrelerin avlunun üç yönünde sürekli olmasını engellemiştir. Avlunun iki yanında hücre dizilerinin uzunlukları farklıdır. Kuzeydoğuda ise arsa derinliği daha fazla olduğundan, hücreler köşeden kuzeybatı yönüne doğru döndürülerek, daha fazla sayıda oda elde edilmiştir. Her iki yanda da, camiye yakın uçlardaki son hücrenin bitişiğinde eyvan olarak düzenlenmiş kubbeli birimler bulunmaktadır.

Revaklarda taşıyıcı olarak sütunlar kullanılmıştır. Örtü hücrelerde ve revaklarda genel olarak küresel üçgen geçiş öğeli kubbedir. Yalnız eyvan önü revak açıklıklarında, etekleri mukarnas bezemeli aynalı tonoz örtü bulunmaktadır.

Cami ile avlu revaklarının birleşmesi, organik bir bütünlüğe kavuşturulmamıştır. Caminin bugün yok olan ikinci revak örtüsünün avlu yan revaklarına saplanmasıyla, geçiş belki daha yumuşak bir biçimde çözümleniyordu. Ancak, hücrelerin ve revakların avlunun iki yanını tümüyle sarması, cami-medrese birlikteliğini daha olgun çözümlere yaklaştıran bir ara aşama olarak değerlendirilebilir.

1.2.29. İstanbul/Eyüp Sokollu Mehmet Paşa Medresesi

Sokollu Mehmet Paşa'nın eşi İsmi-Han Sultan için Eyüp'te, Cami-i Kebir Caddesi üzerinde yaptırdığı medrese, türbe ve darülkurra yapılarıyla bütünlükten küçük bir külliye parçasıdır. TE, TB ve TM' göre Mimar Sinan'ın eseri olan yapı¹¹⁵, Cami-i Kebir Caddesi üzerindeki avlu girişi üzerinde bulunan yazıtı dayanılarak 976 H./1568/9 a tarihlenilmektedir¹¹⁶. Medreseye ilk müderris aynı tarihte atanmıştır¹¹⁷.

Sokollu medresesinin tasarımında Mimar Sinan derslane ile türbe kütesini aynı eksen üzerine getirmiş ve alçak bir saçak ögesiyle bağlamıştır. Bu davranış, Ortaçağ Anadolu Selçuklu yapılarında sık görülen medrese-türbe ilişkisinin Osmanlı Mimarlığının gündemine getirilmesi olarak yorumlanabilir. Yeni olan, iki kütleli yapıyı birbirine bağlamaması, türbenin kütesel bağımsızlığı korunarak, bir revak ögesi ile medreseye bağlanmasıdır.

Sokollu Mehmet Paşa Medresesi, avludan derslane

112. Baltacı, age, s.307-8.

113. Meriç, age, s.24, 33, 94; A. Cevdet, age, s.35.

114. Baltacı, age, s.308.

115. Meriç, age, s.34,95; Ahmet Cevdet, age, s.35.

116. Ötügen, (age, s.211) yazıtın medrese girişi üstünde olduğunu yazmaktadır. Yazıtın tam metni için bkz. Saatçi, age, s.78-80.

117. Baltacı, age, s.197-8.

Medrese, dikdörtgen planlı dar uzun bir avlunun iki yanında uzanan hücreler ve simetri eksenini üzerinde yer alan dershaneden oluşmaktadır. Avluda kırma çatıya benzer kapaklı, sandık biçiminde bir hazne bulunmaktadır. Türbe ile eşit boyutta bir kubbeyle örtülen derslane anıtsaldır; içte tonoz bingilerde yoğunlaşan bezeme zenginliği ile sıradan yapılar düzeyinin çok üstüne çıkmaktadır.

Medresenin ana girişi, dershanenin türbeye bakan cephesindedir. Dershanenin ayrıca revaklara açılan bir kapısı bulunmaktadır. Yapının darülkurra ile bağlantısı için revaklardan kuzey yönüne bir yan kapı açılmıştır. Beşik tonoz örtülü ayrı bir yapı olarak biçimlenen helâlara çıkışı sağlayan kapı ise, avlunun güney ucunda, dershanenin tam karşısındadır.

Hücre dizilerinden batıdaki içinde, kuzey uca yakın bir konumda, eyvan düzenlemesi yapılmıştır. Karşı kolda ise hücreler sürekli. Sokollu Medresesinde yalnız iki dizi hücreden oluşan bir plan şemasının kullanılması ve avlunun uzun bir dikdörtgen biçiminde olması, arsa sınırlarının özel durumundan çıkmış olmalıdır.

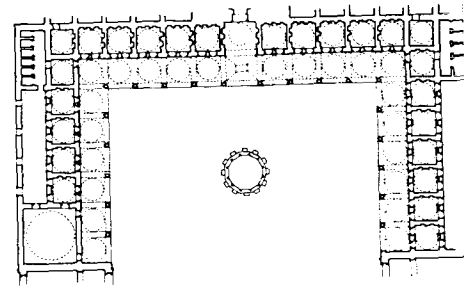
Revaklarda taşıyıcı öğeler sütunlardır. Örtü revaklarda ve hücrelerde küresel üçgen geçiş ögeli kubbelerdir. Revağın derslane girişindeki açıklığı, aynalı tonozla örtülmüştür. Dış duvarlarda 1 sıra taş, 3 sıra tuğla almaşık örgüye karşılık, avlu çevresinde cepheler kesme taş yapılmıştır. Derslane kütesinin biçimlenişinde duvar-kasnak sürekliliği gözetilmiştir fakat tonoz bingiler kütesel anlatıma kavuşmamışlardır.

1.2.30. Lüleburgaz Sokollu Mehmet Paşa Medresesi

Sokollu Mehmet Paşa tarafından, İstanbul-Edirne yolu üzerinde önemli bir menzil olan Lüleburgaz'da yaptırılan külliye, cami yanında kervansaray, imaret, çifte hamam, çarşı, sıbyan mektebi ve medreseden oluşuyordu. Medresenin Sinan tarafından yapıldığı yalnız TM'de belirtilmiştir¹¹⁸. Kuran, 1567-74 yılları arasında Edirne Selimiye Camisi ile meşgul olan Sinan'ın, İstanbul-Edirne yolu üzerindeki Lüleburgaz ve Havsa külliyelerini tasarladığını ve belki gidip gelirken yapımlarının da başında durduğunu söylemektedir¹¹⁹. Külliye'nin mevcut yapılarında Sinan'ın üslubu ve varlığı belirgindir. Tarihi kaynaklar medresenin 977 H. / 1569-70 tarihinde tamamlandığını ve ilk müderrisi atanarak eğitimin başladığını yazmaktadırlar¹²⁰. Kervansaray girişi ve avlu kible kapısı üzerinde bulunan yazıtlar da aynı tarihlidir.

Lüleburgaz Külliyesinde de Mimar Sinan medreseyi cami ile aynı avlu çevresinde düzenlemiştir. Hücreler U oluşturacak biçimde avluyu üç yönden sarmaktadır. Caminin karşısına, avlunun arastaya ve kervansaraya açılan büyük kapısı yerleştirildiğinden, derslane avlunun güneybatısındaki hücre dizisinin ucuna sıkışmak zorunda kalmıştır. Helâlar avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinden, hücrelerin arasından geçilerek ulaşılan dar dış avlulara yerleştirilmiştir.

Lüleburgaz Sokollu camisinin medrese ile birleşmesinde Sinan, daha sonra severek kullandığı çözümü nihayet bulmuştur. Cami son cemaat yerinden medrese yan revaklarına geçişte, iki katlı bir ara yapı ile çelişkiler giderilmiştir. Burada sorun dershanenin avludan hemen hiç algılanmayan bir kütle olmasıdır. Yana itilmiş konumu ve önündeki revakta bir vurgu ögesinin eksikliği nedeniyle, derslane yalnız sokak yönünden kavranabilen bir kütle olmaktadır.

Lüleburgaz Sokollu Medresesi

118. Meriç, age, s.26.

119. "The Mosques of Sinan", s.566.

120. Baltacı, age, s.423.

Dershane kütesinin işlenişinde, yalın geometrik bir anlatım seçilmiştir. Prizmatik gövde zengin bir kornişle bitmekte, sekizgen kasnak alt yapı sınırlarından geride başlayarak yükselmektedir. Cephelerde iki katlı pencere düzeni, herhangi bir fantaziye yer verilmeksizin uygulanmıştır.

Revaklarda taşıyıcılar sütunlardır. Örtüde küresel üçgen geçiş ögeli kubbe yaygın biçimde kullanılmıştır.

1.2.31. İstanbul/ Kadirga Sokullu Mehmet Paşa Medresesi

Sultan Ahmet Meydanından Marmara'ya doğru inen yamaçta, Mehmet Paşa Yokuşu üzerinde bulunan ve Sokollu Mehmet Paşanın yaptırdığı külliye içinde yer alan medrese, TE, TB ve TM'e göre Mimar Sinan'ın eseridir¹²¹. Sinan burada yine cami ile ortak avlu çevresinde yer alan bir medrese tasarlamış ve arsanın topoğrafik koşullarını yararına kullanmıştır. Cami arsanın orta yükseklikteki bölümüne yerleştirilmiş, en aşağı kesimde yer alan medrese ise yüksek bir altyapı ile zemine oturtulmuştur. Böylece cami ile medrese aynı avluyu paylaşırken, aşağı düzlemden avluya girişe olanak vermek üzere, dershane altına merdivenler yerleştirilmiştir. Yapım, en alt düzlemden başlamak zorunda olduğuna göre, önce medrese istinat duvarları yapılmış, daha sonra camiye geçilmiş olmalıdır. Dershane altındaki giriş üzerinde 979 H. / 1571 - 2 tarihli bir yazıt bulunmaktadır¹²². Medreseye ilk müderris 977 H. / 1570 tarihinde atanmıştır¹²³. Yazıt cami ve medresenin bitirilişinden sonra konmuş olmalıdır.

Kadirga Sokollu Medresesinde hücrelerin U biçiminde dizildiği ve dershane simetri eksenini üzerinde yer aldığı plan şeması uygulanmıştır. Lüleburgaz Sokollu Medresesinde olduğu gibi, cami son cemaat yeri ile medrese arasında iki katlı kapı yapılarının yerleştirilmesi, iki farklı işlev ve boyuttaki kütle ilişkisini mafsallarıyla çözmektedir. Burada dershane kütesi, camiye karşı bir denge ve hiyerarşi belirleyen öge olarak avlu zemininden yükseltilmiş ve önüne diğer revak örtülerinden yüksek bir kubbeli açıklık yapılarak vurgulanmıştır. Dershane önü kubbesinin avlu içine doğru çıkıntı yapması, hem avluya girişi, hem de gerisindeki dershane varlığını açıklayan niteliğiyle anlamlıdır. Sinan'ın günümüze ulaşabilmiş en güzel şadırvanlarından biri bu avludadır. Helâlâlar, Lüleburgaz'da olduğu gibi, hücrelerle dış avlu duvarı arasındaki dar dış avluya, güneybatı köşeye yerleştirilmiştir.

Revakta taşıyıcılar alçak sütunlardır. Örtü, dershane tonoz bingili, hücrelerde küresel üçgen geçiş ögeli kubbedir. Cepheler, avlu yönünde kesme küfeki taş; dışta 1 sıra taş, 3 sıra tuğla almaşık örgüdür. Dershane kütesinin biçimlenişinde, beden duvarlarının cephelerin orta bölümünde kasnak üstüne kadar sürekli olmasına özen gösterilmiş; bu bütünlüğü perçinlemek için alt yapıyı bitiren saçak korniş, tambur kenarı boyunca, düşey ayrıtı da çevreleyecek biçimde sürdürülmüştür¹²⁴.

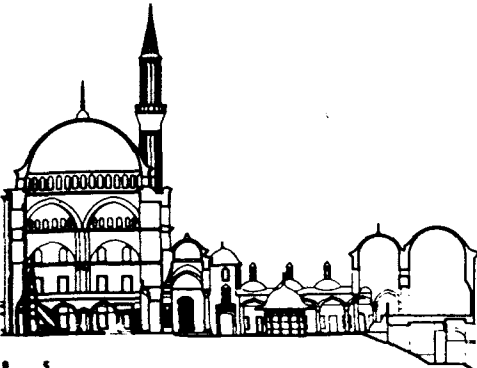
Cami ve medrese kütlelerinin bağlantısı ve oranları ile Kadirga Sokollu Medresesi, cami ile aynı avlu çevresinde gelişen medreseler arasında ileri bir aşamanın ürünüdür. Revağın örtülmesinde eğrisel ögeler yerine tek eğimli çatı kullanılmasına, Sinan'ın daha sonraki yıllardaki uygulamalarında sıkça rastlanmaktadır.

121. Meriç, age, s.26,34,95; Ahmet Cevdet, age, s.35.

122. D.Kuban, "An Ottoman Building Complex of the Sixteenth Century: The Sokollu Mosque and Its Dependencies in Istanbul", *Ars Orientalis*, Vol.VII, University of Michigan, 1968, s.21; Saatçi, age, s.84-86.

123. Baltacı, age, s.422-3.

124. Aynı saçak korniş, Sinan'ın listelerinde yer almayan Lüleburgaz Sokollu sibyan mektebinde de görülmektedir.

Sokullu (Kadirga) Cami ve Medrese
Kesiti (D.Kuban)

1.2.32. Edirne Selimiye (Darülhadis) Medresesi

Sultan II. Selim'in Edirne'de yaptırdığı külliye içinde bulunan medrese, TE, TB ve TM'de Mimar Sinan'ın eserleri arasında sayılmaktadır¹²⁵. Caminin kible duvarı önünde güneydoğuda yer alan medresenin yazıtı bulunmamaktadır. Caminin 1567-1574 yılları arasında yapıldığına dayanılarak ¹²⁶ yaklaşık bir tarihlendirilebilir. Tarihi kaynaklara göre ilk müderris 978 H. / 1570 - 71'de atanmıştır¹²⁷. II. Selim'in Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan vakfiyesinde (Defter no. 2148 / s. 256 v.d.) Darülhadis medresesiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Vakfiyede medresede bir müderris, bir muid ve onbeş öğrenci bulunması öngörülmüş; bina hizmetlileri olarak bir bevab (kapıcı), bir ferraş ve bir süpürgeci görevlendirilmiştir.

Cami dış avlusu içinde yer alan medreseye, mukarnaslı anıtsal bir girişten ulaşılmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı bir avlu çevresinde revaklar, üç kenar boyunca sıralanan onsekiz hücre ve güneybatı kenardaki dersane ile medrese bileşenleri tamamlanmaktadır. Revaklarda taşıyıcı olarak alçak sütunlar kullanılmıştır. Revak örtüsü hücrelerden daha alçak ve beşik tonozludur. Dıştan avluya doğru eğimli bir çatısı vardır. Hücreler ve dersane örtüsünde genelde küresel üçgen geçiş ögeli kubbeler kullanılmıştır. Yalnız dersane ile helâlar arasındaki hücre aynalı tonoz örtülüdür. Avlunun revak cephesinde kesme taş örgü bulunmaktadır. Dışta ise 1 sıra taş/2 sıra tuğla almaşık örgü uygulanmıştır. Dersane kütesinde gövde-kasnak sürekliliği uygulanmıştır.

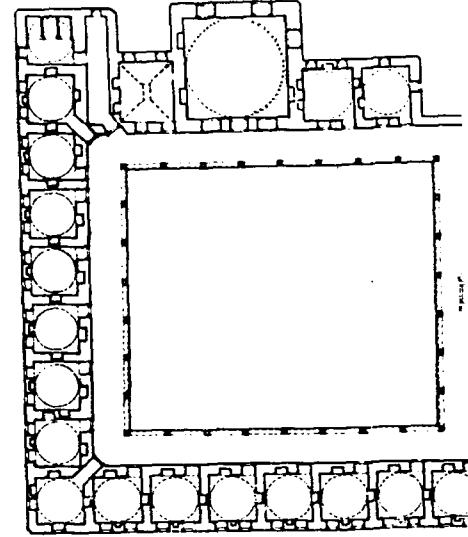
Selimiye'ye onu kucaklayarak yanaştırdığı Darülhadis ve Darülkurra Medreselerinde Sinan, avlu boyutlarının seçimi ve onu çevreleyen kütlelerin boyutlandırılması ve işlenişiyile, insan ölçeğini ve görsel etki kurallarını gözeten mimari yaratmadaki üstün yeteneğini bir kez daha sergilemektedir.

1.2.33. İstanbul/Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa (Darülhadis) Medresesi

Vezir Şemsi Ahmet Paşa tarafından, Üsküdar'da Boğaz kıyısında yaptırılan küçük boyutlu külliye içinde yer alan darülhadis medresesi, TE, TB, TM'de Mimar Sinan'ın eserleri arasında sayılmaktadır¹²⁸. Külliyenin yalnız camisinde 988 H. / 1580-1 tarihli bir yazıt vardır. Medreseye ilk müderris 980 H. / 1572-3 yılında atandığına göre¹²⁹ medresenin camiden daha önce yapıldığı ileri sürülebilir.

Arsanın konumu ve boyutları medresenin yönlenmesini etkilemiş olmalıdır. Biri Boğaza dönük, diğeri dik iki kol halinde dizilen hücrelerle, kibleye yönelen mescit arasında yaklaşık 45 derecelik bir açı bulunmaktadır. Yapının Boğaz kıyısında olması ve birimler arasındaki kütesel oranların başarısı sayesinde, zor arsa koşullarına karşın, çeşitli vistalara olanak veren bir kompozisyon yaratılmıştır.

Dersane batıdaki hücre dizisi ortasında yer almaktadır. Önündeki revak bölümünde revağı taşıyan sütunlar daha geniş aralıklarda yerleştirilmiş ve revak yükseltilerek dersane girişi belirtilmiştir. Hücreler ve revaklar güney ve batı yönlerinde uzanan iki kol durumundadırlar. Yalnız kuzey ucunda hücre dizisi köşeyi dönerek revağın ucunu kapatmaktadır. Diğer uçta ise helâ ve mus-

Edirne Selimiye planı (D. Kuban)

Şemsi Ahmet Paşa Darülhadis Medresesi, dersane

125. Meriçage, s.24,33,94; Ahmet Cevdet, age, s.34.

126. Kuran, "The Mosques.", s.566.

127. Baltacı, age, s.548.

128. Meriç, age, s.27,34,96; Ahmet Cevdet, age, s.35.

129. Baltacı, age, s.606.

luklar hücre-revak kütesine birleşmektedir. Örtü, dershane tonoz bingili, hücrelerde küresel üçgen geçiş ögeli kubbedir. Revaklar tek eğimli ahşap çatıyla örtülmüştür. Revaklarda ve deniz cephesinde kesme taş, diğer bölümlerde 1 sıra taş / 3 sıra tuğla almaşık örgü uygulanmıştır. Dershane kütesinin biçimlenişinde, kasnak düzeyinde özel bir ayrıntı göze çarpmaktadır. Sekizgen planlı kasnağın köşelerinde pilastır biçiminde çıkıntılar yapılmıştır. Aynı avlu çevresinde yer alan camide geçiş ögeleri olan tonoz bingilerin cepheye yansımalarına karşın, dershane dış geçiş bölgesinde iki yöne eğimli çatı parçalarının kılanılışı dikkati çekmektedir.

Şemsi Paşa Külliyesi, sınırlı programıyla daha sonra 17. yüzyılda örnekleri çoğalan, medresenin külliyesinin merkezi olduğu uygulamalara öncü olmuştur.

1.2.34. İstanbul/Eyüp Zal Mahmut Paşa Tahtanî (Alt) Medresesi

II. Selim'in kızı Şah Sultan ve eşi vezir Zal Mahmut Paşa tarafından Eyüp'te Defterdar ve Kalenderhane Caddeleri arasında yaptırılan külliye içinde yer alan medreseler yalnız TM'de Mimar Sinan'ın eserleri olarak kaydedilmiştir¹³⁰. Kuran, medreselerin Sinan tarafından planlanmadığını söylemenin güç olduğunu; söz konusu yapıların kütle düzeninin açıkça Sinan'ın damgasını taşıdığını belirterek; Sinan'ın son yıllarında inşa edilmiş olan medreselerin yapımın Sinan'ın kalfalarından biri tarafından yürütüldüğünü ileri sürmektedir¹³¹. Sinan'ın 1580 yılında yaklaşık 90 yaşında olduğu gözönüne alınacak olursa, bu savın doğruluğunu kabul etmek gerekir.

Medreselerde ve camide tarih belirten bir yazıt bulunmamaktadır. Defterdar Caddesi üzerinde bulunan 998 H. / 1589-90 tarihli çeşmeyi külliyesinin en son tamamlanan yapısı olarak kabul eden Kuran¹³², yapımın 1580-90 yılları arasında gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir.

Külliyesinin eğimli bir arsa üzerine yerleşmesi dolayısıyla, yapımın önce alçak olan taraftan, istinat duvarları ile başlamış olması akla yakın gelmektedir. Bu nedenle önce Tahtanî medresenin yapılmış olduğunu kabul ediyoruz. Zal Mahmut Paşa medreselerine ilk müderris atanma tarihi 987 H. / 1579-80'dir¹³³. Zal Mahmut Paşa ve eşi Şah Sultan 1580 yılında öldüklerine göre, yapımın bu tarihten önce başladığı ve arsa koşulları dolayısıyla önce medreselerin yapıldığı ileri sürülebilir.

Zal Mahmut Paşa Külliyesinin genel yerleşmesinde kible ve ona dik doğrultu esas alınmıştır. Aşağı medresenin kolları da bu doğrultulara uyumuş, fakat Feshane Caddesiyle aralarında eğik bir açı olması nedeniyle, kuzeydoğu koluunda yer alan hücreler ve dershane kaydırılarak yerleştirilmiştir. Dershane ve hücrelerin oluşturduğu kollar kabaca bir L tanımlamaktadır. Medresenin çevrelediği avlunun diğer kenarlarından birinde cami istinat duvarı, diğerinde Zal Mahmut Paşanın türbesi ve hazire yer almaktadır. Dershane kuzeydoğu kolu üzerinde, kolların kesiştiği köşeye yakın bir konumdadır. Külliye dış duvarları ile perdelendiği için, avludan ve başka yönlerden algılanması kolay değildir. Biri üst medresenin altyapısını oluşturan üç hücre kolu arasında en düzenlisi kuzeybatıdakidir. Dershane yanarda yer alan hücrelerden kuzeydoğu köşedeki diğerlerinden daha büyüktür. Güneybatıdaki dizide birbirinden geçilen bir

130. Meriç, age, s.26.

131. "Zal Mahmut Paşa Külliyesi", Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Vol.1,1973, s.77.

132. aynı yer.

133. Baltacı, age s.465-6.

Zal Mahmut Paşa Külliyesi, alt medrese

hücre çifti ile iki normal hücre bulunmaktadır. Hücrelerin tümüne dik açılı giriş verecek biçimde ek geçit alanları düzenlenmiştir; güneybatıda bir revak açıklığı genişliğinde, kuzeydoğuda dar bir koridor bulunmaktadır.

Revaklarda taşıyıcı olarak sütunlar kullanılmıştır. Yarım daire biçimli tuğla örgülü kemerlerin 16. yüzyıla ait olduğu kuşkuludur. Hücrelerin çoğunda ve dershanede örtü küresel üçgen geçişli kubbedir. Diğer örtü biçimleri olarak aynalı ve beşik tonozdan yararlanılmıştır. Revakların avlu girişine yakın güneydoğu ucunda daralan bölümü, bütünleyici tonoz parçalarıyla birleşen küçük kubbele örtülmüştür.

1.2.35. İstanbul/Eyüp Zal Mahmut Paşa Fevkanî (Üst) Medresesi

Zal Mahmut Paşa tarafından Eyüp'te yaptırılan külliyein iki medresesi olduğu TM'de belirtilmiştir¹³⁴. Şah Sultan, Zal Mahmut Paşa ile 1572-3 yılında evlenmeden önce, dokuz hücreli bir medrese yaptırmayı düşünmüş ve 1569 / 70 tarihinde vakfiyesini hazırlatmıştır¹³⁵. Evlendikten sonra ise, büyük bir olasılıkla Zal Mahmut Paşa da bu girişime katılmış ve program genişletilerek iki medreseli bir külliye gerçekleştirilmiştir. Cami ile aynı avlu çevresinde yer alan fevkani medrese, tarihi kaynaklardan yararlanılarak 1579 / 80 yılına tarihlenmektedir¹³⁶.

Cami ile aynı avlu çevresinde yer alan fevkani medresenin planlanmasında Kalenderhane Caddesinin doğrultusu ve yerleşilen alanın darlığı zorluk yaratmıştır. Caminin simetri eksenini avlu çevresindeki düzende karşılığını bulamamaktadır; dersane yana kaçmış, avlunun bir yanında revaklı, diğer yanında revaksız kütle düzenlemesi ortaya çıkmıştır. Güneybatıda, dışardaki yol çizgisinin doğrultusunu içeri yansıtmamak amacıyla, boyutları farklı, revaksız hücreler yapılmıştır. A.S. Ülgen tarafından hazırlanan ve Kuran tarafından yayınlanan restitüsyon planında¹³⁷, güney-batıda revaklı bir düzen gösterilmiştir. Ancak güneybatı yönüne, bugün mevcut hücreleri koruyarak bir revak eklendiğinde, avlu daralacak, şadırvanın avlu içindeki durumu asimetrik konuma gelecek ve cami avlu simetri ekseninden kaymış olacaktır. Oysa, sorun bugün hücre biçiminde kapalı olan bölümlerin revak biçiminde açık olmasıyla çözümlenir gibi gözükmektedir. Ancak duvarların sıvalı olması nedeniyle bu varsayımı destekleyecek veriler derlenememektedir.

Aynı avlu çevresinde bulunmakla birlikte, medrese ve cami kütleleri ayrı bırakılmışlardır. Hücreler birbirine dik iki kol üzerine yerleştirilmiştir. Dersane avlu simetri ekseninden kuzeydoğuya doğru kaymış durumdadır. Kuzey yanındaki köşe mekânı helâ olarak düzenlenmiştir. Revaklarda taşıyıcılar sütunlardır. Hücre ve revak örtüleri genel olarak küresel üçgen geçiş ögeli kubbedir. Dikdörtgen planlı revak ve hücre birimlerinde aynalı tonoz kullanılmıştır. Dersane örtüsü sekizgen tabana oturan bir kubbedir. Ancak sekizgenin kare üzerine yerleştirilmesi, alışıldığı gibi dört kenarın kare kenarıyla çakışması şeklinde değil, şaşırtmalı olarak yapılmıştır; sekizgenin dört köşesi kenar ortalarına, diğerleri köşelere karşı gelmektedir. Bu düzen değişikliğine bağlı olarak, geçiş ögeleri de sekizgen köşelerinden kare köşelerine bağlanan ayırıklarla birleşen düzlem üçgen çiftleri biçiminde olmuştur. Mimar Sinan'ın son dönem camilerinde yaygın olarak izlenen, daha fazla sayıda pencere açarak, bol ışıklı iç me-

Zal Mahmut Paşa Külliyesi Alt
Medreseden Yukarı Bakış

134. Meriç, age, s.26.

135. Baltacı, age, s.466.

136. Atai, *Hadikat-ül Hadayık*, s.315 den naklen, Baltacı, age, s.466.

137. "Zal Mahmut Paşa Külliyesi", s.66, çizim 1.

kânların elde edilmesine olanak veren cephe düzenini¹³⁸, Zal Mahmut Paşa Camisinde olduğu gibi, bu dershanenin cephesinde de izlemek mümkün olmaktadır. Dershanenin kuzeydoğu cephesinde, iki alt pencere geniş bir kemer altında birleştirilmiş ve kemer aynası alçı şebekeli yapılarak, geniş bir ışık alanı sağlanmıştır.

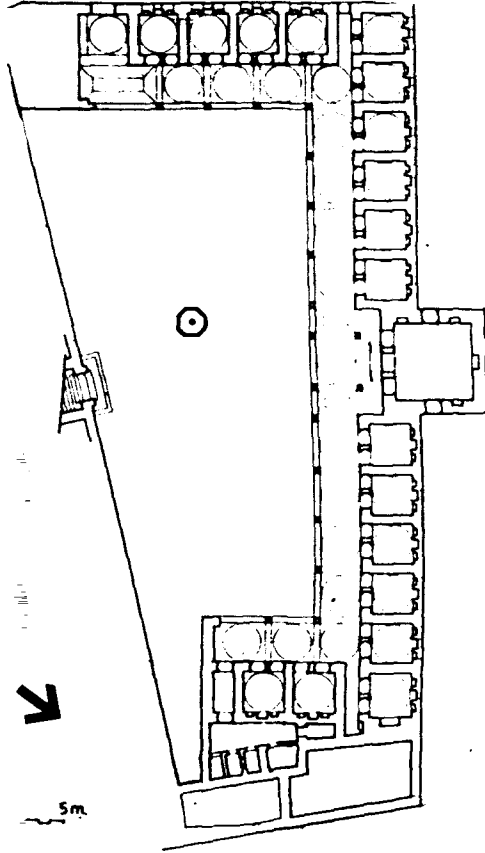
Yüzeyler horasan harçlı sıva ile kapatılmış olduğundan medrese duvarlarının yapım tekniğini görmek mümkün olmamaktadır. Revaklarda, camide olduğu gibi 1 sıra taş / 2 sıra tuğla örgü izleri görülebilmektedir.

1.2.36. İstanbul/ Üsküdar Atik Valide Medresesi

III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından üsküdar yamaçlarında yaptırılan külliye medresesi, TE, TB ve TM'de Mimar Sinan'ın eserleri arasında yer almaktadır¹³⁹. Valide Sultan'ın vakfiyesinde adı geçen¹⁴⁰ darülhadis ise listelere alınmamıştır. Medresenin yazıtı yerinde yoktur; revakların ders hane girişi önündeki bölümünde yazıt için ayrılan yer boştur. Cami için hafriyata 978 H. / 1570-1'de başlanmıştır¹⁴¹. Caminin istinat duvarı altındaki konumu dolayısıyla, medresenin ilk başlanan yapılar arasında yer alması gerekir. Tarihi kaynaklara göre medrese yapımı 987 H. / 1579-80 tarihinde bitirilmiştir¹⁴².

Atik Valide Külliyesinde cami ve medrese ortak bir yapı adası üzerinde yer almakla birlikte, kibleye yönelen cami ve avlusu ile medrese aynı doğrultuda değildir. Külliye yapıldığı sırada "Yeni Mahalle"¹⁴³ olarak anılan bu bölgenin, Atik Valide Külliyesinin çekiciliğiyle iskâna açıldığını tahmin ediyoruz, ancak gene de başlangıçta, kaba çizgileriyle oluşmuş yol çizgilerinin bulunduğu kabul etmekteyiz. Arazinin eğimi ve arsa sınırlarının düzensizliği, yapıların planını ve biçimlenişini etkilemiştir. Yamuk planlı bir arsa parçası üzerine yerleşen medresenin tasarımında, çarpıklıkları giderecek bir dik açılı düzen oluşturulmağa çalışıldığı gözlenmektedir. Sonuç, kolları eşit olmayan U planlı bir medresedir. Dershane U'nun tabanı üzerinde simetrik bir konumda yerleştirilmiştir. Kadırga Sokollu Medresesinde olduğu gibi, revaklardan basamaklarla yükseltilen dershanenin altından, tonozlu bir geçitle bu yöndeki sokağa yol verilmiştir. Revak yönünde, dershane hücre dizisinden geriye çekilerek, iki sütunla taşınan bir ön mekân oluşturulmuştur. Hücreler birbirine dik üç kol şeklinde dizilmekte ve dar geçitler yardımıyla köşe hücrelerine giriş ve ışık sağlanmaktadır. Revaklardan bir geçitle ulaşılan helâlar doğu hücre dizisinin gerisine yerleştirilmiştir.

Revaklarda taşıyıcılar sütunlardır. Revağın dershane girişine rastlayan bölümünde, açıklıkları değişik kemerler ve farklı örtü biçimiyle dershanenin konumu belirtilmiştir. Örtü öğeleri dershanede tonoz bingili, revağın büyük bir bölümünde küresel üçgen geçişli kubbedir. Ayrıca aynalı ve beşik tonoz örtüler de kullanılmıştır. Revaklarda ve dış cephelerde kesme taş işçilik çoğunluktadır; yalnız dershane kasnağında 1 sıra taş, 3 sıra tuğla örgü bulunması dikkati çekmektedir.

Atik Valide Sultan Medresesi, plan

138. J.Erzen, *Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara 1981.

139. Meriç, age, s24,33,94; Ahmet Cevdet, age, s35.

140. Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşme Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", Suut Kemal Yetkin'e Armağan, Hacettepe Ü. Armağan Dizisi, Ankara 1984, s232.

141. İ.H.Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, C.1, İstanbul 1976, s148.

142. Atai 307, *Tarih-i Silsile-i Ulema* 210 b'den naklen, Baltacı, age,s.470.

143. Kuran, "Üsküdar Atik Valide...", s232.

1.2.37. İstanbul/ Divanyolu Mehmet Ağa Medresesi

Topkapı Sarayı Darüssade ağalarından Hacı Mehmet¹⁴⁴ tarafından Sultanahmet yakınında, Divanyolu çevresinde yaptırılan küçük külliye medresesi TE'de Mimar Sinan'ın eserleri arasında sayılmaktadır¹⁴⁵. Medresede günümüze ulaşabilen bir yazıt bulunmamaktadır. **Hadikat-ül Cevami'**de külliye medresesinin 988 H. / 1580-1 tarihli bir yazıtı olduğu belirtilmiştir¹⁴⁶. Tarihi kaynaklar, sebil ve mektebin bitişiğindeki medreseye ilk müderrisin 990 H. / 1582-3 yılında atandığını yazmaktadır¹⁴⁷.

Medrese çevresinde gelişen külliye türünün bir örneği olan Mehmet Ağa külliyesinde, medrese Hoca Rüstem Sokağına bitişik dar bir arsa üzerine yerleştirilmiştir. İki yanı bitişik yapılarla sınırlı olduğundan, avluya dönük bir planlama gerekmiştir. Dörtgen planlı avlu çevresinde, her yöne, olabildiği kadar hücre yerleştirilmiştir. Arsa planının muntazam olmaması nedeniyle dersane avlunun tam eksenine yerleştirilememiş, bitişiğindeki mekânlarda üçgen ve köşeli kesik dörtgen planlı mekânlar çıkmıştır. Dersane kubbesi bugün mevcut değildir. Mevcut izlerden küresel üçgen geçişli olduğu anlaşılmaktadır. Hücrelerde de benzer örtü düzeni bulunmaktadır. Revaklar tek eğimli çatı ile örtülmüştür. Duvar örgüsü, yer yer değişikliğe uğramış olmakla birlikte 1 sıra taş, 3 sıra tuğla almaşıklığı göstermektedir. Revaklar sıvandıği için altındaki yüzeyin örgüsünü saptamak mümkün olamamıştır.

Mehmet Ağa Medresesi, Sinan'ın sınırlı maddi olanaklar çerçevesinde yapmış olduğu mütevazı medreselere örnek bir yapıdır. Arsa sınırlarının ve malzeme kaynaklarının elverdiği oranda başarıya ulaşan bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

1.2.38. İstanbul/ Fatih Malûlzade Medresesi

Şeyhülislam Malûl Emir-zade Mahmut Efendi tarafından¹⁴⁸, Fatih'te Nişanca Caddesi ile Müezzin Bilâl Sokaklarının kesiştiği köşede yaptırılan medrese, TE, TB ve TM'e göre Mimar Sinan'ın eseridir¹⁴⁹. "*İncirli Medrese*" olarak da anılan yapının 990 H. / 1582 tarihli olduğu ileri sürülmektedir¹⁵⁰. Bugün 16. yüzyıl yapısından hemen hiçbir şey algılamak mümkün değildir. 1935 yıllarına ait bir resimde¹⁵¹ medrese girişi ve Nişanca Caddesi üzerindeki duvarı harap bir durumda görülebilmektedir. **19. Yüzyıl İstanbul Haritası'**ndan¹⁵², hücrelerin tek dizi halinde sıralandığı bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yerde bulunan Nişancı Mehmet Paşa İlkokulunun medresenin duvarları üzerine yapılmış olduğunu sanıyoruz.

1.3. Mimar Sinan Medreselerinin Genel Özellikleri

Mimar Sinan'ın günümüze ulaşabilen medreselerinde genel yerleşme, külliye diğer yapılarıyla ilişkiler, plan tipleri, kütle kompozisyonu, cephe dü-

144. Mehmet Süreyya, age, C.IV, s.128-9.

145. Meriç, age, s.99.

146. C.1, s.98.

147. Atai 407'den naklen, Baltacı, age, s.300.

148. Ayvansaraylı, age, C.1.s.185.

149. Meriç, age, s.34,96; Ahmed Cevdet, age, s.36.

150. Kütükoğlu, "*1869 da faal İstanbul Medreseleri*", s.352.

151. Müller-Wiener, age, s.447, Şekil 536.

152. Ayverdi, age, D 5.

zenleri konularında farklı uygulamalar gözlenmektedir. Medrese yapılarının daha iyi tanınabilmesi için bu uygulamaların ortak ve ayrılan yönlerinin irdelenmesi ve diğer Osmanlı medreseleriyle karşılaştırılması önemlidir. Aşağıda Sinan'ın mevcut medreselerinden derlenebilen başlıca özellikler sunulmaktadır.

1.3.1. Topoğrafya ve Yönlenme

Sinan düz ve çok eğimli arsalar üzerinde medreseler tasarlayıp uygulamıştır. Tek katlı bodrum, ya da tonozlu alt yapıyla arsanın iki ucundaki yükseklik farkının dengelenebildiği durumlarda (Süleymaniye Evvel ve Sâni medreseleri), dersane ve hücreler düz bir avlu çevresinde toplanmışlardır. Çok eğimli arsalarda ise, ya alt yapı çok yüksek tutulmuş (Soğukkuyu Cafer Ağa medresesi), ya da Süleymaniye Salis ve Râbi medreselerinde olduğu gibi, tek katlı alt yapıya ek olarak, araziye kademeli olarak yerleşme çözümüne gidilmiştir. Eğimli arsalardaki uygulamalarında Sinan ayrıca, özel bir ayrıntı olarak, altında tonozlu geçit bulunan dersane tipini geliştirmiştir. (Sokollu - Kadirga ve Atik Valide medreseleri). Topoğrafyanın çok zorladığı yerler, Sinan'a çoşkulu kompozisyonlar yaratma fırsatı vermiştir. İki ayrı düzlemde yerleşen avlu ve medreseleriyle Zal Mahmut Paşa Külliyesi, eşsiz bir araziye uyum örneğidir.

Medreselerde kibleye yönelme zorunluluğu yoktur. Yerleşmede asıl etken, arsanın konumu ve boyutları olmaktadır. Büyük külliyelerde medreselerin camiyle birlikte, dik açılı bir yerleşme düzeni içinde, kible ve ona dik doğrultulara göre yönlendirildikleri gözlenmektedir. Böyle durumlarda, dershanenin kible duvarına bir mihrap açılarak, dersane mescit gibi de kullanılabilmiştir (Süleymaniye medreseleri).

1.3.2. Külliye Yapılarıyla İlişkiler

İşlevsel nedenler, medreselerin başka yapılarla birlikte olmalarını gerektirmemektedir. Osmanlı dönemi uygulamalarına bakıldığında medreselerin hem tek, "bağımsız" medreseler olarak tasarlandıkları, hem de başka yapılarla birlikte bir külliye içinde yer aldıkları gözlenmektedir. Sinan her iki türde de örnekler vermiştir. Sultan Selim ve Rüstem Paşa (İstanbul) medreseleri, boyutları ve genel düzenleriyle bağımsız medrese türünün anıtsal örnekleridirler. Daha mütevazı boyutlarda bir uygulama olarak Altınmermer'deki Nişancı Mehmet Bey medresesi gösterilebilir. Büyük külliyelerde medreseler genel olarak, ayrı bir avlu çevresinde biçimlenmişlerdir. Selimiye ve Süleymaniye gibi sultan külliyesi dışında, külliyelerde tek medrese bulunmaktadır. Birden fazla medrese bulunduğu, Sinan simetrik plan kullanarak, ikiz medrese düzeni oluşturmuştur. Süleymaniye külliyesinde caminin kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Kökenine inildiğinde, Sinan'ın Fatih Külliyesindeki benzer düzende, medreseleri caminin iki yanına topladığı anlaşılmaktadır. Zal Mahmut Paşa Külliyesinde ise, medrese sayısı birden fazla olmakla birlikte, arazi koşulları nedeniyle medreseler cami ve türbe ile ortak, ayrı avlular çevresinde toplanmışlardır.

Cami ile ortak avlulu medrese konusunun Osmanlı Mimarlığına girişi Sinan'dan çok önce İnegöl İshak Paşa (1482) külliyesiyle olmuştur. Sinan bu konuda kütleli ilişkiler açısından daha olgun, etkili birleşimler ortaya koymuştur. Beşiktaş Sinan Paşa medresesiyle başlayan gelişim çizgisinin, Sokollu-Kadirga külliyesinde doruğa ulaştığı söylenebilir. Sokollu-Eyüp ve Zal Mahmut Paşa Tahtanı medreselerinde Sinan türbe ile medreseyi yanyana getirmiştir. Anadolu Selçuk Mimarlığında çok kullanılan türbe-medrese birlikteliğini Sinan 16.

yüzyılda yeniden canlandırmıştır. Sokollu Eyüp külliyesinde türbe ve dershanenin kütesel bağlantısı Selçuk geleneğinin simgesel ilişkilerini çağrıştırmaktadır. Zal Mahmut Paşa Tahtanî medresesinde ise, türbe avlu çevresindeki kompozisyonun odak noktası olarak, özgün bir bileşimde kullanılmıştır.

1.3.3. Medrese Bileşenleri

Medreselerde temel öğeler hücreler, revaklar ve dershanedir. Ayrıca eyvanlar, şadırvan ve helâlar bulunmaktadır. Genel olarak dershane ve hücreler kare planlıdır. Her hücrede bir ocak ve nişler bulunur. Dershanelerin ocağı yoktur. Giriş genellikle tek kapıdan olmaktadır. Süleymaniye Evvel ve Sâni medreselerinde, dershanenin revakları bölen bir konumda yerleştirilmesi, çift kapılı yapılmasını gerektirmişçeri alınan dolaşım alanı nedeniyle dershane avluya doğru uzatılarak, dikdörtgen planlı yapılmıştır. Sâlis ve Râbi medreselerinde de dershanenin, konumu dolayısıyla çift kapılı yapılması uygun görülmüştür. Üç kapılı tek dershane Semiz Ali Paşa medresesinde; dershanenin anıtsal kapısı avluya bakan cephesindedir; ayrıca yan geçitlere açılan birer kapı bulunmaktadır.

Başka bir özel durum, cumbalı dershanedir. Sâlis ve Râbi medreselerinde dershanenin kare planlı ana mekânına ek olarak, Haliç yönünde bir cumba ile genişletildiği görülmektedir. Burada Osmanlı mimarlığında ilk kez dershaneye bir niş eklenmiştir. Daha sonra Koca Sinan Paşa Medresesinde (1593/4) aynı motif düz arsa üzerinde yinelenmiştir.

Eyvan biçiminde dershane, Osmanlı Mimarlığının erken döneminde kullanılmış ve klasik döneme gelindiğinde terk edilmiştir. Bununla birlikte, TM' de Sinan yapısı olarak gösterilen Diyarbakır Hadım Ali Paşa Medresesinde dershanenin eyvan biçiminde ve çokgen planlı yapıldığı gözlenmektedir. Çokgen planlı ya da köşeleri pahlı kare planlı dershane, biçimlerini Osmanlılar az kullanmışlardır. İstanbul'da mevcut en erken örnek Koca Mustafa Paşa Medresesindedir (1489/90). Ancak Ali Paşa Medresesi için en yakın örnek, kanımızca aynı kentteki Hüsrev Paşa medresesi (1521-8) dir.

Medreselerde dershane boyutlarının, medresenin önem ve büyüklüğüne koşut olarak değiştiği gözlenmektedir. Anıtsal medreselerde, dershane boyutları da büyük tutulmuştur. Ölçülebilen en küçük dershane Kepenekçi Sinan Medresesindedir. 3.85m.lik iç genişliğiyle, dershane adeta büyük bir hücre gibidir. Buna karşılık, Sokollu-Eyüp Medresesinde dershane iç kenar boyutları 9.49 m.ye ulaşmaktadır. Bu iki değer arasında kalan boyutlar içinde en çok kullanılan ölçüler 6.00-7.45 m. arasında toplanmaktadır.

Hücre boyutları ve sayısı da medresenin önemine ve kalacak öğrenci sayısına bağlı olarak değişmektedir. Hücre sayısı küçük medreselerde 10 civarındadır; büyüklerde yirmi ve üstüne çıkmaktadır. Hepsini eşit boyutlarda olmamakla birlikte, Rüstern Paşa (İstanbul) ve Yavuz Selim Medreseleri yirmidört hücre ile en fazla odası olanlardır. Hücre kenar uzunlukları genel olarak 2.90-3.75 m. arasında değişmektedir.

Hücreler arasında yer alan ve sekilerle yükseltelen eyvanlar, revakların gerisinde sakin ve gölgeli oturma, dinlenme alanları sunmaktadır. **Hadikat-ül Cevami'**de bu mekânlar 'sofa' olarak anılmaktadır¹⁵³. Selçuklu ve Erken Osmanlı dönemi medreselerinin eyvan biçimli dershanelerinin anısını taşıyan bu öğeyi bütün medreselerde görmüyoruz. Sinan öncesi medreselerden İstanbul İI. Bayezit medresesinde böyle bir düzenleme bulunmaktadır. Sinan bu motif benzer biçimde ve geliştirerek kullanmıştır. Süleymaniye Evvel ve Sâni medre-

selerinde dershanenin karşı tarafında üç açıklıklı eyvan düzenlemesi bu ögenin farklı bir yorumu olarak belirlemektedir.

Medreselerde, dersane ve hücre önlerinde revak kullanımı yaygındır. Yalnız Zal Mahmut Paşa Fevkani medresesinde, avlunun batı yönündek hücreler, sıkışıklık yaratmamak için önleri revaksız yapılmışlardır. Revakların avlu çevresini sürekli, ya da kesintili olarak sarması, plan ve kütle ilişkilerine göre değişmektedir. Dershanenin avlu cephesine çıkarıldığı uygulamalar dışında, dershanenin avlu cephesinde bir giriş revağı vardır. Semiz Ali Paşa medresesinde özel bir çözüm olarak, dershanenin avlu cephesine Bursa kemerli nişler yapılarak, derinlik etkisi veren bir pseudo-revak düzenlenmiştir. Dershanenin ayrı bir kütle olarak tasarlandığı durumlarda, giriş revağı iki veya daha fazla sayıda sütunla taşınan geniş saçaklı çatılarla zenginleştirilmiştir. Sultan Selim Medresesinde bu türün anıtsal bir örneği görülmektedir.

Avluda su ögesi önemlidir. Havuz yalnız Şam'daki Süleymaniye medresesinde kullanılmıştır. Cami ile ortak avlulu medreselerde, sütunlarla taşınan çatılar altında yer alan anıtsal şadırvanlar bulunmaktadır. Şehzade ve Rüstem Paşa medreselerinde ise Selçuklu kümbetlerine benzeyen şadırvanlar yapılmıştır. En yalın biçim olarak, sandık biçiminde su hazneleri görülmektedir (Cafer Ağa, Sokollu-Eyüp). Bir çok medresede ise, su ile ilgili ayrıntılar günümüze ulaşmamıştır.

Medrese avluları genel olarak dörtgen planlıdır; özel durumlarda yamuk ve sekizgen biçimleri almışlardır. Zal Mahmut Paşa Fevkani medresesi ve Süleymaniye Sâlis-Râbi medreselerinde avlular kare planlıdır. Kareye yakın dörtgen plan Haseki ve Süleymaniye Evvel ve Sani medreselerinde uygulanmıştır. Şehzade, Yavuz Selim ve Sokollu-Eyüp medreselerinin avluları dikdörtgen planlıdır. Sekizgen planlı tek avlu Rüstem Paşa (İstanbul) medresesinde bulunmaktadır.

Helâlar, önemli yapılarda, diğer işlevsel bileşenlerle birlikte, kârgir olarak yapılmıştır; bazı medreselerde ise, yanda veya geride bulunan bir avluya yerleştirilmişlerdir. Çoğu özensiz yapılan bu bölümler, zamanla yerlerini bile saptamak zor olacak biçimde yok olmuşlardır.

1.3.4. Plan Tipleri

Medrese plan düzenlerinin, medresenin bağımsız ya da bir külliye içinde yer almasıyla ilişkili olmadığı anlaşılmaktadır. Dershanenin hücrelere bitiştirilmesinde ya da ayrı yapılmasında, biçimsel kaygılar ve arsa koşulları dışında bir neden saptanamamaktadır. Osmanlı Mimarlığı 16. yüzyıla gelinceye kadar değişik plan şemaları geliştirmiş ve medrese mimarlığı klasik düzeyine ulaşmıştır. Mimar Sinan bu şemaların tümünü kullanmış, bazılarını geliştiren uygulamalar yapmıştır. Sinan'ın kullandığı plan düzenlerini altı kümede toplamak mümkün olmaktadır:

A. Tek sıra hücre dizisinden oluşan çizgisel düzen:

Sinan medreselerinden bugün mevcut olanlar içinde, tek dizi hücreden oluşan yalnız Süleymaniye darülhadisinde görülmektedir. Arsanın biçimi, dizinin düz bir çizgi üzerinde uzanmasını engellemiştir. Dershane hücrelerin bir ucunda yer almaktadır. Düzenli bir avlu geliştirilmemiştir.

B. Karşılıklı iki hücre dizisinden oluşan düzen:

Hücrelerin karşılıklı olarak, iki sıra halinde dizildiği bu plan düzeninde, dersane genellikle avlu simetri eksenini üzerinde, hücrelerden bağımsız olarak yer almaktadır. Günümüze ulaşabilen iki uygulaması vardır: Diyarbakır Ali Pa-

şa ve Eyüp Sokollu medreseleri. Her ikisinde de avlu planı dar, uzun bir dikdörtgendir.

C. Hücrelerin L oluşturacak biçimde dizildikleri düzen:

Hücrelerin birbirine dik iki kol üzerinde, L oluşturacak biçimde dizildikleri bu plan düzeninde, dershanenin yerine göre farklı bileşimler ortaya çıkmaktadır.

C.1. Dershane hücrelerden ayrı olarak, avlunun boş kalan köşesinde yer almaktadır (Tekirdağ Rüstem Paşa, İstanbul Nişancı Mehmet Bey medreseleri).

C.2. Dershane hücre dizilerinin arasındadır. Üsküdar Şemsi Paşa tam olarak bu şemaya uymamakla birlikte, İstanbul'da mevcut Sinan medreseleri arasında bu tanıma en çok yaklaşan uygulamadır. Başkent dışında Halep Hüsreviye medresesinde de bu şema kullanılmıştır.

C.3. Dershane L'nin bir ucundadır. Bugün kısmen mevcut olan Kepenekçi Hoca Sinan medresesinin kalıntıları, böyle bir düzene sahip olduğunu düşündürmektedir.

D. Hücrelerin U oluşturacak düzende dizildiği düzen:

Osmanlı medreselerinde en çok kullanılan plan düzeni, hücrelerin üç kol üzerinde dizildikleri U plan şemasıdır. U'nun oluşumu hücrelerin iki kısa, ya da iki uzun kenar boyunca uzanması farklı etkiler yaratmaktadır. Bu düzenin dersane - U ilişkileri açısından alt bölünmeleri şöyledir:

D.1. Yalın U Bu durumda medrese cami ile aynı avluyu paylaşmaktadır ve ayrı bir dersane yoktur (Beşiktaş Sinan Paşa medresesi).

D.2. Dershane U'nun açık olan kısmındadır.

Bu türün uygulamalarında dersane genel olarak simetri ekseninde yer almaktadır (Çoban Mustafa Paşa, Yavuz Selim, Süleymaniye Sâlis ve Râbi, Soğukkuyu Cafer Ağa medreseleri).

D.3. Dershane U'nun simetri ekseninde, hücreler arasında yer almaktadır.

Osmanlı Mimarlığında en çok yinelenen U planı budur. Sinan bu düzeni Haseki ve Üsküdar Mihrimah Sultan medreselerinde klasikleşmiş biçimiyle, Semiz Ali Paşa ve Sokollu Kadırga medreselerinde ise yeni cephe ve kütle yorumlarıyla işlemiştir.

D.4. Dershane U'nun bir ucuna birleşmektedir.

Az kullanılan bu şemanın ayakta kalan tek uygulaması Lüleburgaz Sokollu medresesindedir. Van Hüsrev paşa medresesi restitüsyonu da bu şemaya uymaktadır.

D.5. Dershane U'nun yan kollarından biri üzerinde yer almaktadır. Dershanenin girişe göre yanda olduğu bu düzen, Şehzade ve Edirne Selimiye Darülhadis medreselerinde kullanılmıştır.

E. Dörtgen Plan

Hücrelerin ve dershanenin dikdörtgen planlı avlunun kenarlarını çevreleyecek biçimde sıralandığı bu düzende, dersane avlunun uzun ekseninde yer almaktadır (Şam Süleymaniye ve İstanbul Mehmet Ağa medreseleri).

F. Sekizgen Plan

Hücreler ve dershanenin sekizgen planlı bir avlu çevresinde yerleştikleri plan düzenidir. Osmanlıların iki kez uyguladıkları bu şemanın ilk örneği Amasya Kapağası (1488), ikincisi İstanbul Rüstem Paşa medresesidir. Sinan'ın Amasya'daki medreseden esinlenmiş olduğuna kesin gözle bakılmakla birlikte, baş-

ka kaynaklardan da etkilenmiş olabileceğini düşünüyoruz. Hieropolis (Denizli) de bulunan ve V. yüzyıla tarihlenen martyrium da içte sekizgen, dışta kare planlıdır. İç mekan eyvana benzer derin, yarı açık mekânlarla çevrelenmektedir.¹⁵⁴ Sinan'ın bu yapıyı görüp görmediği bilinmemektedir. Ancak benzerlikler bu olasılığı güçlendirmektedir.

Sinan'ın uygulamalarında kullandığı medrese planlarına genel olarak bakıldığında, zaman içinde belirli tercihlere yönelmediği gözlenmektedir. En çok kullandığı şema, çeşitli bileşimlere olanak veren U planıdır. L ve dörtgen planları az sayıda uygulamıştır.

1.3.5. Strüktür

Osmanlı medreselerinde kullanılan başlıca strüktür türleri, ahşap, kârgir ve karma düzenlerdir. Sinan bu gelenek çerçevesi içinde, üç türde de örnekler vermiştir. Günümüze ulaşabilen medreselerinde tümü kârgir ve karma (kârgir duvar, ahşap örtü) düzenler bulunmaktadır. Ahşap medreseler, zamanın etkisi ve yangınlar nedeniyle günümüze ulaşmamışlardır.

Medreselerin temelleriyle ilgili bilgiler sınırlıdır. Hücre ve dersane duvarlarıyla, revak taşıyıcıları altında, duvarlardan daha geniş süreklili temeller bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu sanıyı güçlendiren bir gözlem, Cafer Ağa medresesinde yapılan bir kazıyla desteklenmektedir¹⁵⁵; temeller alt yapı duvarlarından ortalama 25 cm. çıkıntı yapmaktadır. Eğimli arsalarda genellikle yanyana dizilen beşik tonozlardan oluşan bir alt yapı düzeni bulunmaktadır (Süleymaniye medreseleri, Cafer Ağa, Sokollu-Kadırga) Altyapılarda tonozlarla hücre birimleri genel olarak aynı genişliktedirler. Bu kural dışına çıkan bir örneği Cafer Ağa medresesinde görmekteyiz. Burada iki hücre açıklığı tek tonozla mesnetlendirilmiştir. Kârgir strüktürlü medreselerde düşey taşıyıcılar, hücre ve dershanede duvarlar; revaklarda ayak ve sütunlardır. Hücrelere oranla boyutları daha büyük olan dersanelerin taşıyıcı kesitleri de daha geniş yapılmıştır. Revaklarda sütunlar yuvarlak (Haseki, Mehmet Ağa), kare (Şehzade), çokgen (Zal Mahmut paşa-Tahtani) ve birleşik kesitli (Rüstem Paşa-İstanbul) olabilmektedir. Ayaklar genel olarak kare planlıdır. Dörtgen köşelerinin pahlandığı durumlar da vardır. (Süleymaniye Evvel ve Sâni medreseleri).

Düşey taşıyıcılar kemerlerle birbirlerine bağlanmaktadır. Kubbeye örtülen hücrelerde geçiş ögesi küresel üçgendir. Dersanelerde ise her iki tür geçiş - küresel üçgen ve tonoz bingî-belirli bir tercihe yönelinmeden, eşit sayılabilecek sayıda uygulanmıştır. Tonoz bingî türleri olarak ayrıtlı (Mihrimah Sultan-Üsküdar), dilimli (Şehzade), köşesi mukarnas dolgulu (Sokollu-Eyüp) biçimler kullanılmıştır. Düzlem üçgen çiftlerinden oluşan geçiş ögesi yalnız Zal Mahmut Paşa Fevkani medresesinde bulunmaktadır.

Örtü hücrelerde çoğunlukla kubbedir; beşik, tekne ve aynalı tonoz uygulamaları sınırlıdır. Revaklarda kullanılan örtü birimleri daha çeşitlidir. Kubbenin yanı sıra çapraz tonoz sıkça kullanılmıştır. Özel durumlarda, bütünleyici tonozlarla desteklenen kubbeler, aynalı tonoz ve piramidal kubbe gibi öğelerin de revak örtüsüne katıldığı gözlenmiştir. Revakların avlu giriş, dersane ve eyvan önü örtüleri diğer bölümlerden daha yüksek ve farklı örtü birimleriyle vurgulanmıştır. Kârgir medreselerin bir bölümünde ise revaklar ahşap çatılı yapı-

154. Plan için bkz. R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, Pelican History of Art, Suffolk 1965, s.122.

155. Y. Kâhya, *Cafer Ağa Medresesi Restorasyon Projesi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ocak 1984, s.24.

mışlardır (Şemsi Paşa, Mehmet Ağa). Hücreleri ve revakları ahşap çatıyla örtülü karma strüktürlü medreselerden günümüze ulaşabilenlerin sayısı azdır (Sinan Paşa-Beşiktaş, Süleymaniye Darülhadis).

Kare planlı olan bütün dersanelerde örtü kubbedir. Süleymaniye Evvel ve Sâni medreselerinin dikdörtgen planlı olan dersanelerinin örtüsü kubbeye ek olarak, askı kemeri ile duvar arasındaki dar alanı örten düz atkılı bir düzenle oluşturulmuştur. Eyvan biçimiyle özel bir durum gösteren Ali Paşa medresesi (Diyarbakır) dershanesi örtüsü, beşik tonoz ve yarım piramidal kubbe birleşiminden oluşmaktadır.

1.3.6.Yapım Teknikleri ve Malzeme

Sinan'ın diğer yapılarında uyguladığı yapım teknikleri medreseler için de geçerlidir. Duvar örgü teknikleri kesme taştan, taş-tuğla almaşık (1 sıra taş/2 sıra tuğla ve 1 sıra taş/3 sıra tuğla) ve moloz taş örgüye doğru kademelenmektedir. Tümü kesme taş örgülü medrese sayısı azdır (Sokollu Lüleburgaz, Atik Valide). Aynı yapının değişik bölümlerinde farklı örgüler bulunabilmektedir; genellikle sokak ve avlu cephelerine önem verildiğinden kesme taş yapılmışlardır. Revaklarda kesme taş, dış cephelerde taş/tuğla almaşık örgüye pek sık rastlanmaktadır (Kara Ahmet Paşa, Sokollu Kadırga, Cafer Ağa, Sokollu Eyüp, Selimiye Darülhadis, Şemsi Paşa). Revaklarda taş-tuğla almaşık örgü kullanıldığında tüm revak cephesi aynı örgüde (Hadım İbrahim Paşa), ya da revak kemerleri tuğla, araları taş-tuğla almaşık olabilmektedir (Zal Mahmut Paşa).

Taşıyıcı duvarlarda dış cidar kesme taş ya da taş-tuğla almaşık örgüyle oluşturulmuş, geride ahşap hatıllı moloz taş yapım tekniği uygulanmıştır. İstanbul çevresinde yaygın olarak kullanılan duvar malzemesi küfeki taşıdır. Revak sütunları çoğunlukla Marmara mermerinden yapılmıştır; ayrıca eski yapılardan devşirilmiş malzemeden de yararlandığı (gri granit, serpantin, dalgalı mermer) gözlenmiştir. Şehzade medresesinde Hereke pudingi ve serpantin sütunlarla revaklarda farklı renk ve ritm etkisi yaratılmıştır. Sütunların küfekiden yapıldığı uygulamalar sınırlıdır (Zal Mahmut Paşa), fakat ayaklar için hep küfeki kullanılmıştır. Revak kemerlerinde de küfeki kullanımı yaygındır. Marmara mermeri ve puding kullanımına yalnız Şehzade medresesi avlu revaklarında, giriş, eyvan ve dersane önü kemerlerinde rastlanmaktadır.

Hücre ve dersane döşemelerinde altıgen tuğla kullanımı yaygındır. Revaklarda tuğla veya taş kaplama uygulanmıştır. Dersane kapı ve pencere söveleri, hücrelere oranla daha özenli malzemeden, Marmara mermeri ve renkli taşlardan yapılmıştır. Hücre kapı ve pencere sövelerinde genellikle küfeki kullanılmıştır. Kara Ahmet Paşa medresesi hücre kapı ve pencere sövelerinin Tavşanlı (Gebze) kırmızı-bej dalgalı marnlı kireçtaşından yapıldığı gözlenmiştir.

"Kirpi saçak" kullanımı sınırlıdır (Sinan Paşa, Süleymaniye Darülhadis, Nişancı Mehmet Bey, Hadım İbrahim Paşa). Kornişler çoğu kez küfeki taşından yapılmıştır. Aynı yapının dersane ve hücre saçaklarında küfeki-kirpi saçak kademelenmesi olabilmektedir. (Hadım İbrahim Paşa). Geçiş öğeleri, kubbe ve tonoz örgülerinde tuğla kullanılmıştır. Kârgir örtülerde kaplama malzemesi kuruşundur. Ahşap çatılı medreseler kiremit örtülüdür (Beşiktaş Sinan Paşa).

1.3.7.Cephe Düzenleri

Medreselerde avlu ve dış cepheler olmak üzere iki farklı nitelikte cephe düzeni bulunmaktadır. Avlu çevresinde revaklar genelde aynı ritmi yineleyen öğeler olmakla birlikte, dersane giriş cephesinde farklı açıklıkta yerleştirilen

sütunlar ve örtüde daha yüksek öğelerin kullanılmasıyla değişik etkiler elde edilmiştir. Revak dizileri arasında böyle bir farklılaşma, eyvan bulunduğu durumlarda gözlenmektedir (Şehzade). Geride eyvan bulunduğu halde, aynı yükseklikte devam eden avlu revakları da vardır (Mihrimah Sultan-Edirnekapı, Sultan Selim). Dershanenin avlu cephesine çıkartıldığı örneklerde ise, araya giren dershanenin dolu kütleleriyle revaklar arasında göze hoş görünen gölge-ışık, doluluk-boşluk etkileri yaratılmıştır. Semiz Ali Paşa medresesinde Sinan, dershaneyi avlu cephesine çıkarmış fakat kemerli bir düzen ve saçakla geride tutarak özgün bir yorum getirmiştir.

Dışta ise cepheler duvar dokusu, pencere düzenleri, korniş çizgileri, kasnaklar ve değişik boyutlu kütlelerin yanyana geliş biçimleriyle farklılaşmaktadır. Hücre cephelerine açılan pencere düzenleri sınırlı bir çeşitlenme göstermektedir. Bunların başlıcaları şöyle sıralanmaktadır;

A. Tek alt pencere (Süleymaniye Evvel ve Sâni, Tıp; Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Paşa Fevkanî).

B. Tek alt ve üst pencere

a. Üst pencere sivri kemerli (Şehzade, Mihrimah - Üsküdar, Kara Ahmet Paşa, Rüstern Paşa-Tekirdağ),

b. Üst pencere yuvarlak (Kepenekçi Sinan, Sinan Paşa, Şemsi Paşa-deniz cephesi).

C. İki alt pencere (Süleymaniye Darülhadis).

D. İki üst pencere (Cafer Ağa, Atik Valide).

E. İki alt, bir üst pencere

a. Üst pencere sivri kemerli (Haseki, Yavuz Sultan Selim, Süleymaniye Sâlis ve Râbi, Sokollu-Eyüp, Selimiye Darülhadis),

b. Üst pencere yuvarlak (Şemsi Paşa).

F. İki alt, iki üst pencere (Hadım İbrahim Paşa, Sokollu-Kadırga).

Dershane boyutları hücrelere oranla daha büyük olduğundan, daha fazla sayıda pencere açılması mümkün olmuştur. Saptanabilen pencere düzenleri şöyledir:

A. Tek alt, tek üst (yuvarlak) pencere (Kepenekçi Sinan).

B. İki alt, bir üst pencere (Nişancı Mehmet Bey, Sokollu Eyüp).

C. İki alt, iki üst pencere (Sultan Selim, Cafer Ağa, Süleymaniye Evvel ve Sâni, Zal Mahmut Paşa - Fevkânî, Hadım İbrahim Paşa, Sokollu-Kadırga).

D. İki alt, iki üst, bir tepe penceresi (Kara Ahmet Paşa, Zal Mahmut Paşa Tahtanî).

E. İki alt, iki üst, bir kasnak penceresi (Şehzade).

F. Üç alt, üç üst pencere (Sokollu-Lüleburgaz).

Hücrelerin beden duvarları sürekli bir kornişle bitirilmiştir. Dershane cephelerinde ise, sürekli korniş şeklinde bitiş ek olarak başka çözümler de kullanılmıştır. İkinci tür uygulama, duvarların orta bölümlerinin kasnak üstü düzlemine kadar yükseltilerek, beden duvarı-kasnak sürekliliğinin sağlandığı durumdur (Kepenekçi Sinan, Halep Hüsreviye). Her iki çözümde de kubbeye geçiş bölgesi beden duvarları ile gizlenmektedir. Üçüncü çözümde ise, ilk korniş, geçiş bölgesinin başlangıcı düzeyindedir. Beden duvarları bu şekilde yatay bir kornişle bitirildikten sonra, kubbe başlangıcı düzleminde kesintili bir korniş düze-

ni oluşturularak, dışgeçiş bölgesi duvarlarının kubbe kasnağı üstüne kadar yükselmesi sağlanmıştır (Şehzade, Nişancı Mehmet Bey, Hadım İbrahim Paşa, Yavuz Sultan Selim). Kubbeye geçiş bölgesinde, kasnağın çokgen tabanı ile altyapı arasında kalan alanlar çoğu kez, iki yöne eğimli düzlemler biçiminde düzenlenmiş, geçiş bölgesinin dış plastiğine önem verilmemiştir. Yalnız harap durumda olan Nişancı Mehmet Bey medresesinde tonoz bingilerin dışta kavranır biçimde ifade edildiği gözlenmektedir. Kubbe kasnakları sekizgen ve daha fazla kenarlı çokgen planlıdır. Kasnak üstünde sürekli korniş yaygındır. Beden duvarları üzerinde dolaşan kornişin, cephede kasnak kenarı boyunca yükselerek kademeli bir sınırlama yaptığı tek uygulama Sokollu-Kadırga medresesindedir. Kasnaklar çoğu kez yapının dış duvarlarıyla aynı örgüye sahiptir. Duvarlarda kullanılan farklı olarak kesme taş yerine taş-tuğla almaşık örgülü kasnak uygulaması Atik Valide medresesinde görülmektedir. Kasnaklar genelde yalın prizmatik kütlelerdir. Çokgen kenarlarının pilastırlarla güçlendirilmesi biçimindeki özel ayrıntı yalnız Şemsi Paşa medresesinde bulunmaktadır.

Hücrelerin saçak kornişli düzlemi üzerindeki bölümünde kübbeli örtü kasnaksız olarak doğrudan duvarlara oturmakta, ya da sekizgen planlı kasnak üstünde yükselmektedir. Aynı uygulama, örtüleri kubbe olduğu zaman, revaklar için de geçerlidir. Revaklar çapraz, beşik ya da tonoz örtülü olduklarında ise ayrıntıları farklıdır. Çapraz tonoz örtüler genellikle avlu revak parapetlerinin gerisinde kalmakta, hiç kavranmamaktadırlar (Süleymaniye Evvel ve Sâni, Semiz Ali Paşa). Beşik tonoz ve ahşap çatılı revaklarda örtü tek eğimli olarak avlu içine doğru alçalmakta, hücrelerin ayrı ayrı algılanan kübbeli örtüleri önünde bağlayıcı bir bant oluşturmaktadır (Selimiye Darülhadis, Şemsi Paşa). Kasnaksız ve dört yöne eğimli örtüleriyle aynalı tonoz örtü birimleri diğerlerinden kolayca ayrılmaktadırlar.

1.3.8. Kütle düzeni

Medreselerde, dershane ile hücre ve revakların oluşturduğu farklı boyutlardaki birimlerin yanyana geliş ve ele alınışları sonunda değişik birleşimler ve kütle etkileri elde edilmiştir. Dershane genellikle prizmatik, yalın bir kütlelerdir. Köşeleri pahlanarak yumuşatıldığı durumlar dışında, keskin kenarlı karakteri kasnak düzeyine kadar sürer. Dershanenin avludan algılanışında, hücrelerden bağımsız bir kütle olması, doğrudan avlu sınırlarında yer alması gibi etkenler önemlidir. Dershane kütleli bağımsız ya da avlu kenarında olduğunda, boyutları çok daha güçlü olarak kavranabilmektedir. Revak gerisinde kaldığında ise, ancak kübbesi ile fark edilebilmektedir. Bu algılamayı güçlendirmek için revaklarda farklı ritim ve renk düzenleri, korniş yükseltilmesi gibi ayrıntılar geliştirilmiştir (Şehzade). Bağımsız dershanelerin girişlerinde iki veya daha fazla sayıda sütunla taşınan çatıların yapılması ve bunların ana kütleyle ilişkileri değişik ayrıntılarla çözülmüştür. Küçük bir sundurmadan başlayarak, dershane kütlelerinin yarısı yüksekliğine kadar çıkan anıtsal giriş revakları, ana kütleyle az veya çok gizlemektedirler (Yavuz Sultan Selim). Dışta ise, dershane genellikle hücrelerden daha büyük olan kütleleriyle kolayca farkedilmektedir.

Kornişlerin yer aldığı düzlem, beden duvarları-örtü arasındaki sınırı oluşturmakta, alt ve üst bölümlerin birbirine oranı kütlelerin genel etkisini değiştirmektedir. Kornişin beden duvarları üzerinde sürekli olduğu çözümlerde, prizmatik kütle çok yalındır; taşıyıcı / örtü oranları dengelidir (Sokollu Lüleburgaz). İlk saçak kornişinin geçiş bölgesi altında yer aldığı medreselerin bir bölümünde (Şehzade, Nişancı Mehmet Bey, Hadım İbrahim Paşa), alt bölümün bütüne oranı azaltılmıştır. Kornişin kesintili olduğu ve beden duvarlarının kasnakla kıs-

men bütünleştiği kütlelerde, daha gelişmiş bir plastik etki ve kararlı denge elde edilmiştir (Semiz Ali Paşa, Sokollu-Eyüp).

Medreseler genellikle düz bir avlu çevresinde yerleşmişlerdir ve tek katlıdır. Eğimli arsalarda ise, tonozlu bir altyapı üzerine yerleştirilen dersane ve hücrelerin etkisi farklı olmaktadır. Sinan bazı medreselerde dershaneyi avlu ve revaklardan bir miktar yükseltmiştir (Sokollu Kadırga, Atik Valide). Her iki uygulamada da dersane altına tonozlu bir geçiş yapılmıştır. Altyapının yüksek olması, dersane kütesinin etkisini güçlendirmektedir. Sokollu-Kadırga medresesi dershanesinin sokaktan görünüşünde, alışılmışın dışında, çok farklı oranlar veren bir kütle yüksekliği ortaya çıkmıştır.

Farklı düzlemlere oturan hücreler ve dersane, özel bir çözüm olarak Süleymaniye Sâlis ve Râbi medreselerinde bulunmaktadır. Burada dershanenin bir bodrum üzerinde yükseltilmesi ve prizmatik kütesine takılan cumba ögesinin Bursa kemerli bir düzenle taşınması, avludan algılanışını güçlendirip zenginleştiren ayrıntılar olmaktadır.

Hücre ve revaklar aynı örtü birimiyle-kubbeye-örtülü olduklarında, birimler eş boyutluysa, eş yükseklikte bir yatay kütle ortaya çıkmaktadır. Genelde hücrelerle revakların birleşiminde farklı örtü biçimleri, yükseklikler dolayısıyla etki daha değişik olmaktadır. Hücreler daha yüksek, revaklar alçak ve tek yönde eğimli olduğunda, iki bölüm arasındaki fark açıkça görülebilmektedir.

1.3.9. Bezeme Özellikleri

Medreseler genellikle yalın yapılardır. Strüktürel ve işlevsel öğelerin biçimleri, yanyana dizilişleri, üçüncü boyutta ele alınışları yapıya renk, ritm ve ışık-gölge oyunları ile estetik katkıda bulunur. Beden duvarlarının almaşık örgüsü, zengin biçim repertuarıyla kemerler, pencere düzenleri, şadırvan, çörten, baca gibi öğeler bu kapsamda sayılabilirler. Ayrıca çeşitli süsleme yöntemleri uygulanmıştır. Bunların yoğunlaştığı bölgeler olarak avlu ve dersane girişi, başlıklar, kornişler, alemler, dersane kubbeye geçiş bölgesi ve kubbe iç yüzeyi, kapı, pencere, dolap kapakları önde gelmektedir.

Sinan medreselerinde mukarnas bezemeli portali çok az sayıda kullanmıştır; Şehzade, Üsküdar Mihrimah Sultan, Selimiye Darülhadis başlıca örneklerdir. Mukarnaslı girişi dersane kapısında kullandığı tek uygulama Semiz Ali Paşa medresesindedir. Mukarnas bezeme ayrıca tonoz bingi köşelerinde ve içlerinde, dersane ve hücre dizilerinin köşe pahlarının üstünde kullanılmıştır (Kepenekçi Sinan, Hadım İbrahim Paşa).

Çini bezeme yalnız Haseki medresesinde, avlu ve dersane kapılarının yazıtlı panolarında yer almıştır. Renk etkileri daha çok taşlarla elde edilmiştir. Kırmızı, yeşil, pembe renkli taşlar, sütun, kapı ve revak kemerlerinde kullanılmıştır. Kalem işleri ve malakâri bezemelerden günümüze ulaşabilenlerin sayısı çok sınırlıdır. Harap durumda olan Hadım İbrahim Paşa medresesinin dershanesinde malakâri bezeme izlerine rastlanmıştır¹⁵⁶. Zal Mahmut Paşa - Fevkanî, Sokollu Eyüp, Cafer Ağa medreselerinde dersane kubbesinde kalem işi bezemeleri bulunmaktadır.

Başlıklarda baklavali ve mukarnaslı tiplerin yanısıra, soyut yapraklardan oluşan "nilüfer çiçeği"¹⁵⁷ ve baklava-mukarnas birleşimi kompozit biçimler kul-

156. M.Özçay, *Esekapı Mescit ve Medresesi Restorasyon Projesi*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, MMLS Restorasyon Dalı Bitirme Tezi (yayınlanmamış), Şubat 1982, s.41.

157. Kuran, "Haseki Külliyesi", s.59.

lanılmıştır. Aynı avlu çevresinde birden fazla tipte başlık bulunduğu, farklılaşmanın anlamlı olabildiği gözlenmiştir. Dershane girişi, avlu köşesi, giriş gibi özel konumlara diğerlerinden farklı başlıklar konularak bu ayırım vurgulanmış olmaktadır.

Kornişler en yalın durumda bir düz, bir pahlı şeritten oluşmaktadır. Yapının önemine göre, birden fazla şerit, kaval ve oluk dizisinden oluşan yoğun silmeler de kullanılmıştır. Genellikle saçak korniş üstünde kurşun örtü başlanmaktadır. Yalnız Şehzade medresesinde saçak korniş bir taç ögesi eklenerek yükseltilmiştir.

Medreselerin çok azında bacalar özgün biçimleriyle günümüze ulaşabilmişlerdir. En yalın baca biçimi kare planlı, piramidal ya da kubbelemsi külâhla örtülen türdür. Sinan çokgen planlı ince gövdeleri ve üstlerindeki güzel külâhlarıyla bacaları, medreselerin genel görünümünü zenginleştiren bir ayrıntı olarak değerlendirilmiştir.

II. Darükkurralar

darükkurralar "kâri" ler ve genellikle cami hizmetlilerin yetiştiği, "kıraat" eğitimi yapılan özel medreselerdir¹⁵⁸. Diğer medreselerde olduğu gibi bu yapılarda da mimari bileşenler, dershane ve hücrelerdir, ancak uygulamada daha çok yalnız dershaneden oluşan, hücresiz darükkurra biçiminin kullanıldığı gözlenmektedir.

II.I. Yazılı Kaynaklarda Yer Alan Mimar Sinan Darükkurraları

Mimar Sinan tarafından yapılan darükkurralar TB, TE ve TM'de verilmiştir. Her üç belgede adı geçen yapı sayısı yedidir. Adı yalnız TM'de geçen Selimiye darükkurrasını ise, gerek külliye'nin genel kompozisyonu içindeki yeri, gerekse aynı külliye içindeki diğer medreseyle benzerliği açısından Sinan'la ilişkisi tartışılmayacak bir yapı olarak kabul ediyoruz.

Belgelere Sinan tarafından yapıldığı belirtilen darükkurralar şöyle sıralanmaktadır;

1. Atik Valide Sultan¹⁵⁹ (İstanbul, Üsküdar)
2. Hüsrev Kethüda¹⁶⁰ (İstanbul, Vefa)
3. Müftü Kadızade Efendi¹⁶¹ (İstanbul, Çukurhamam civarı),
4. Bosnavi Mehmet Paşa¹⁶² (İstanbul),

158. Baltacı, age, s. 22 - 33.

159. TE - Meriç 100; TM - Meriç 35; TB, A. Cevdet 37.

160. TE - Meriç 100; TM - Meriç 35; TB, A. Cevdet 37.

161. TE - Meriç 101; TM - Meriç 36; TB, A. Cevdet 37.

162. TE - Meriç 101; TM - Meriç 36; TB, A. Cevdet 37.

5. Sokollu Mehmet Paşa¹⁶³ (İstanbul, Eyüp),
6. Müftü Sa'di Çelebi¹⁶⁴ (İstanbul, Fatih-KüçükKaraman),
7. Selimiye¹⁶⁵ (Edirne),
8. Süleymaniye¹⁶⁶ (İstanbul).

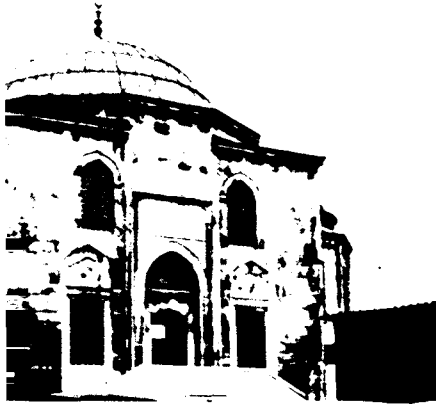
Coğrafi dağılım açısından bakıldığında, darükkurraların biri dışında, İstanbul'da yapıldıkları gözlenmektedir. Listelerde adı geçen sekiz darükkurradan beşi günümüze ulaşabilmiştir. Medreseler gibi, darükkurralar da çoğu kez yazıt-sız binalardır. Mevcutlardan yalnız ikisinde, Eyüp'teki Sokollu Mehmet Paşa ve Hüsrev Kethüda darükkurralarında yazıt bulunmaktadır. Diğerlerinde tarihlen-dirme için külliye'nin yapım tarihi, ilk müderrisin atandığı yıl vb. bilgiler yardımcı olmaktadır. Saptanabildiği kadarıyla Mimar Sinan'ın yaptığı en erken tarihli darükkurra 945 H./1538-9 da ölen¹⁶⁷ Müftü Sa'di'nin adını taşıyordu. En geç işletmeye açılan ise, derslere 996 H. / 1587-8 de başlanılan¹⁶⁸ Atik Valide darükkurrasıdır.

II. 2. Sinan Tarafından Yapılan Ve Bugün Mevcut Olan Darükkurralar

Mimar Sinan tarafından yapılan ve günümüze ulaşan beş darükkurra yapısı aşağıda kronolojik düzene göre sunulmaktadır.

II.2.1. İstanbul Süleymaniye Darükkurrası

Süleymaniye Külliyesi içinde, türbelerin bulunduğu avlunun güney duvarına bitişik konumda bulunan tek kubbeli yapının "*darükkurra*" olduğu kabul edilmektedir¹⁶⁹. Sinan'ın eserleriyle ilgili üç belgede de Süleymaniye Külliyesi içinde bir darükkurra yapılmış olduğu belirtilmekle birlikte, **Süleymaniye Vakfiyesi**'nde darükkurra adıyla bir yapı geçmemektedir. Buna karşılık, görevliler arasında Kanunî'nin ruhu için gece gündüz Kuran okuyacak 36 "*kârî'i câri*" yer almaktadır¹⁷⁰. Darükkurra bu görevlilerin okuma işlevini yerine getirdikleri yer olmalıdır. Çünkü tezkirelerin yanı sıra, başka kaynaklarda da darükkurranın varlığından söz edilmektedir. 16. yüzyıl sonlarında Mahmut Hatip Efendi Süleymaniye darükkurrasında müderrislik yapmıştır¹⁷¹. 17. Yüzyılda Evliya Çelebi Süleymaniye külliyesi yapıları arasında ve İstanbul'daki diğer darükkurralarla birlikte Süleymaniye'dekini de saymakta, fakat konumu ve mimârî biçimi hakkında bilgi vermemektedir¹⁷². Darükkurra, cami-türbe-darükkurra arasındaki güçlü simgesel ilişkileri açıklayacak biçimde, türbe ile birlikte caminin kible duvarı üstünde ve mihrap eksenini üzerinde konumlandırılmıştır. Yapıya Evliya Çele-

Süleymaniye Darükkurrası

163. TE - Meriç 101; TM - Meriç 36; TB, A. Cevdet 37.

164. TE - Meriç 101; TM - Meriç 36; TB, A. Cevdet 37.

165. TM - Meriç 36.

166. TE - Meriç 100; TM- Meriç 35; TB - A.Cevdet 37.

167. Baltacı, age, s. 609.

168. aynı eser, s. 610.

169. A. Kuran, *Mimar Sinan*, s.357; Yoldaş, age, s. 297.

170. Kütükoğlu, age, s.47.

171. Baltacı, age, s. 611.

172. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Çev. Z. Danışman), Kitap 1, s. 121, 161; Kitap 2, s.18, 21.

bi'nin "Serçeşme-i Küştegirân Pehlivan Demir Meydanı"¹⁷³ olarak andığı alandan iki kollu bir merdivenle ulaşılmaktadır. Merdiven sahanlığının altında, meydana bakan cephede bir çeşme bulunmaktadır. Süleymaniye suyolları haritasında¹⁷⁴, sıbyan mektebi yanındaki maksemden külliye içine dağıtım sırasında "dershane üzerine giden yol" ifadesiyle bir kol ayrılmaktadır. Bu dershanenin darülkurra olduğunu destekleyen başka bir açıklama bulunmamaktadır. Bugünkü durumda yapının tek kubbeye örtülen kare planlı bir kapalı mekânı vardır. Giriş önünde kubbeli veya çatılı herhangi bir eleman bulunmamaktadır. Eski fotoğraflarında yapının ahşap çatılı olduğu ve kuzey yönüne eklenen binalarla sarıldığı görülmektedir¹⁷⁵. 1950'li yıllarda yapılan Süleymaniye külliyesi onarımları sırasında bu ekler kaldırılmış ve kubbe yeniden inşa edilmiştir. Yapı külliye içindeki diğer yapıların çoğu gibi kesme küfeki taşı ile yapılmıştır. Giriş dışındaki cephelerinde iki alt, iki üst pencere düzeni bulunmaktadır. Cephelerde orta bölüm yükseltilerek kasnakla bütünleştirilmiş, köşelerde alçak sofalar oluşturulmuştur.

II.2.2. İstanbul Hüsrev Kethüda Darülkurrası

Vefa'da Kovacılar Caddesi ile Taştekneler Sokağının kesiştiği kavşakta, Molla Hüsrev Mescidi ile aynı avlu içinde yer almaktadır. Kapısında bulunan yazıta göre 973 H./ 1965- 6 tarihinde yapılmıştır¹⁷⁶. Kare planlı olan yapının girişinde saçak veya benzeri bir örtü bulunmamaktadır. İçte giriş karşısında bir mihrap nişi ve iki yanında dolaplar, güneybatıdaki duvarda üç alt bir üst pencere bulunmaktadır. Mekân tonoz bingisi geçiş öğeli bir kubbeye örtülüdür. Geçiş öğeleri ve pencere kemer içi dolguları özenli bir işçilik göstermektedir. Güneybatı cephesi ünik bir uygulama sergilemektedir. Üç alt ve yuvarlak bir üst pencere düzeninin yanı sıra, cephenin ortasında duvar tamburdan ayrı olarak yükseltilmiş ve korniş kesintisiz olarak bu kademeyi çerçevelemiştir. Mimar Sinan'ın yalnız bu yapısında gözlenen bu cephe ayrıntısının biçimsel kaynağını klasik Osmanlı yapıları arasında saptamak mümkün olamadı. Daha geri gidildiğinde Kırşehir'de, muhtemelen 1333 yılında yapılan Aşık Paşa Türbesi'nde benzer bir davranışın varlığı izlenebilmektedir. İç mekândaki özenli ayrıntıları, dıştaki kesme taş işçiliği, pencere aynalarındaki mermer şebekeli bezemesiyle bu küçük ölçekli yapı, Sinan'ın günümüze ulaşabilen üstün nitelikli eğitim yapıları arasında yer almaktadır.

II.2.3. İstanbul/ Eyüp Sokullu Mehmet Paşa Darülkurrası

Eyüp'te Sokullu Mehmet Paşa ve eşi tarafından yaptırılan külliyenin bir parçası olan darülkurra, Cami-i Kebir Caddesinde yer alan dış kapıdan girilen ve türbe-medrese ikilisinin bulunduğu alandan alçak bir duvarla ayrılan bir avlu içinde yer almaktadır. Dershaneye giriş üzerinde yer alan yazıta göre yapım tarihi 987 H. / 1579 - 80'dir¹⁷⁷. Yapı küçük bir kubbeye örtülen giriş saçağı ile kare planlı bir iç mekândan oluşmaktadır. Hüsrev Kethüda Darülkurrasında olduğu gibi burada da pencere üstleri ve tonozbingiler özenli bir biçimde bezenmişlerdir. Alt pencere kemerlerinin içlerinin alçı şebekelerle doldurularak ışık alanının genişletilmesi başarılı bir uygulama olmuştur. Dışta pencere kemer ay-

173. aynı eser, K. 1, s. 161.

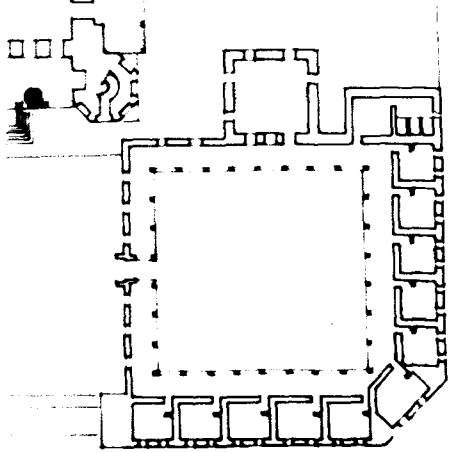
174. K. Çeçen, Süleymaniye Suyolları, İstanbul 1986, s. 43, H. 5/1 (407)

175. Yapının ekler kaldırıldıktan sonraki çatısız durumu için bakınız A. Stratton, Sinan, Macmillan 1972, Şekil 5. Müller - Wiener, age, s. 464, Şekil 560.

176. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, K2, s.21.

177. Saatçi, age, s. 104 - 106.

nalari, Hüsrev Kethüda Darülkurrasında olduğu gibi taş şebekelidir. Duvar örgüsü bir sıra taş, üç sıra tuğla almaşık örgülüdür. Yan cephelerde iki alt, bir üst pencere düzeni bulunmaktadır. Cephe ortasında duvar kesintisiz yükselerek 12 gen tamburla birleştirilmiştir. Köşe sofaları ve tambur saçak kornişleri zengin bir profil demetiyle bezenmiştir. Dış cephesi kesme taş olmakla birlikte, Sokollu Mehmet Paşa Darülkurrası, kubbeli giriş ögesiyle birlikte korunabilmiş olması yönünden İstanbul'da mevcut Sinan darülkurraları arasında önde gelmektedir. Girişte kapıyı ve üstündeki kitabeyi çevreleyen profilin dışta bir çini bantla sarılması yalnız bu yapıda görülen özel bir bezeme ayrıntısıdır.

Edirne Selimiye Darülkurrası planı
(D. Kuran)

II.2.4. Edirne Selimiye Darülkurrası

Edirne Selimiye Camisinin kible yönünde bulunan iki medreseden batıdaki darülkurra olarak tanınmaktadır¹⁷⁸. A. Kuran ise bu görüşe katılmamakta, sıbyan mektebini darülkurra, darülkurra binasını da darülhadis olarak göstermektedir¹⁷⁹. II. Selim'in Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki (Defter No. 2148 / s.256 v.d) vakfiyesinde Selimiye Külliyesiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. 987 H./1579-80 tarihli bu belgeye göre II. Selim sağlığında vakıflarını belirlemiş fakat ölümü dolayısıyla külliye tamamlanması oğlu II. Murat döneminde gerçekleşmiştir. Vakfiyede darülkurrada 1 şeyh ve 10 hafız'ın yanısıra bir bevab ve bir ferraşın bulunması öngörülmüştür. Selimiye darülkurrası bir dershane, onbir hücre ve helâ mekânından oluşmaktadır. Hücre sayısı darülkurrada kalan hafızların sayısına uymaktadır.

Yapı aynı külliye içinde yer alan Darülhadis medresesiyle büyük benzerlik göstermekle birlikte, burada hücreler avlu çevresinde L oluşturacak biçimde dizilmiş, dershane hücrelerden ayrı olarak avlunun kuzey kenarına yerleştirilmiştir. Yapının güneybatıda yüksek bir istinat duvarı üstünde yükselen koluyla, kible yönündeki bölümü pahlı bir dönüşle birbirine bağlanmaktadır. Aşağıda sokak seviyesinde bulunan dükkân cephelerinde köşe çözümünü kolaylaştıran bu ayrıntı medrese planında revakla köşe hücresi arasında geçişi darlaştırarak zorlaştırmıştır. Revaklarda taşıyıcılar kare planlı taş sütunlardır. Dershane ve hücreler kubbe, revaklar beşik tonoz örtülüdür. Yapının cami dış avlusuna bakan griş cephesinde kesme taş, diğer cephelerinde 1 sıra taş / 2 sıra tuğla almaşık örgü bulunmaktadır. Dershanede iki alt iki üst pencere, hücrelerde iki alt, bir üst pencere düzeni uygulanmıştır. Sinan'ın yaptığı darülkurraları arasında günümüze ulaşabilen hücreli düzene sahip tek darülkurra yapısı olan Selimiye darülkurrası, Darülhadisle birlikte oluşturduğu çifte medrese düzenlemesi ve özel köşe dönüşlü planıyla değişik bir uygulama sergilemektedir.

II.2.5. İstanbul Atik Valide Darülkurrası

Üsküdar'da Toptaşı'nda bulunan Atik Valide Külliyesine ait darülkurranın, bugün mevcut yapılar arasında hangisi olduğu tartışmalıdır. Darülkurranın konumu Nurbanu Sultan'ın vakfiyesinde "caminin karşısında" olarak¹⁸⁰ belirtilmiştir. Bu tanıma göre caminin güneydoğusunda yer alan Valide İmaret Sokak'ında bulunan tek kubbeli harap yapının darülkurra olması uygundur. Ancak günümüze birçok değişikliklerle ulaşmış olan bu yapının Müller Wiener'in

178. O. N. Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.113; T. Gökbilgin, "Edirne", *IA*, 30. Cüz, s.123.

179. Mimar Sinan, s. 349, 357.

180. A. Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşme Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", s. 232.

belirttiği gibi¹⁸¹ mektep olmayıp darülkurra olduğunu destekleyecek mimârî veriler, aynı sokak üzerinde imarete bitişik konumdaki yapının mektep olduğunun belirlenmesiyle sağlanabilmektedir. Darülkurraya Valide İmareti Sokağından, bugün harap durumda olan avlu kapısından ulaşılmaktadır. Bugünkü durumda darülkurra tek kubbeyle örtülen kare planlı bir yapıdır. Giriş revağına ait izler tümüyle yok olduğundan, biçimi hakkında fikir yürütmek mümkün olmamaktadır. Kuzey duvarının özgün tasarımı değiştirilmiştir. Girişin bugün olduğu gibi duvarın batı ucunda değil, ortada yer aldığını gösteren izler gözlenebilmektedir. İç mekânda kible duvarı ortasında bir mihrap nişi yer almakta, kible ve batı cephelerinde iki alt, iki üst pencere bulunmaktadır. Kubbeğe geçiş küresel üçgenle sağlanmıştır. Dışta duvar 1 sıra taş, 2 sıra tuğla almaşık örgülüdür. İçte sıvalar döküldüğünden ahşap hatıllı moloz taş örgü görülebilmektedir. Kible ve güneybatı cephelerinde iki alt, iki üst pencere düzeni bulunmakta ve alt yapı iki sıra kirpi saçakla sona ermektedir. Kubbe kasnaksız olarak doğrudan duvarlara oturtulmuştur. Dışta bu tür geçişsiz örtü uygulamasına Sinan'ın diğer eğitim yapılarında ender rastlamaktayız.

İstanbul'un ve Sinan'ın çok önemli külliyelerinden biri içinde yer alan bu yapı, değişiklikler ve bakımsızlık nedeniyle büyük ölçüde kimliğini yitirmiştir. Titiz bir çalışmayla onarılarak daha fazla zarar görmesinin önlenmesi uygun olacaktır.

II.3. Değerlendirme

Günümüze ulaşabilen örneklerine bakarak, Sinan'ın hem yalnız dershaneden oluşan, hem de hücreli medrese türünde darülkurralar yaptığını görmekteyiz. Süleymaniye ve Eyüp Sokollu darülkurraları birinci grubun, Selimiye darülkurrası ikinci türün örnekleridir. Dershanelerde kare plan ve kubbeli örtü düzeni geneldir. Çeşitlenme giriş revağı veya çatısında olmaktadır. Hücreli düzenlemede ise, medrese planlamasındaki çeşitli birleşimler geçerlidir. sonuç olarak, kanımızca tek dershaneli düzen dışında darülkurralar ayrı bir yapı türü olarak değil, medrese grubu içinde ele alınması gereken bir alt bölüm olarak değerlendirilmelidir.

III. Mektepler

Osmanlı döneminde mektepler (muallimhane¹⁸², dar'üt talim¹⁸³), müslüman çocukların Kuran okumayı öğrendikleri ve namazla ilgili bilgiler, edindikleri ilk öğretim kurumlarıydı. Bugünkü anlamda, devlet tarafından örgütlenen düzenli bir ilk öğretim yoktu. Varlıklı kişiler tarafından yaptırılan mekteplerin her türlü işletme ve bakım masrafları vakıftan karşılanırdı. Mektebe alınacak öğrencilerin sayısı ve niteliği, çalışanlara ödenecek gündelikler vakfiyede belirtilirdi. Süleymaniye vakfiyesine göre¹⁸⁴, mektebe yalnız yetim ve fakir çocuklar girebilirken, Nurbanu Sultan

181. age., s. 403, Abb. 477.

182. Süleymaniye Vakfiyesi (Yayımlayan K.E. Kürkçüoğlu), s.26.

183. aynı eser, s.24.

184. aynı eser, s.37.

mektebini (Atik Valide) bütün müslüman çocuklarına açmıştı¹⁸⁵. Mekteplerde bir 'muallim' ve yardımcısı 'balife' den oluşan öğretim kadrosuna ek olarak, temizlikten sorumlu bir 'ferraş' bulunurdu¹⁸⁶. Mektep bir külliye içinde bulunduğunda, çocukların imarettten iki öğün yemek almalarına izin verilirdi¹⁸⁷. Ayrıca sosyal yardım olarak, Süleymaniye vakfiyesinde yetimlerin yılda iki kez giydirilmesi öngörülmüştü¹⁸⁸.

III.1. Mimar Sinan'la İlgili Yazılı Kaynaklarda Yer Alan Mektepler

Mimar Sinan tarafından yapılan büyük külliyelerin çoğunda bir mektep yapısı bulunmakla birlikte, bunların tümü Sinan'ın yapıtlarının sıralandığı belgelerde yer almamaktadır. **Tezkiret-ül Ebniye** ve **Tezkiret-ül Bünyan**'da mekteplere hiç değinilmemiştir. **Tuhfet-ül Mimârîn**'de ise mektepler, medrese, darü'l-hadis ve darü'l-kurralarla birlikte III. Bölüm kapsamında derlenmiştir¹⁸⁹. Aynı belgenin camilerle ilgili 1.bölümünde sultanların yaptırdığı büyük külliye yapıları arasında mekteplerin de çoğu sayılmıştır¹⁹⁰. Özetle, Sinan'ın yaptığı mektepler için başlıca yazılı belge olan TM'de toplam yedi mektep adı geçmektedir:

1. Haseki Sultan¹⁹¹,
2. Yavuz Sultan Selim¹⁹²,
3. Şehzade Mehmet (1. Mektep)¹⁹³,
4. Şehzade Mehmet (2. Mektep)¹⁹⁴,
5. Süleymaniye¹⁹⁵,
6. Sultan Selim II (Edirne)¹⁹⁶,
7. Atik Valide¹⁹⁷.

Coğrafi dağılım açısından incelendiğinde, Edirne Selimiye mektebi dışındakilerin tümünün İstanbul'da yapılmış olduğu gözlenmektedir. Ayrıca listedeki mekteplerin hepsi sultanlar tarafından yaptırılmışlardır. Bu yapılardan, Şehzade Külliyesi içinde bulunduğu belirtilen ikinci mektep dışındaki altısı halen mevcuttur. Şehzade külliyesi içindeki ikinci mektebin yeri belli değildir; ayrıca varlığı da kuşkuludur. Kanunî'nin vakfiyesinin Şehzade külliyesiyle ilgili bölümünde yalnız bir mektepten söz edilmiştir¹⁹⁸. Buna karşılık, vakfiyenin Şehzade Cihangir adına yapılan eserlerle ilgili bölümünde yer alan mektep'ten¹⁹⁹ TM' de söz edilmemiştir. Benzer biçimde, Mimar Sinan tarafından yapılan baş-

185. Kuran, "Atik Valide", s.232.

186. Süleymaniye Vakfiyesi, s.37.

187. aynı eser, s.43.

188. aynı eser, s.42.

189. Meriç 36.

190. aynı eser, s.23-24.

191. aynı eser, s.36.

192. aynı eser, s.23,36.

193. aynı eser, s.23, 36.

194. aynı eser, s.23.

195. aynı eser, s.23,36.

196. aynı eser, s.24.

197. aynı eser, s.36.

198. aynı eser, s.20.

199. aynı eser, s. 48.

ka külliyelerin mektepleri de TM' de yer almamaktadır. Bunların başlıcaları İstanbul'da Mihrimah Sultan (Üsküdar ve Edirnekapı), Kara Ahmet Paşa (Topkapı), Kapı Ağası Mahmut Ağa (Ahırkapı), İzmit'de Pertev Paşa, Lüleburgaz'da Sokollu Mehmet Paşa, Çatalca'da Ferhat Paşa mektepleridir. A.Kuran bu durumu, Sinan'ın mektepleri önemsememesiyle, ya da kalfa ve çırakları tarafından yapıldıkları için eserleri arasında bunlara yer verilmesini uygun bulmadığı şeklinde açıklamaktadır²⁰⁰.

Büyük külliyelerin genel tasarımından ve uygulanmasından sorumlu mimar olarak Sinan'ın yapılardan bir bölümünü yardımcılara bırakmış olması çok doğaldır. Bununla birlikte, Sinan'ın çizgilerini belirgin bir şekilde taşıyan Lüleburgaz Sokollu mektebinin listede yer almaması, ancak önemsenmemiş olmasıyla açıklanabilir.

Mekteplerin hiçbirinde yazıt bulunmamaktadır. Tarihlendirilmeleri genelde külliyeinin diğer yapılarının yazıtlarına dayandırılarak, yaklaşık olarak yapılabilmektedir. Yalnız Yavuz Sultan Selim adına, oğlu Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan mektep konusunda kesin tarih verebilecek belgeler elde edilmiştir. Ö.L.Barkan tarafından yayınlanmış olan yapıım defteri²⁰¹ yardımıyla, mektebin camiden sonra, 1546 yılında yapıldığı anlaşılmakta; Sinan'la ilişkisi kesinleşmektedir.

III.2. Mimar Sinan Tarafından Yapılan ve Bugün Mevcut Olan Mektepler

Mektepler çeşitli onarım ve değişiklikler geçirerek günümüze ulaşmışlardır. En çok değişen ve yok olan bölümlerin, ahşap çatılı giriş revakları olduğu gözlenmektedir. Aşağıda Mimar Sinan tarafından yapılan ve günümüze ulaşan altı mektep yapısı kronolojik düzene göre sıralanarak incelenecektir.

III.2.1. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Mektebi

Kanunî Sultan Süleyman'ın eşi Haseki Hürrem Sultan tarafından İstanbul'un Avretpazarı yakınında yaptırılan külliyeinin mektebi Haseki Caddesi üzerinde, cami avlu girişinin karşısında yer almaktadır. Medrese, darüşşifa ve imaret yapılarıyla birlikte, aynı avlu içinde yer alan yapının, medrese ve imaretle ilişkileri dikkate alınarak, medreseden sonra, muhtemelen imaretle birlikte 1540 yılında tamamlandığını sanıyoruz²⁰². Haseki Caddesinde ayrı bir kapı ile ulaşılan mektep, güney duvarıyla caddenin doğrultusuna uymaktadır. Dikdörtgen biçimli bir plan üzerine kurulan yapı, açık ve kapalı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İki yanı revak düzeniyle çevrilen açık bölüm hem yazlık dersane, hem de kapalı bölüme geçiş işlevini üstlenmiştir. Zeminden beş basamakla yükseltilen bu bölümün geniş saçağı, doğu yönünde avluya girişteki geçiti ve bir yelpaze dönüşü yaparak sokak kapısının üstünü örtmektedir. Kapalı dersane 7.30 x 6.80 m boyutlarındadır. İçte donatı olarak batı duvarının ortasında bir ocak, dolaplar ve pencereler bulunmaktadır. Kuzey duvarında sonradan eklendiği anlaşılan bir

200. "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Vol. III, 1975, s.48.

201. *Süleymaniye Camii ve İmaretinin İnşaatı (1550-1557)*, C.II, s.258.

202. İmaret yazıtı için bkz. *Saatçi, age*, s. 17 - 19.

küçük çeşme vardır. Duvar örgüsü cadde cephesinde özenli kesme küfeki taşı, diğer yönlerde ise kaba yonu taştır. Yalnız bacada 1 sıra taş / 2 sıra tuğla almaşık örgü bulunmaktadır. Döşemeler şeşhane tuğlasıyla kaplıdır. İç mekanda ve saçak altlarında çitalı ahşap tavan uygulanmıştır. Çatı kaplamasının 1967 - 9 yılları arasında gerçekleştirilen onarımdan önce kurşun levha olduğu tahmin edilmektedir²⁰³. Dershanenin Haseki Caddesi üzerindeki güney cephesi ile batı cephesinde iki alt, iki üst pencere düzeni görülmektedir. Aynı düzen açık bölümün batı duvarında da uygulanmıştır. Yalın bir taş kornişle bitirilen alt yapı, kırma çatı örtülüdür.

III.2.2. İstanbul Yavuz Sultan Selim Mektebi

Kanunî Sultan Süleyman tarafından, babası Yavuz Sultan Selim adına yaptırılan caminin yanında yer alan mektep, külliyyeye daha sonra, yapımıyla ilgili belgeye göre 953 H. / 1546 tarihinde eklenmiştir²⁰⁴. Mektep Sultan Selim camisinin güneybatısında, Çukur Bostan'ın kuzey duvarının batı köşesine yakın bir konumda bulunmaktadır. Yapının batı duvarı doğrudan Çukur Bostan'ın çevre duvarı üzerine oturtulmuştur. Kare planlı bir dersane (7.54 x 7.60 m) ile üç açıklıklı bir revaktan oluşan yapının girişi güneydoğu yönündedir. Revağın yan bölümlerinde döşeme yükseltilerek sofalar düzenlenmiştir. İçte, girişin karşısındaki duvarın ortasında ocak yer almaktadır. Ayrıca duvarlarda nişler ve pencereler bulunmaktadır. Dershanede örtü küresel üçgen geçişli kubbedir; giriş revağı ise ahşap çatılıdır. Yapımla ilgili belgeden bu tür çatıların "Tura saçak" olarak anıldığı öğrenilmektedir²⁰⁵. Dışta duvarlar 1 sıra taş / 2 sıra tuğla almaşık örgülüdür. İçte döşemede şeşhane tuğlaları kullanılmıştır. 1918 de yangından hasar gören yapının²⁰⁶ birçok özgün ayrıntısı yok olmuştur. Yapımla ilgili belgelere göre mektepte ihlamur levhalar ve altın yaldız kullanılmış, renkli bezeme yapılmıştı²⁰⁷. Günümüze ancak giriş revağındaki mermer sütun ve başlıklarla, giriş kapısındaki renkli taş bezeme ulaşabilmiştir. Cephelerde iki alt, iki üst pencere düzeni uygulanmıştır. Alt yapı sürekli bir kornişle sona erdirilmiş, sekizgen kasnak geriden bağımsız olarak yükseltilmiştir.

III.2.3. İstanbul Şehzade Mehmet Mektebi

Kanuni Sultan Süleyman'ın genç yaşta ölen oğlu Şehzade Mehmet için yaptırdığı (1543 - 48) külliyyenin mektebi, Şehzade Camisinin güneydoğusunda, Dede Efendi Caddesi ile Darülelhan sokağının kesiştiği köşede, İmarete bitişik konumdadır. Yapının sokak girişi Dede Efendi Caddesi üzerinde, İmaretle mektep arasındaki duvar üzerindedir. Bugün ise bu kapı iptal edilmiş, giriş Darülelhan sokağından verilmiştir. Bu değişimin nedeni, yapının giriş revağının yerine ahşap bir ek yapılmasıdır. Mektebin henüz değişmeden önceki durumu **19. Yüzyıl İstanbul Haritası'nda** görülebilmektedir²⁰⁸. Halen yapının göneybatı cephesinde mevcut saçak izine dayanılarak, giriş revağının Yavuz Sultan Selim mektebindekine benzer biçimde ahşap saçaklı olduğunu sanıyoruz. Kare planlı (7.42 x 7.47 m) dersane, küresel üçgen geçişli bir kubbeyle örtülüdür. Binanın farklı

203. Kuran, "Haseki Külliyesi" , s. 60.

204. Barkan, *Süleymaniye Cami...*, C.II, s. 258.

205. aynı eser, s. 260.

206. M. Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, *Türk Sanatı Tarihi*, C. I, İstanbul DGSA Türk Sanatı Tarih Enstitüsü Yayın No, I, İstanbul, 1963, s. 379.

207. Barkan, *Süleymaniye Cami ...*, C.II, s. 259.

208. *Pafta C4*.

işlevlerle kullanımı sırasında değişiklikler yapılmıştır. Güneybatı duvarında bulunan ocak, şu anda kapatılmış durumdadır. Aynı duvardaki pencerelerden güneydekinin söveleri çıkarılarak kapıya dönüştürülmüştür. Kuzeydoğu duvarındaki dolaplar özgün niteliklerini korumuşlardır. Dışta cepheler ince horasan harcı derzli (10-17 mm) kesme küfeli taşı kaplamalıdır. Güneybatı ve kuzeybatı cephelerinde iki alt, iki üst pencere düzeni bulunmaktadır. Cephede külliyeinin imaret ve tabhane yapılarında da uygulanan-kenarlarında, ortada ve üstte pilastırlarla çerçevesiz-bir cephe işlenişidir. Alt yapı cephe ortasında tamburla bütünlenecek biçimde yükseltilmiştir. Altyapının bitiminde tamburdakinden daha zengin bir korniş kullanılmıştır.

III.2.4.İstanbul Süleymaniye Mektebi

Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan külliyeinin mektebi, caminin güneybatısında, Süleymaniye Caddesi ile Tiryaki Çarşısının kesiştiği köşede yer almaktadır. Mektebin yapım tarihini belirten bir belgeye henüz rastlanılmamıştır. Bitişindeki Evvel ve Sâni medreselerinin 1552/3 tarihinde tamamlandığı⁵⁷ gözönünde tutularak, mektebin de aynı yıllarda yapıldığı ileri sürülebilir. **Süleymaniye Vakfiyesi**'nde mektebin işleyişi ve öğrencilerin durumuyla ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Buna göre mektepte çalışacak görevliler müallim, halife ve ferraş'tır; "otuz adedden az olmaya" şeklinde öğrenci sayısının alt sınırı belirlenmiştir²⁰⁹. Çocukların "sıbyân-i fukara, fukerâ-i sıbyân" olmaları koşulu öne sürülmüş ve eğitim programında "talim-i Kurân-i azim ve salâta müteallik mesayili teflûm edüp" ifadesiyle Kuran okutulması ve namaz usul ve kurallarının öğretilmesi amaçlanmıştır²¹⁰. Bir sosyal yardım olarak mektepteki yetim çocukların giydirmesi düşünülmüş ve vakıf gelirlerinden hergün 10 akçe ayrılarak çocuklara yılda iki kez elbise alınması öngörülmüştür²¹¹. Ayrıca beslenme yardımı olarak günde iki kez İmarette pişen yemekten her iki çocuğa bir çanak aş, bir parça et ve iki parça ekmek verilmekteydi²¹². Mektebin döşeme hasırlarının masrafı da vakıf tarafından sağlanmaktaydı²¹³.

Süleymaniye mektebi, Haseki külliyesindeki benzer biçimde açık ve kapalı iki bölümden oluşmaktadır. Caddeden iki basamakla ulaşılan giriş bölümü kubbeye örtülüdür. Dershaneye giriş için bir geçit bırakılarak, geri kalan alanda döşeme yükseltilmiştir. Açık dershane olarak kullanılan bu alan güneybatı ve kuzeybatıya açıktır. Mevcut izlerden bu bölümün, dıştan ahşap saçaklarla çevrildiği anlaşılmaktadır. Kapalı bölüm, arazi eğimi dolayısıyla, iki beşik tonozdan oluşan bir altyapı üzerinde yükseltilmiştir. Dikdörtgen planlı (587 x 8.86 m) dershaneinin örtüsü bir kubbe ve düz bir tonozdan oluşmaktadır. Kuzeybatı duvarında bir ocak ve dolaplar bulunmaktadır. Dışta duvarlar, sultan külliyesine yaraşır biçimde kesme küfeki taşıyla kaplıdır. Kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinde iki alt, bir üst pencere düzeni uygulanmıştır. Alt yapı zengin profilli bir kornişle sona ermekte, kubbeler daha geride onikigen kasnak üzerinde yükselmektedir.

III.2.5.Edirne Selimiye Mektebi

Edirne'de II. Selim tarafından yaptırılan külliyeinin mektebi, caminin güneybatısında, Arasta'ya bitişik olarak yer almaktadır. A. Kuran bu yapıyı

209. s. 37.

210. aynı yer.

211. aynı eser, s. 42.

212. aynı eser, s. 42-43.

213. aynı eser, s. 43.

"darülkurra" olarak kabul etmekte ve Sinan'ın eseri olmadığını ileri sürmektedir²¹⁴. Yapının sıbyan mektebi olduğu konusunda kuşku yoktur; ancak Arasta ile birlikte tasarlanarak yapılmış gibi gözükmesi mimarının Davut Ağa olması ihtimalini güçlendirmektedir. Badi Efendi'ye göre sıbyan mektebi III. Murat'ın vakfidir²¹⁵. II. Selim'in Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde (Defter no. 2148 / s.256 v.d.) bulunan vakfiyesinde sıbyan mektebi "dört tarafı yol ile mahdut bir mekteb-i lâtif vardır" şeklinde yer almaktadır. 987 H. / 1579-80 tarihli bu belgeye göre mektepte 1 muallim ve iki halifenin görev alması öngörülmüştür.

Mektep, depo olarak kullanılan bir bodrumla zeminden yükseltilmiştir. Sokak girişi güneydoğu yönündedir. Döner bir merdivenle derslane önündeki revak bölümüne ulaşılmaktadır. Derslane kare planlıdır (7.85 x 8.21 m). Arastaya bitişik kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarlarında pencere yoktur. Kuzeydoğu duvarının ortasında bir mihrap bulunmaktadır. İç mekânda özenli bir işçilik gözlenmektedir. Derslane tonoz bingi geçiş öğeli kubbeye örtülüdür. Giriş revağında ise tonozlar kullanılmıştır. Dışta 1 sıra taş, 2 sıra tuğla almaşık örgü vardır. Yan cephenin ele alınışı özel bir tasarım göstermektedir. Yüksek tutulan giriş revağının saçak kornişini derslane kütesine düşey bir dönüş yaparak bağlanmaktadır. Dershanede alt yapı bir kornişle bitirildikten sonra beden duvarı tekrar yükselmekte, orta bölümü kasnakla birleşmekte, yanlarda sofalar oluşmaktadır. İki alt bir üst pencere düzeni burada değişik bir çözümle sunulmaktadır. Bu yapıda da pencere aynaları Zal Mahmut Paşa Fevkanî medresesi ile Hüsrev Kethüda ve Eyüp Sokollu darülkurralarında olduğu gibi, boşaltılarak ışıklı alana katılmıştır.

III.2.6. İstanbul Atik Valide Mektebi

III. Murat'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından Üsküdar'da yaptırılan külliye'nin geniş programı içinde bir mektep olduğu vakfiyede kayıtlıdır²¹⁶. Külliye III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde değişikliğe uğramış, ayrıca Toptaşı Cezaevi olarak kullanımı sırasında çok tahrip olmuştur. Bugün var olan yapılar arasından mektebi ayırmak kolay olmamaktadır. A. Kuran medrese ile cami arasında yer alan fevkani meşruta yapısını mektep olarak kabul etmektedir²¹⁷. Müller - Wiener ise caminin kible yönünde, Valide İmareti Sokağı üzerinde yer alan tek kubbeli yapıyı mektep olarak göstermiştir²¹⁸. Vakfiyede mektebin yeri yaklaşık olarak "cami kurbünde" ifadesiyle belirtilmiştir²¹⁹. Bu tanımlama yetersiz kaldığından başka kaynaklara başvurmak gerekmektedir. 1924 tarihli Üsküdar Gayrimenkul Mazbut ve Mülhak Vakıflar Tesbitinde²²⁰ Atik Valide Mektebi'nin konumu "İmaret Önü"nde olarak belirtilmiş ve mamur olduğu kaydedilmiştir. Bu açıklama fazla bir bilgi sağlamamakla birlikte, Valide İmareti Sokağı ile Bağlarbaşı Caddesinin kesiştiği köşede yer alan İmarete bitişik küçük yapının mektep olduğunu destekler niteliktedir. Bağımsız girişi ve plan özellikleriyle bu yapı mektep olmaya uygundur. 1931 tarihli Pervitich haritasında yapının ekler yapılmadan önceki durumu gösterilmiştir. Bugün mevcut izler incelendiğinde binanın iki sütuna oturan üç açıklıklı bir giriş revağı olduğu anlaşıl-

214. Mimar Sinan, s. 357.

215. Riyaz-ı Belge-i Edime.

216. A. Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşme Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", s. 232.

217. Mimar Sinan, s. 359.

218. age, s. 403, Şekil 477.

219. Kuran, "Üsküdar Atik Valide", s. 232.

220. İ. H. Konyalı Üsküdar Tarihi, C. I, s.67.

maktadır. Revak bölümü eklenen betonarme kat nedeniyle tanınmaz durumdadır. İlk tasarımın tam olarak anlaşılabilmesi için yapılan müdahalelerin dik-katle ayıklanması gerekmektedir. Giriş revağı muhtemelen kuzeydoğuya doğru eğimli bir ahşap çatıyla örtülüydü. Kapalı bölüm, Süleymaniye mektebinde olduğu gibi dikdörtgen planlıdır (yaklaşık 6.60 x 11.80m). Örtüsü, küresel geçiş öğeli bir kubbe ile ona eklenen bir tekne tonozdan oluşmaktadır. İmaretin hışhane olarak kullanımı sırasında derslane hamama dönüştürülmüş ve kubbesine fil gözleri açılmıştır. Bu değişim sırasında duvarlardaki pencereler, dolaplar ve ocak kapatılmıştır. Ocağın konumu çatıda mevcut baca yerine dayanarak saptanabilmektedir; ocak güneydoğu duvarında, kubbeyle örtülü bölümün ortasında iki pencere arasında yer almaktadır. Dışta duvar örgüsü 1 sıra taş / iki sıra tuğladır. Pencere düzeni güneydoğu cephesinin kubbeli bölümünde iki alt bir üst, tonozlu bölümde bir alt, bir üst pencere şeklindedir. Güneybatı cephesinde ise iki alt, ortadakidaha yüksek üç üst pencereyle farklı bir düzenleme görülmektedir. Alt yapı kirpi saçakla bitirilmiş ve aynı külliyeinin darül-kurrasında olduğu gibi, kubbe kasnaksız olarak duvarlara oturtulmuştur.

III.3.Mimar Sinan'ın Yaptığı Mekteplerin Genel Özellikleri

Osmanlı Mimarlığında mekteplerin başlıca iki tür üzerinde geliştiği gözlenmektedir. Birinci tür, dörtgen planlı kapalı derslane ve giriş bölümünden oluşan en yalın işlevsel biçimdir. İkinci türde giriş genişletilerek, yanları açık, geniş saçaklarla örtülen bir yazlık bölüme dönüştürülmüştür. Sinan her iki türde de örnekler vermiştir. Yavuz Sultan Selim, Şehzade, Selimiye (Edirne) ve Atik Valide mekteplerinde derslane tek kubbeyle örtülü, kare planlı bir mekândır. Hacim bir ocakla ısıtılmaktadır. Duvarlarda dolaplar ve pencereler bulunmaktadır. Giriş bölümü ise değişik biçimlerde çözülmüştür; Yavuz Sultan Selim Mektebinde ahşap çatılı, Selimiye'de kârgir örtülüdür. Yazlık bölümleri olan Haseki ve Süleymaniye mekteplerinde derslane dikdörtgen planlıdır. Haseki mektebinde her iki bölüm de ahşap çatıyla örtülmüştür. Süleymaniye'de ise örtü kubbelidir. Dikdörtgen planlı Evvel ve Sâni medreseleri derslanelerinde olduğu gibi, iç mekân kubbe ve yanına eklenen düz tonozla örtülmüştür. Giriş bölümünde kubbe, iki yönde geniş ahşap saçaklarla çevrilmiştir.

Bütün külliyelerde mektepler ayrı girişleri olan bağımsız yapılardır. Zeminle ilişkileri ise değişmektedir. Yavuz Sultan Selim ve Atik Valide mektepleri çevre yol kotuyla aynı düzlemedirler. Haseki, Süleymaniye ve Selimiye mekteplerinde ise derslane düzlemi zeminden yükseltilmiştir. Ayrıca giriş ve yazlık bölümlerinde yüksek sofalar oluşturulduğu gözlenmiştir.

Mekteplerde kullanılan malzeme ve yapım tekniği, binanın önemine göre değişmektedir. Süleymaniye ve Şehzade mektepleri, dışta tümüyle kesme taş örgüye sahip, taş kornişli, özenli yapılardır. Haseki mektebinin sokak cephesinde kesme taş, avlu yönünde horasan harcı derzli düzgün yontma taş tekniği kullanılmıştır. Diğer mekteplerde 1 sıra taş / 2 sıra tuğla almaşık örgü bulunmaktadır. Saçak kornişlerinde daha çok taş malzemededen yararlanılmıştır; iki sıra kirpi saçaklı düzen yalnız Atik Valide mektebinde uygulanmıştır.

Kütle ve cephe düzeni açısından mektepler medrese derslaneleriyle yakın ilişki içindedirler. Cepheler genel olarak farklı pencere düzenlerinin yer aldığı düşey düzlemlerdir. Yalnız Şehzade mektebinin kuzeydoğu cephesinde, pilastırlar kullanılarak farklı bir düzleme yapılmıştır. Bu farklılaşmanın yapının Dede Efendi Caddesi üzerindeki cephesine özel etkiler kazandırma kaygısı sonucu ortaya çıktığını sanıyoruz. Cephenin iki kenarı ve ortası boyunca yükselen

üç düşey bant, saçak altında yatay olarak uzanan uzun bir şeritle birleşerek cepheyi iki düşey bölme ayırmakta; iki katlı pencere düzeni, arada kalan çöktürülmüş yüzeylerde yer almaktadır. Beden duvarları üstündeki saçak kornişli sürekli değildir, orta bölümde çerçeve düzlemi kasnak ile bütünleşerek kubbe eteğine kadar yükselmektedir.

Mekteplerin giriş bölümünde, farklı revak ve saçak düzenleri ile değişik bileşimler aranmıştır. Korunabilen sayının azlığı nedeniyle genelleme yapmak zorlaşmaktadır. Selimiye'de iki açıklıklı, Sultan Selim'de üç açıklıklı revak düzeni uygulanmıştır. Geniş saçaklarla gölgelenen revak öğeleri, dolu derslane kütlelerini hafifletmek ve canlandırmak için başarıyla kullanılmışlardır.

Yalın yapılar olan mekteplerde bezeme olarak taş işçiliğinden başka fazla bir şey kalmamıştır. Yangınların ve zamanın etkisiyle giriş tavanlarındaki özgün bezemeler ve içteki kalem ve malakâri işleri yok olmuştur. Derslane giriş kapılarında mermer söveler, renkli taş geçmeli kemerler, sütun başlıkları, Bursa kemerli niş çerçeveleri bezemenin yoğunlaştığı başlıca ayrıntılardır. Zengin profilli saçak kornişleri Yavuz Sultan Selim, Şehzade ve Selimiye mekteplerinin beden duvarları ve kasnak üstü düzeylerinde güçlü yatay çizgiler oluşturmaktadır.

Osmanlı Mimariğinin Sinan öncesi döneminden günümüze ulaşabilen mekteplerden tek kubbeli ve yazlık-kışık bölümlü düzenlerin geliştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. II. Bayezit'in İstanbul'daki küliyesinin sıbyan mektebi, yazlık-kışık bölümleri, giriş revağı ve iki kubbeli örtüsüyle 16. yüzyıl başında bu yapı türünün ulaştığı aşamayı göstermektedir. Haseki ve Süleymaniye mekteplerinde Sinan aynı fikri, revak ögesini kaldırarak uygulamıştır. Tüm yapı boyunca devam eden giriş revağının kaldırılması kapalı bölümü açığa çıkarmış; geniş saçaklarla korunan yazlık bölümde aralarındaki fark vurgulanmıştır.

IV. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Mimar Sinan'ın eğitim yapılarını konu olarak ele alan bu çalışmada Tezkirelerde adı geçen ve bugün mevcut, ya da kaynaklardan incelenebilir durumda olan eğitim yapılarının mimarî özellikleri araştırılmıştır. Medreseler, darülcürular ve mektepler olmak üzere üç ana bölümde ele alınan konunun en ağırlıklı kısmı medreselerdir. Sinan'ın medrese uygulamalarının çokluğu doğal olarak şimdiye kadar yapılan araştırmaların daha çok bu konuda yoğunlaşmasını etkilemiştir. Darülcürura ve mektep yapıları ise az incelenmiş konulardır.

Bu araştırmayla mevcut eğitim yapıları konusunda ileride koruma çalışmalarına temel oluşturacak bir belgeleme yapılmış, ayrıca malzeme, strüktür yapım tekniği vd. ayrıntılar irdelenerek genel tasarım özellikleri ve sıradışı çözümler belirlenmeğe çalışılmıştır. Özellikle bazı öğelerini yitirmiş, harap durumda olan eğitim yapılarının restitüsyonlarının doğru yapılabilmesi ve aynı yapı tipinin başka dönem örnekleriyle analogiler kurulabilmesi için bu çalışmanın sonuçları yararlı olacaktır.

Araştırmalar Sinan'ın İstanbul ve yakın çevresindeki eğitim yapılarında klasik Osmanlı üslûbunun arkaik ve ilerici iki ucu arasında çeşitli uygulamalar gerçekleştirdiğini göstermiştir. Başkentten uzak yörelerde ise yöresel plan, malzeme ve konstrüksiyon tekniklerinin etkilerinin ağır bastığı uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Tipolojik doğrultudaki araştırmalarımız sonunda medrese, darülcürura ve mektep yapılarının temel öğesi olan derslanenin, her üç yapı grubunda da or-

tak özellikler gösterdiği belirlenmiştir. Dershane ve hücrelerin farklı düzenlenmelerine olanak veren medrese planlaması, çok geniş bir repertuara sahiptir. Bu çeşitlenme yukarıda ilgili bölümde sunulmuştur. Mektep ve darükkurralarda ise, revak ve yazlık bölüm gibi takıların varlığına karşın, tasarımın odağı dershanedir. Yazlık bölümlü mektep planlaması dışında mektep ve darükkurraların biçimlenişi birçok uygulamada ortak özellikler göstermektedir. İki yapı grubunu birbirinden ayıran öge olarak ocak önem kazanmaktadır. Çocukların kışın rahat ders yapabilmeleri için mektepler, mutlaka ocaklı yapılmışlardır. Darükkurra ve diğer medreselerde ise böyle bir konfor koşulu aranmamıştır.

Osmanlı klasik dönem mimarlığının simgesi olan Sinan'ın eserlerinin araştırılıp tanınması, 16. yüzyıl mimarlığı hakkındaki bilgi eksikliklerinin tamamlanabilmesi için önkoşuldur. Bu konuda hâlâ bilinmeyenler pek çoktur. Yapıların teşhisi ve tarihlendirmesi için tarihçilerle ortak çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir. Bugün ve gelecekte yapılacak koruma çalışmaları için araştırma ve belgelemenin disiplinlerarası işbirliğiyle sürdürülmesini diliyoruz.

Yazılı Kaynaklara Göre Mimar Sinan Tarafından Yapılmış Olan Medreseler

Medresenin adı	Yeri	Kaynaklar	Durumu
1. Abdüsselâm Bey (Defterdar)	Küçükçekmece	TM TE TB	yıkılmış
2. Ağazade	İstanbul	- TE TB	yok
3. Ahmet Ağa	İstanbul	TM TE -	yok
4. Ahmet Paşa	İzmit	- TE TB	yok
5. Ahmet Paşa (Kara, Maktul)	İst./Topkapı	TM TE TB	mevcut
6. Ali Bey (Sekban)	İst/Gümrükhane	TM TE TB	yok
7. Ali Paşa (Semiz, Cedit,Kalın)	Babaeski	TM TE TB	yok
8. Ali Paşa (Semiz, Cedit,Kalın)	İst/Karagümrük	TM TE TB	mevcut
9. Ali Paşa (Hadım)	Diyarbakır	TM - -	mevcut
10. (Atik) Valide Sultan	İst/Üsküdar	TM TE TB	mevcut
11. Baba Çelebi	İst./Fatih	TM TE TB	yok
12. Cafer Ağa (Kapıağası)	İst./Soğukkuyu	TM TE TB	mevcut
13. Gülfem Hatun	İst/Üsküdar	TM TE TB	yok
14. Hacegizade	İst./Fatih	- TE TB	yok
15. Hacı Kadın (Hatun)	İst/Üsküdar	TM TE TB	yok
16. Hamid Efendi (Müftü)	İst./Unkapanı	TM TE TB	yok
17. Haseki Sultan	İst./Avrat pazarı	TM TE TB	mevcut
18. Hekim Çelebi (Kadı)	İst./Fatih	TM TE TB	yok
19. Hüseyin Çelebi	İstanbul	TM TE TB	yok

20. Hüseyin Çelebi (Bedesten Kethüdası)	İst./Sultan Selim	TM TE TB	yok
21. Hüsrev Kethüda	Ankara	TM TE TB	yok
22. Hüsrev Kethüda-l. medrese	İstanbul	TM . .	yok
23. Hüsrev Kethüda -2. medrese	İstanbul	TM . .	yok
24. Hüsrev Paşa	Halep	TM . .	mevcut
25. Hüsrev Paşa	Van	TM . .	çok harap
26. İbrahim Paşa	İst./Draman	TM TE TB	yok
27. İbrahim Paşa (Hadım)	İst./Esekapısı	TM TE TB	harap
28. İskender Paşa	İst./Kanlıca	TM TE TB	yok
29. Kahriye	İst./Fatih	TM TE TB	yok
30. Kasım Paşa	İst./Kasımpaşa	TM TE TB	yok
31. Kirmasti	İst./Vefa	TM TE TB	yok
32. Kudüs-ü Şerif (Haseki)	Kudüs	TM . .	?
33. Mahmut Ağa (Kapıağası)	İst./Ahırkapı	TM TE TB	yok
34. Mahmut Paşa (Zal)-1. Medrese	İst./Eyüp	TM . .	mevcut
35. Mahmut Paşa (Zal)-2. Medrese	İst./Eyüp	TM . .	mevcut
36. Malûlzade (Malûl Emir)	İst./Fatih	TM TE TB	yok
37. Mehmet Ağa	İst./Divanyolu	. TE .	mevcut
38. Mehmet Çelebi (Hekim, Hakim, Kadı)	İstanbul	TM TE TB	yok
39. Mehmet Çelebi (Bey, Nişancı)	İst./Altımermer	TM TE TB	harap
40. Mehmet Paşa (Sofu)	İst./Babiâli	TM TE TB	yok
41. Mehmet Paşa (Sokollu)	İst./Kadırğa	TM TE TB	mevcut
42. Mehmet Paşa (Sokollu)	İst./Eyüp	TM TE TB	mevcut
43. Mehmet Paşa (Sokollu)	Lüleburgaz	TM . .	mevcut
44. Mihrimah Sultan	İst./Edirnekapı	TM TE TB	mevcut
45. Mihrimah Sultan	İst./Üsküdar	TM TE TB	mevcut
46. Mustafa Paşa (Çoban, Mısırlı)	Gebze	TM TE TB	mevcut
47. Osman Şah Validesi	İst./Aksaray-Langa	TM TE TB	yok
48. Perviz Efendi (Kadiasker)	İst./Fatih	TM TE TB	yok
49. Rüstem Paşa	İst./Cağaloğlu	TM TE TB	mevcut
50. Rüstem Paşa	Tekirdağ (Ro- doscuk)	TM . .	harap
51. Selimiye (Sultan Selim II)	Edirne	TM TE TB	mevcut
52. Sinan Efendi (Emir, Kepenekçi)	İst./Kantarcılar	TM TE TB	harap

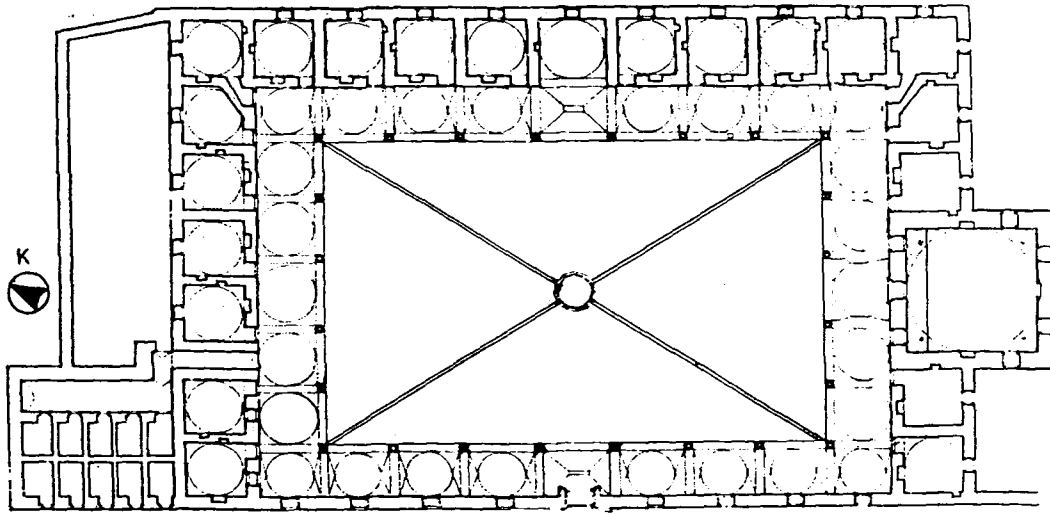
53. Sinan Paşa	İst./Beşiktaş	TM TE TB	mevcut
54. Sultan Selim Han (I)	İst./Halıcılar köşkü	TM TE TB	mevcut
55. Sultan Süleyman Han	Çorlu	TM TE TB	yok
56. Sultan Süleyman Han (4 mezhép için)	Mekke	TM TE TB	yok
57. Sultan Süleyman Han	Şam	TM . .	mevcut
58. Süleyman Bey (Karcı)	İst./Süleymaniye	TM TE TB	yok
59. Süleymaniye- Evvel	İst./Süleymaniye	TM TE TB	mevcut
60. Süleymaniye- Sâni	İst./Süleymaniye	TM TE TB	mevcut
61. Süleymaniye Sâlis	İst./Süleymaniye	TM TE TB	mevcut
62. Süleymaniye Rabi	İst./Süleymaniye	TM TE TB	mevcut
63. Süleymaniye Darülhadis	İst./Süleymaniye	TM TE TB	mevcut
64. Süleymaniye- Tıp Medresesi	İst./Süleymaniye	TM TE TB	değiştirilmiş
65. Şahkulu (Sinekli)	İst./Bayezıt	TM TE TB	yok
66. Şehzade Sultan Mehmet Han	İst./Şehzadebaşı	TM TE TB	mevcut
67. Şemsi Ahmet Paşa	İst./Üsküdar	TM TE TB	mevcut
68. Şerifezade (Defterdar)	İst./Fatih Kadı Çeşmesi	TM TE TB	yok
69. Tuti Kadı (Abdüllâtif)	İst./Fatih	TM TE TB	yok
70. Üçbaş Nureddin	İst./Karagümrük	TM TE TB	değiştirilmiş
71. Ümm-i Veled	İst./Fatih	TM TE TB	yok
72. Van Medresesi (Sofu Mehmed Paşa ?)	?Van	TM . .	yok
73. Yahya Çelebi (Efendi)	İst./Beşiktaş	TM TE TB	yok
74. Yunus Bey (Dırağman)	İst./Draman	TM TE TB	yalnız dershane var

Toplam 70 62 60

Mimar Sinan Medreseleri Kronolojik Dizin

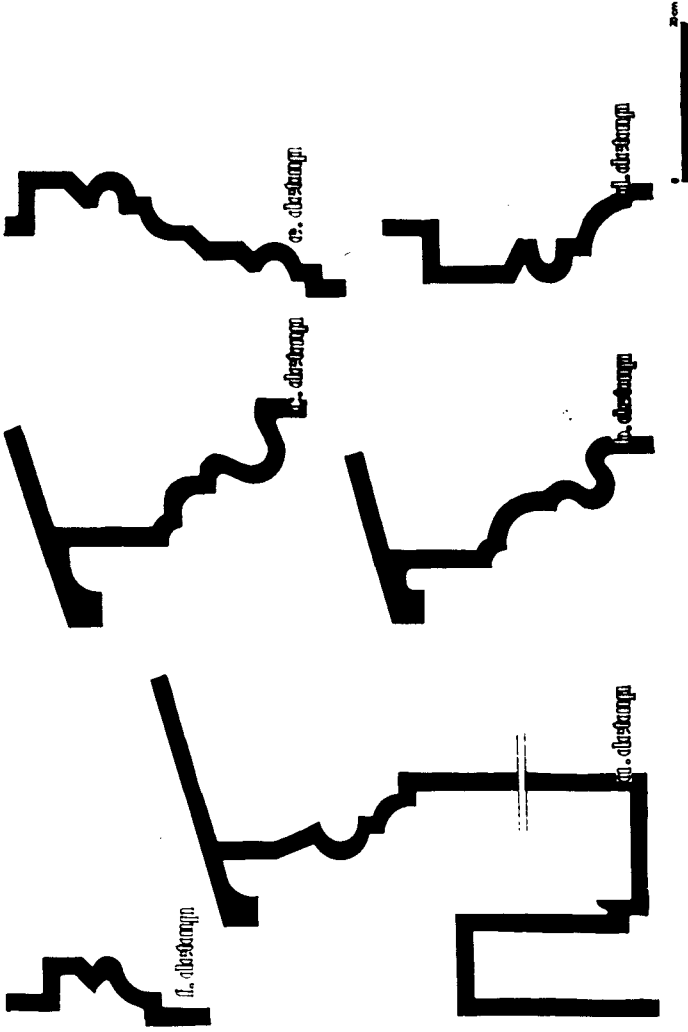
Tarih	Yazıt	Medrese adı	Yeri	Bugünkü durum
1. 1523/24	+	Çoban Mustafa Paşa	Gebze	Restore edilmiş
2. 1532/33	Avlu kapısında	Üçbaş Nureddin Hamza	İst./Karagümrük	19. yüzyılda yenilenmiş
3. 1535-37	-	Hadım Ali Paşa	Diyarbakır	Onarılmış
4. 1539/40	+	Haseki Hürrem Sultan	İstanbul	Restore edilmiş.
5. 1541	Camide	Dırağman Yunus Bey	İst./Fatih	Restore edilmiş.
6. 1542-44	-	Defterdar İbrahim Paşa	İst./Fatih	Yıkıldı
7. 1543-47	+	Şehzade Sultan Mehmet	İstanbul-	Restore edilmiş
8. 1545/46	Camide	Kepenekçi Hoca Sinan	İst./Eminönü	Harap
9. 1545/46	Camide	Hüsrev Paşa	Halep	Onarılmış
10. 1540-48	Camide	Mihrimah Sultan	İst./Üsküdar	Restore edilmiş.
11. 1550	-	Sultan Selim	İst./Vatan Cad.	Restore edilmiş.
12. 1550	+	Rüstem Paşa	İst./Cağaloğlu	Restore edilmiş.
13. 1552/53	-	Süleymaniye Evvel	İstanbul	Restore edilmiş.
14. 1552/3	-	Süleymaniye Sâni	İstanbul	Restore edilmiş
15. 1553 ?	-	Süleymaniye Tıp	İstanbul	Değişmiş
16. 1553	Camide	Rüstem Paşa	Tekirdağ	Harap
17. 1555/6	Camide	Sinan Paşa	İst./Beşiktaş	Kısmen değişmiş
18. 1556/7	-	Süleymaniye Darülhadis	İstanbul	Değişmiş
19. 1558/9	-	Süleymaniye Sâlis	İstanbul	Restore edilmiş.
20. 1558/9	-	Süleymaniye Râbi	İstanbul	Restore edilmiş.
21. 1558/9	-	Semiz (Cedit) Ali Paşa	İst./Karagümrük	Restore edilmiş.
22. 1559/60	-	Cafer Ağa	İst./Soğukkuyu	Onarılıyor
23. 1560'	-	Hadım İbrahim Paşa	İst. Esekapı	Harap
dansonra				
24. 1557-67 ?	-	Nişancı Mehmet Bey	İst./Altımermer	Harap
25. 1565/6 ?	Camide	Kara Ahmet Paşa	İst./Topkapı	Restore edilmiş.
26. 1565/6	Camide	Süleyman Han	Şam	Restore edilmiş.
27. 1567 ?	Camide	Hüsrev Paşa	Van	Çok harap

Tarih	Yazıt	Medrese adı	Yeri	Bugünkü durum
28. 1568/9		Mihrimah Sultan	İst./Edirnekapı	Restore edilmiş.
29. 1568/9	Avlu kapısında	Sokollu (İsmihan Sultan)	İst./Eyüp	Restore edilmiş.
30. 1569/70	Avlu kapısında	Sokollu	Lüleburgaz	Restore edilmiş.
31. 1571/2	Avlu kapısında	Sokollu	İst./Kadırga	Restore edilmiş.
32. 1572/3	Camide	Selimiye	Edirne	Restore edilmiş.
33. 1572/3	Camide	Şemsi Paşa	İst./Üsküdar	Restore edilmiş.
34. 1579/80	Çeşme de Zal	Mahmut Paşa-alt	İst./Eyüp	Restore edilmiş
35. 1579/80	Çeşme de Zal	Mahmut Paşa-üst	İst./Eyüp	Restore edilmiş.
36. 1579/80	-	Atik Valide	İst./Üsküdar	Restore edilmiş.
37. 1582/3	Çeşme de	Mehmet Ağa	İst./Divanyolu	Harap
38. 1582	-	Malûlzade	İst./Fatih	yok

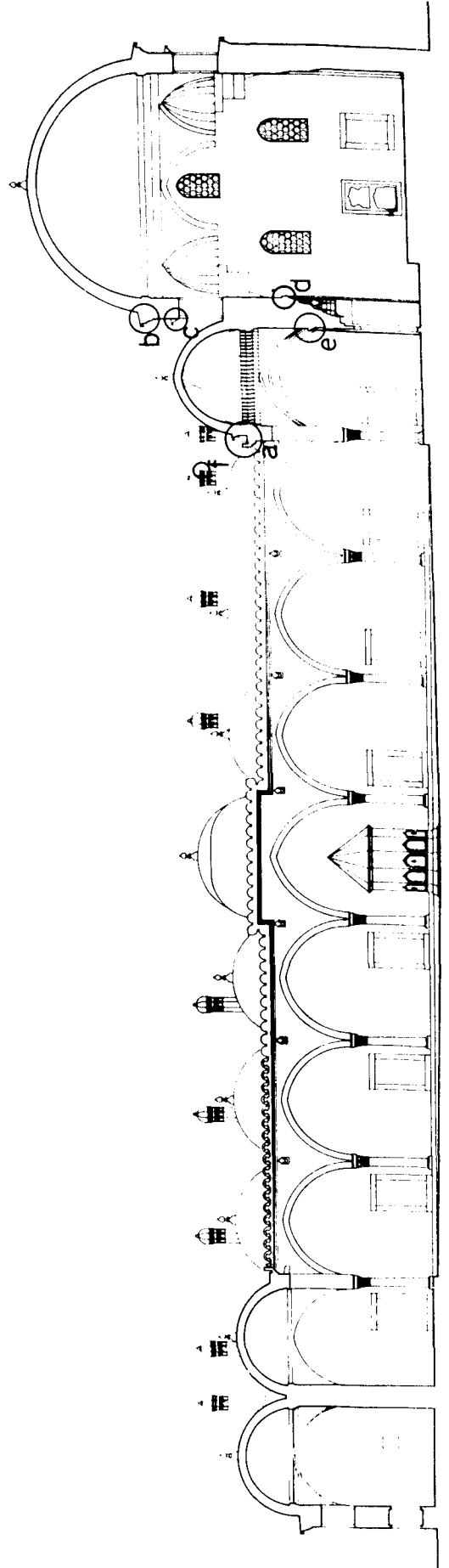

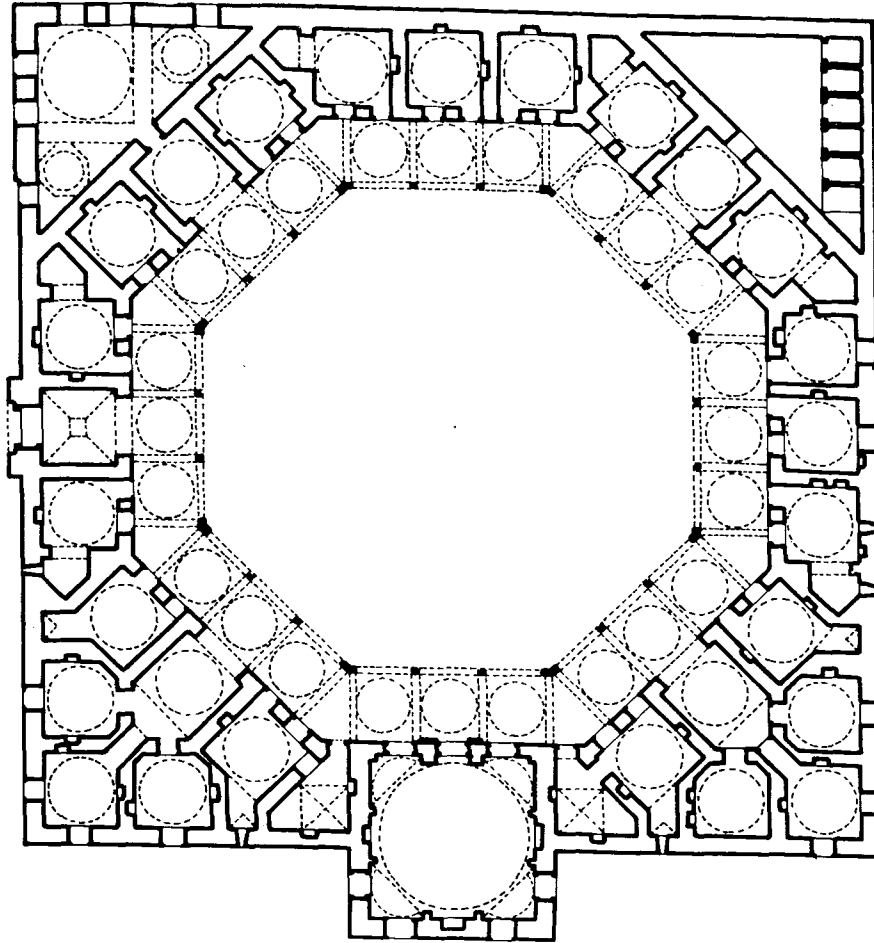
0 5 m.

Şehzade Medresesi, Plan

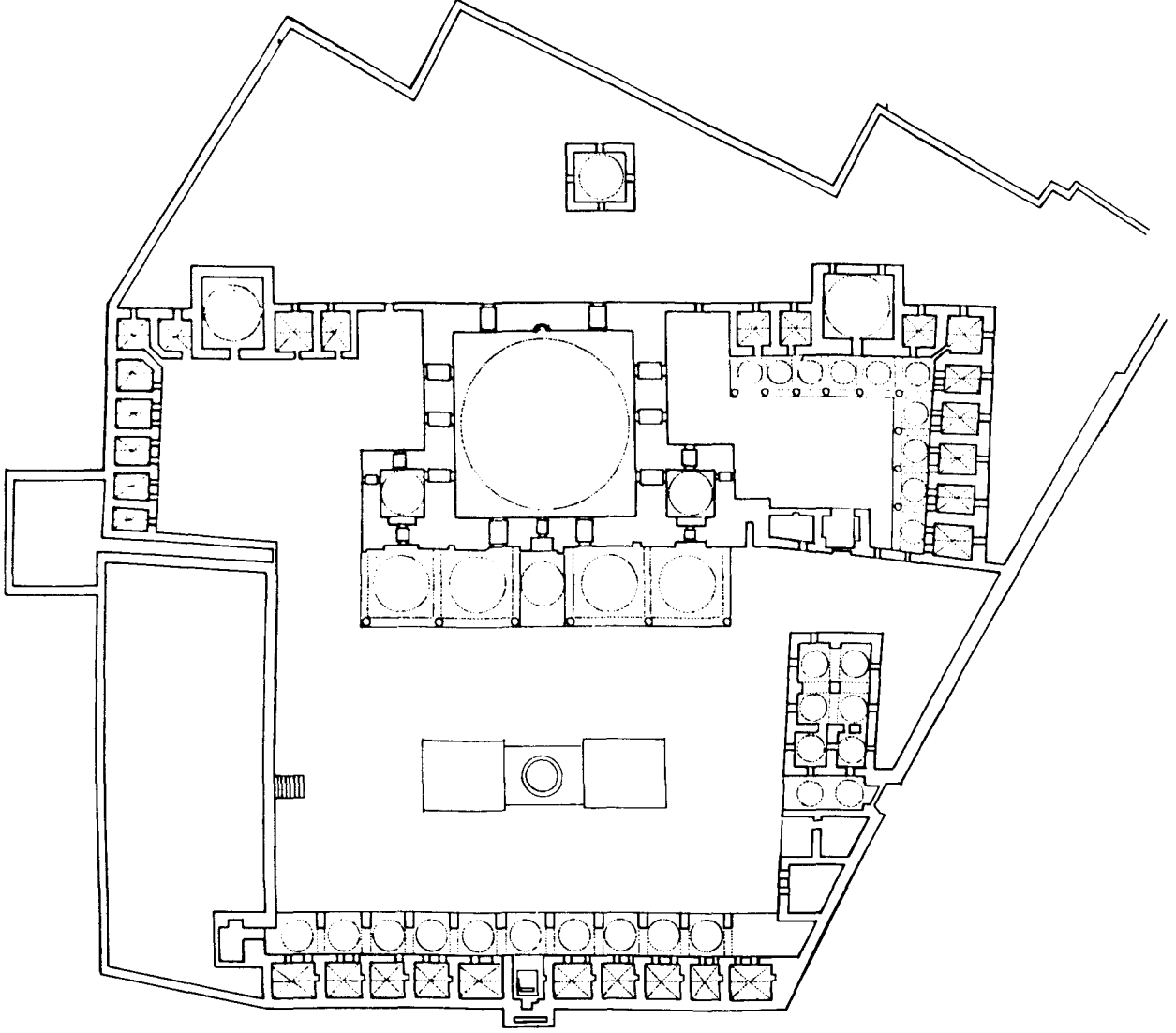

Saçak Profilleri

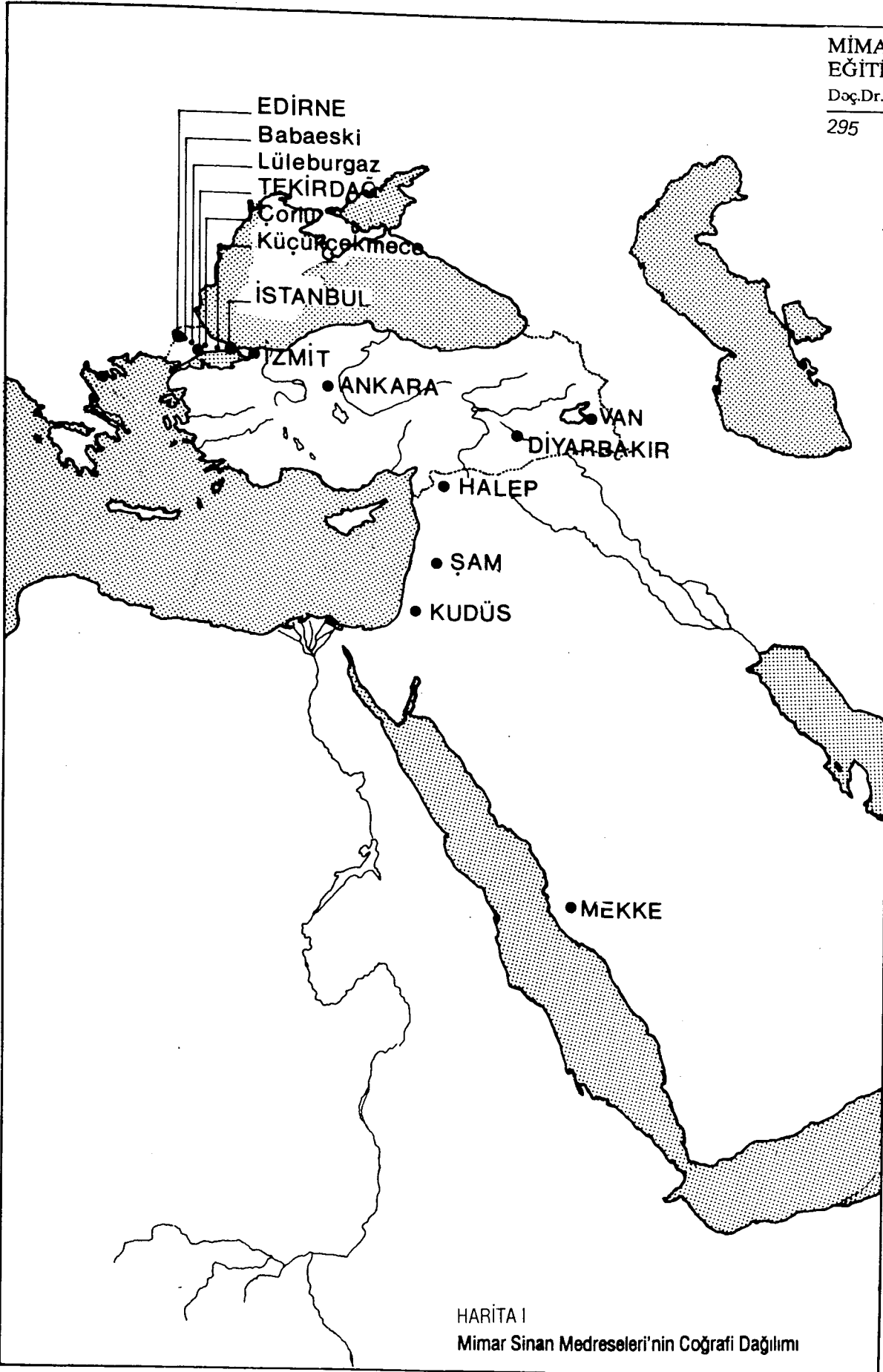
Rüstem Paşa Medresesi

0 5 25 m

Halep, Hüseyin Paşa Külliyesi (Rifai)

HARİTA I

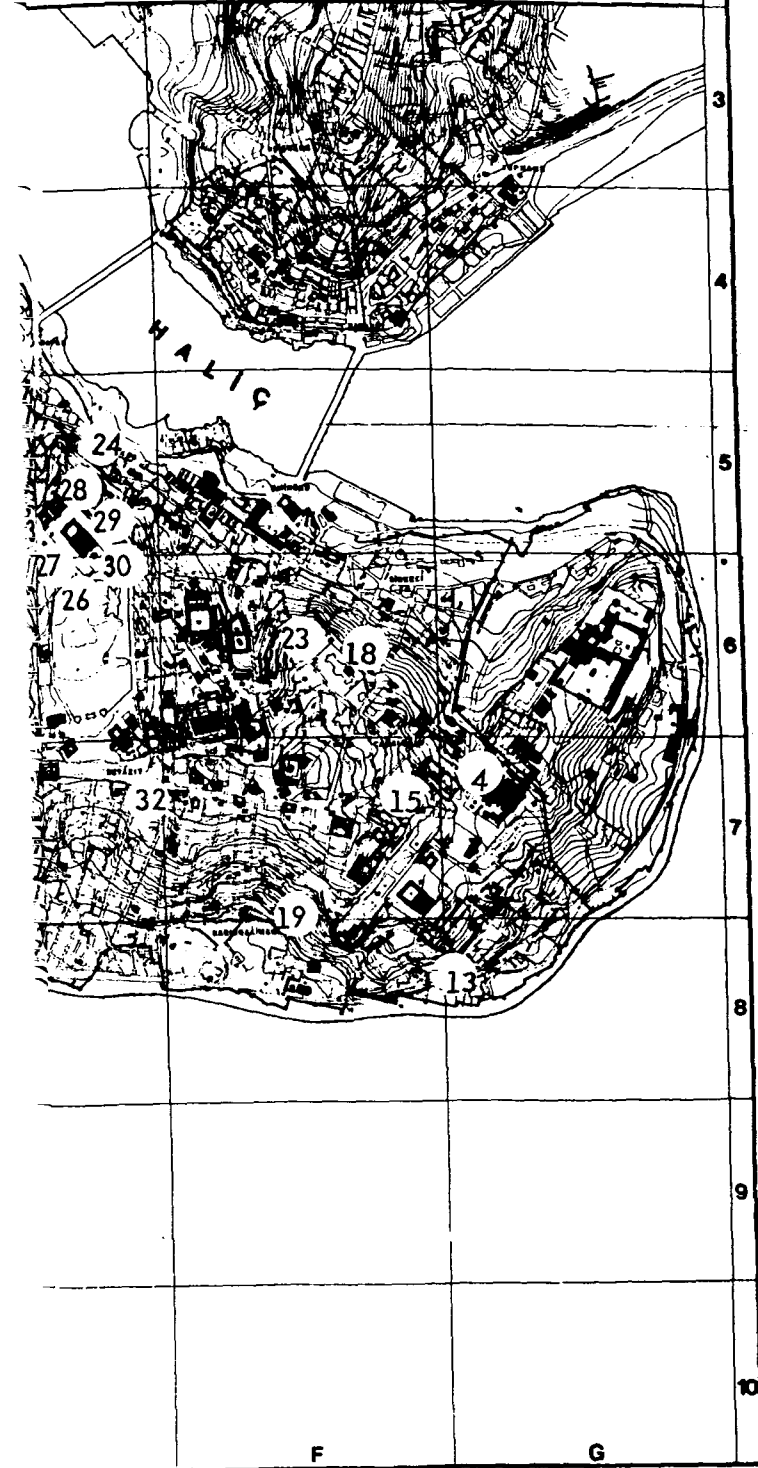
Mimar Sinan Medreseleri'nin Coğrafi Dağılımı

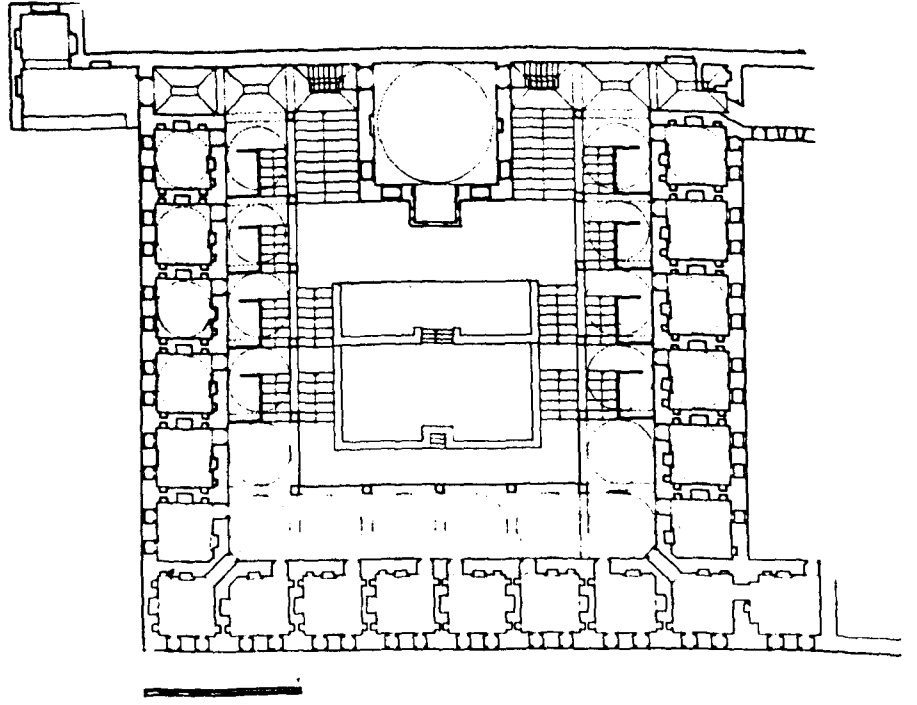

1. KARA AHMET PAŞA MEDRESESİ
2. SEMİZ ALİ PAŞA MEDRESESİ
3. BABA ÇELEBİ MEDRESESİ
4. CAFER AĞA MEDRESESİ
5. HACEGİZADE MEDRESESİ
6. HASEKİ SULTAN MEDRESESİ
7. HEKİM ÇELEBİ MEDRESESİ
8. BEDESTEN KETHÜDASI HÜSEYİN ÇELEBİ MEDRESESİ
9. İBRAHİM PAŞA MEDRESESİ
10. HADİM İBRAHİM PAŞA MEDRESESİ (FSEKAPİ)
11. KAHRİYE MEDRESESİ
12. KIRMASTI MEDRESESİ
13. KAPIAĞASI MAHMUT AĞA MEDRESESİ
14. MALULZADE MEDRESESİ
15. MEHMET AĞA MEDRESESİ
16. MEHMET ÇELEBİ MEDRESESİ
17. NİŞANCI MEHMET BEY MEDRESESİ
18. SOFU MEHMET PAŞA MEDRESESİ
19. SOKULLU MEHMET PAŞA MEDRESESİ
20. MİHRİMAH SULTAN MEDRESESİ
21. OSMAN ŞAH VALİDESİ MEDRESESİ
22. PERVİZ EFENDİ MEDRESESİ
23. RÜSTEM PAŞA MEDRESESİ
24. KEPENEKÇİ SİNAN EFENDİ MEDRESESİ
25. SULTAN SELİM MEDRESESİ
26. SÜLEYMANİYE EVVEL MEDRESESİ
27. SÜLEYMANİYE SANİ MEDRESESİ
28. SÜLEYMANİYE SALİS MEDRESESİ
29. SÜLEYMANİYE RABİ MEDRESESİ
30. SÜLEYMANİYE DARÜLHADİS MEDRESESİ
31. SÜLEYMANİYE TIP MEDRESESİ
32. ŞAHKULU MEDRESESİ
33. ŞEHZADE MEHMET MEDRESESİ
34. ŞERİFEZADE MEDRESESİ
35. TUTI KADI MEDRESESİ
36. ÜÇBAŞ NUREDDİN HAMZA MEDRESESİ
37. ÜMMİ VELED MEDRESESİ
38. YUNUS BEY (DIRAGMAN) MEDRESESİ

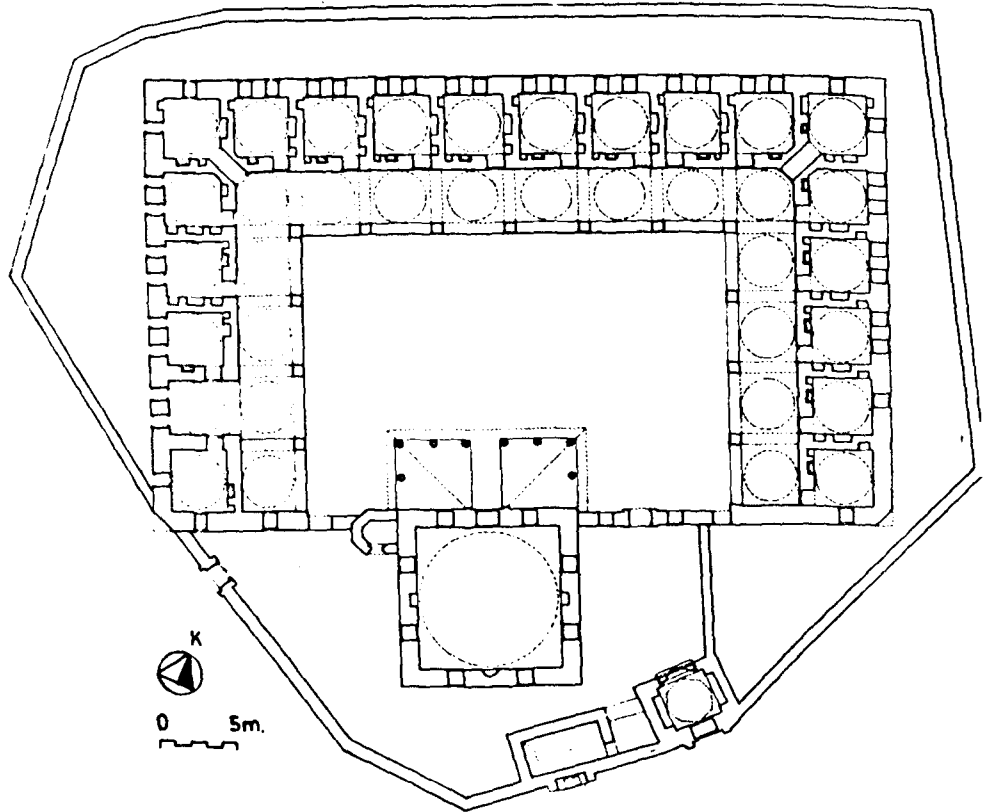
KARİTA II

İSTANBUL TARİHİ YARIMADADA MİMAR SİNAN
ARAFINDAN YAPILAN MEDRESELER

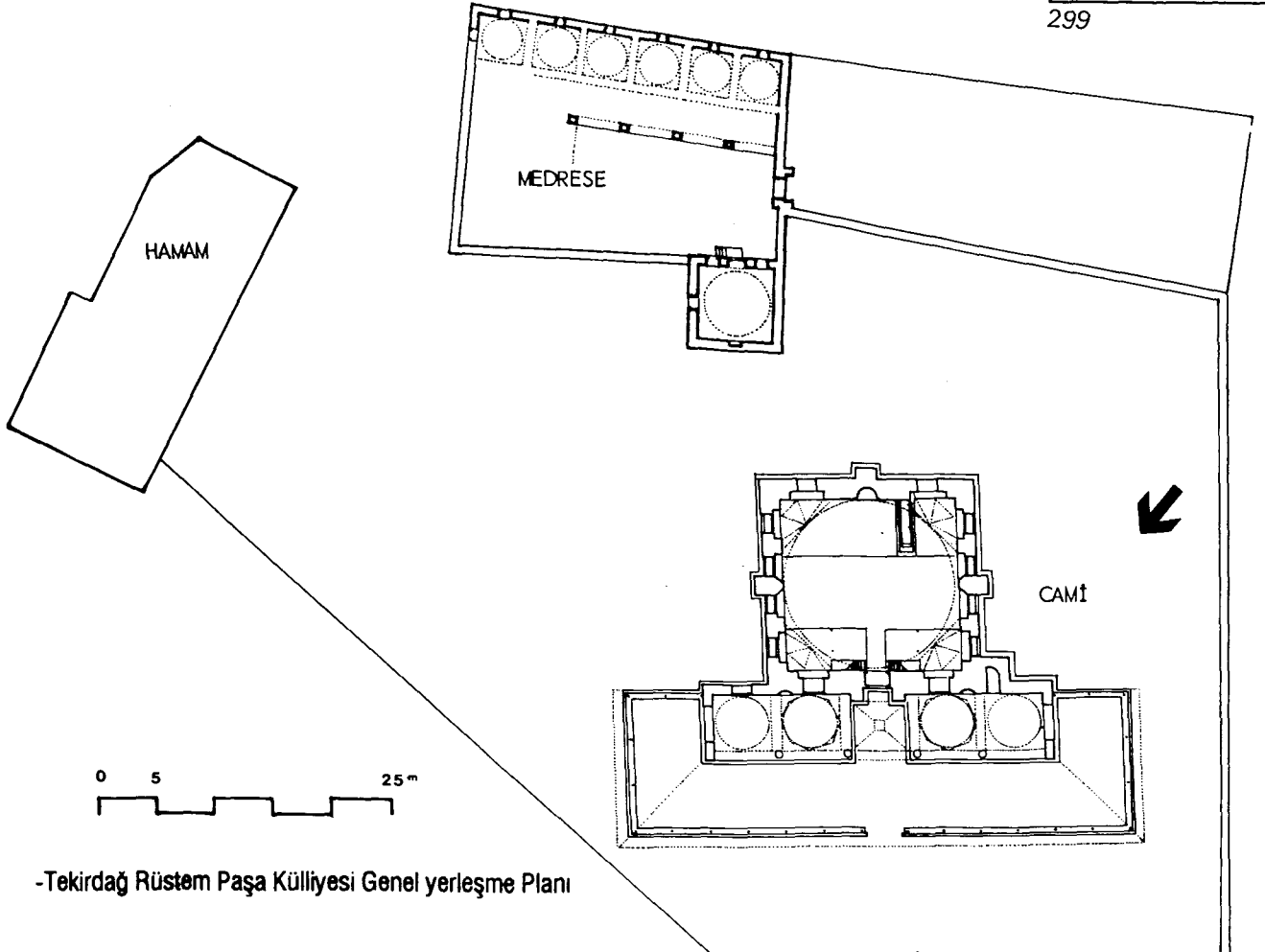

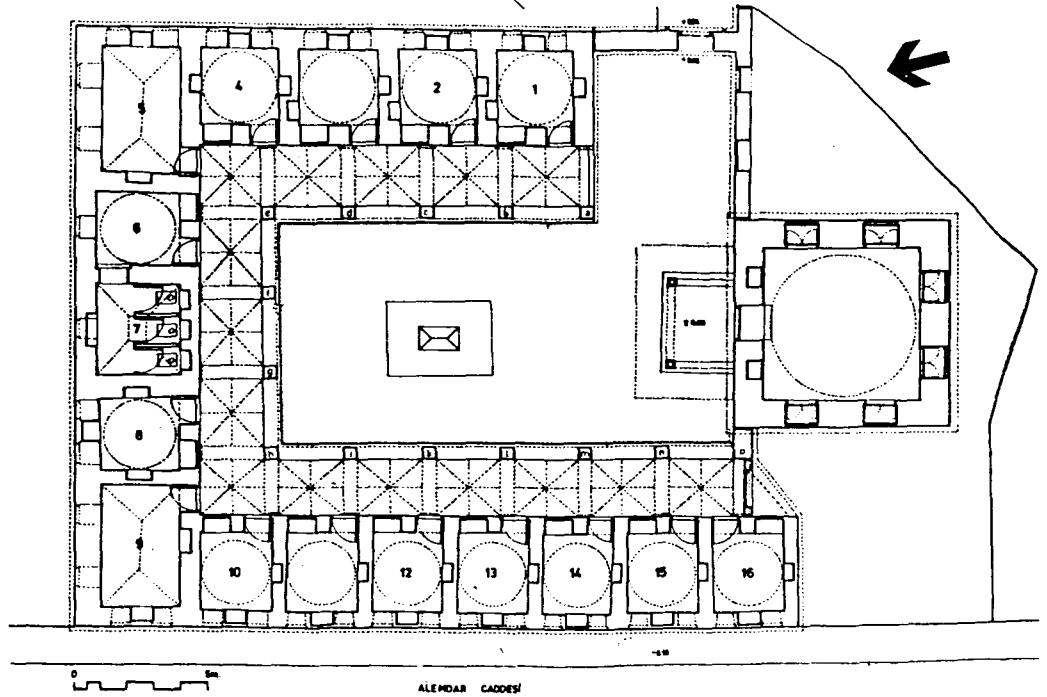
Süleymaniye Rabi Medresesi, Plan

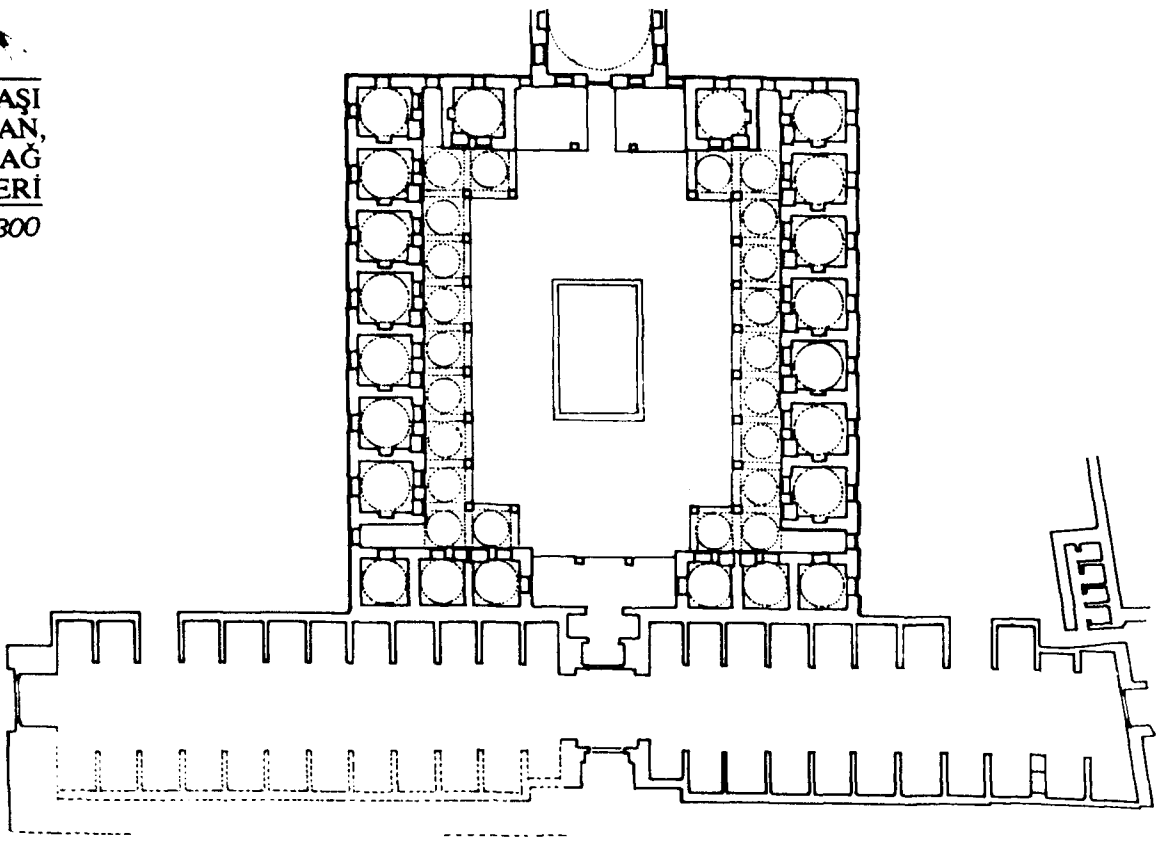
Yavuz sultan Selim Medresesi, Plan

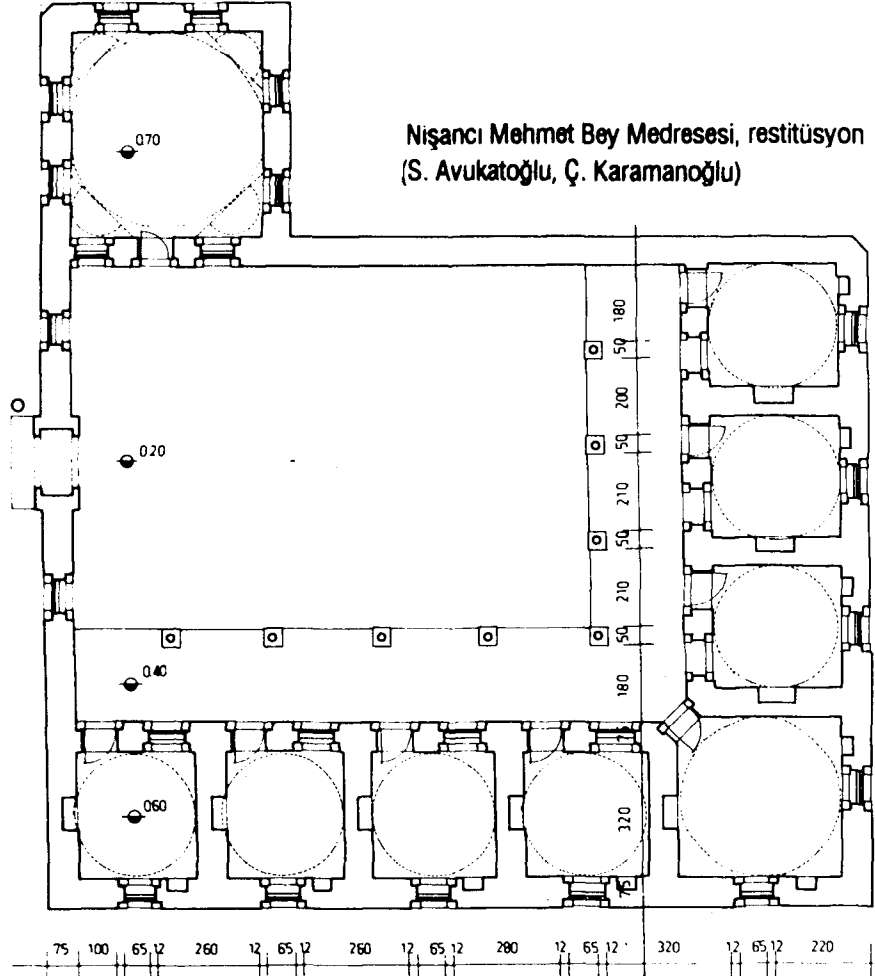
-Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi Genel yerleşme Planı

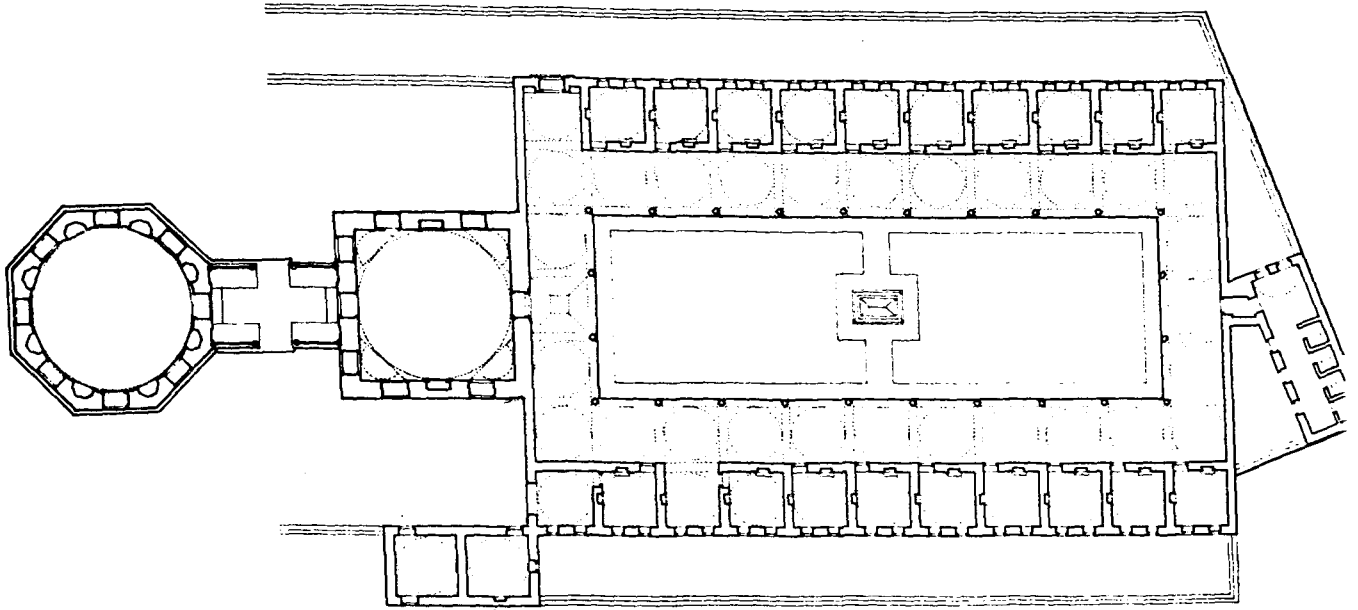

Cafer Ağa Medresesi, Plan (Y. Kahya)

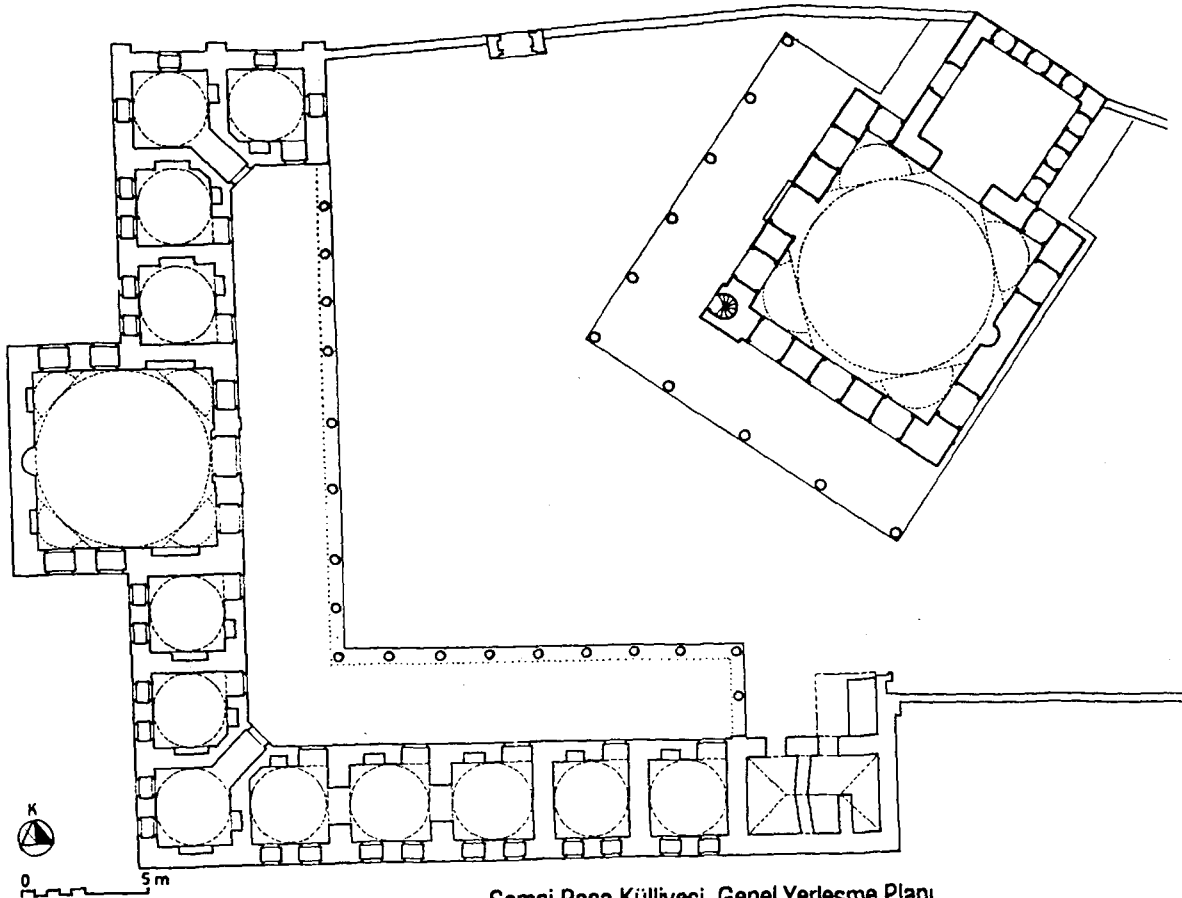

Sam Sultan Süleyman Han Medresesi, Plan (El Rihavi)

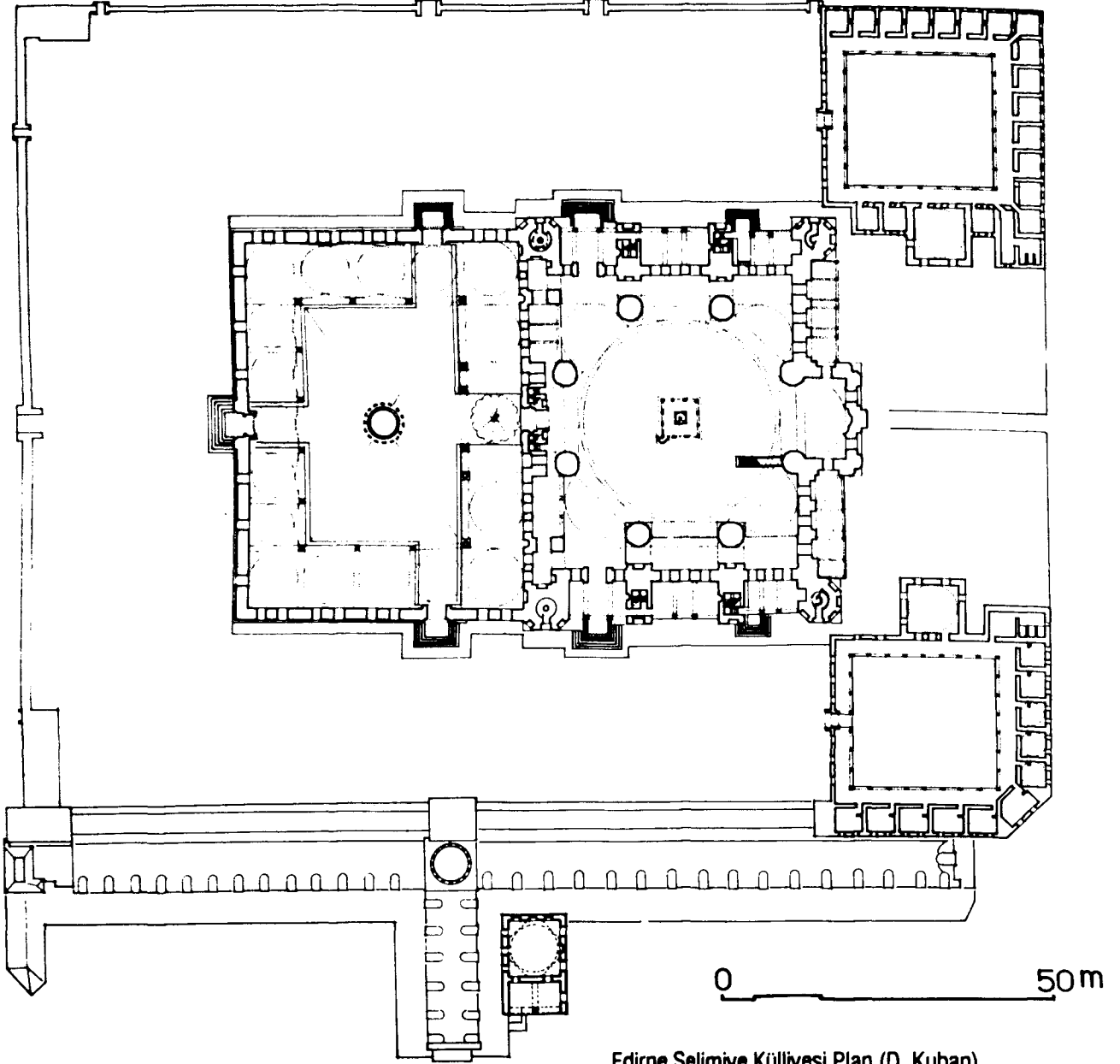

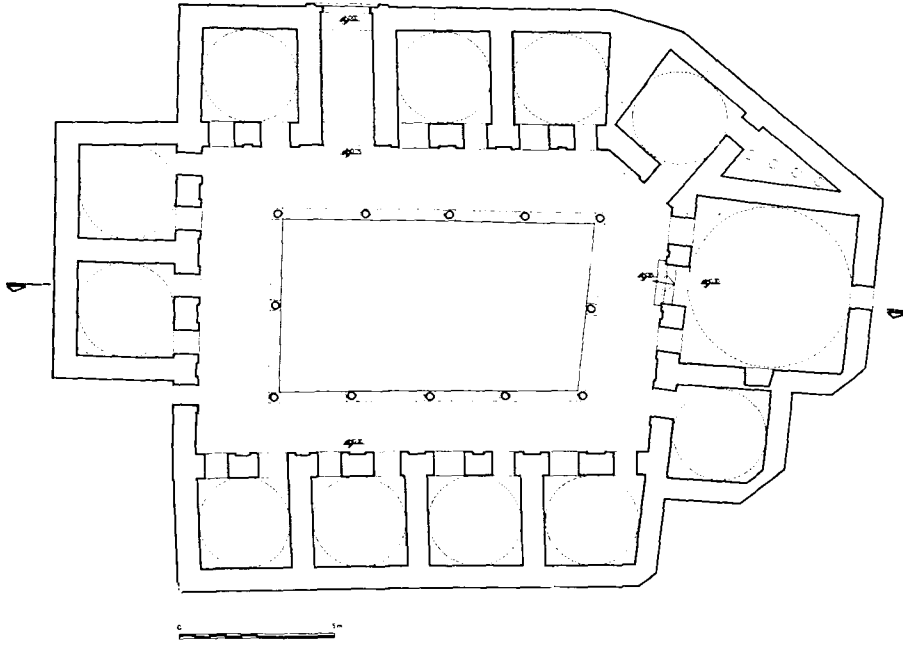
Sokullu Mehmet Paşa Medresesi ve Türbesi,Plan

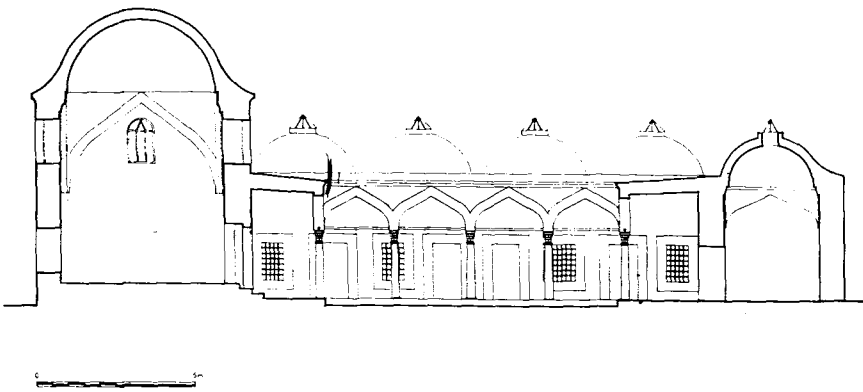
Şemsî Paşa Külliyesi, Genel Yerleşme Planı

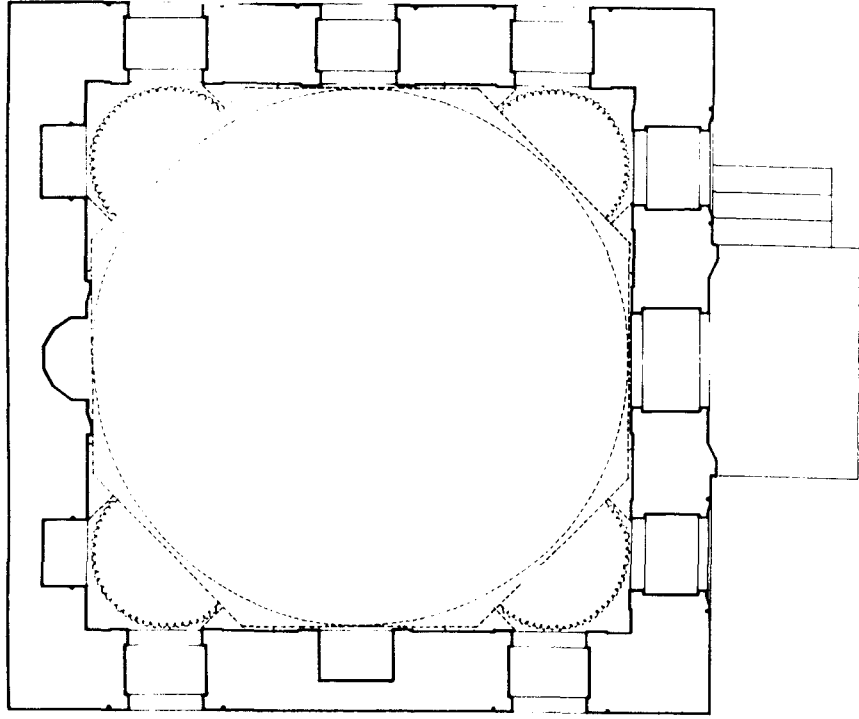

Edirne Selimiye Külliyesi Plan (D. Kuban)

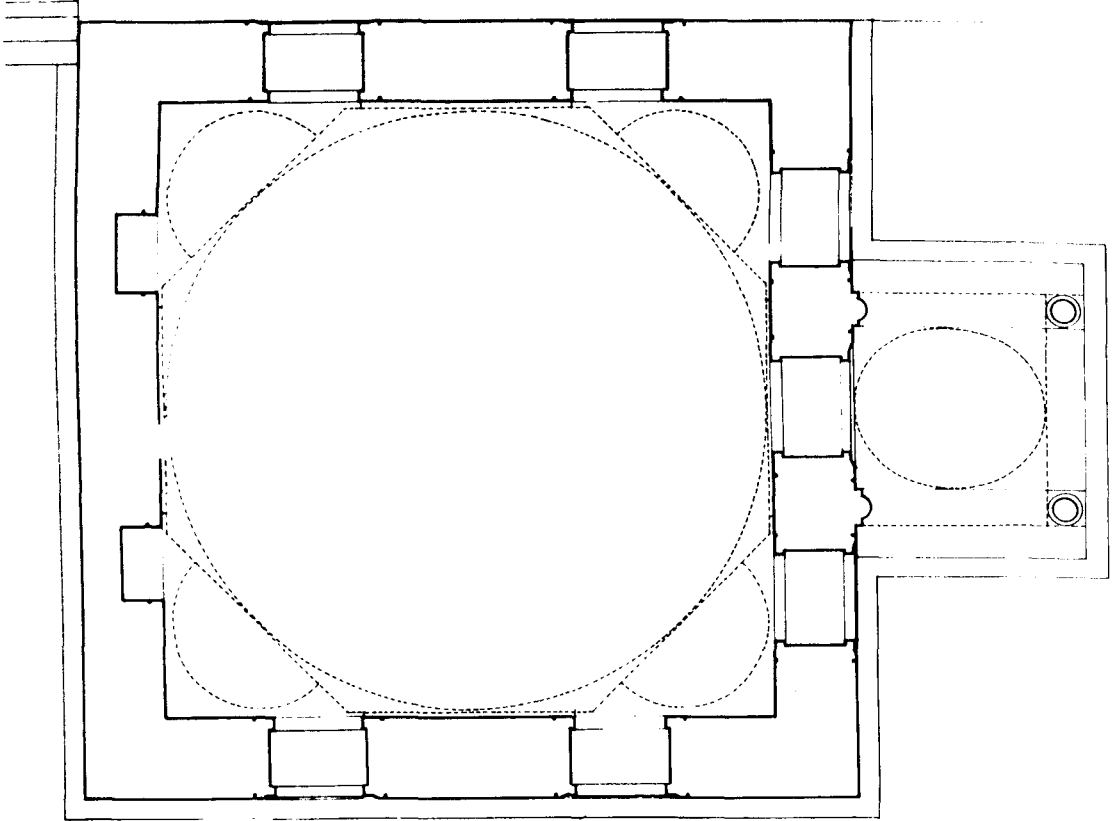
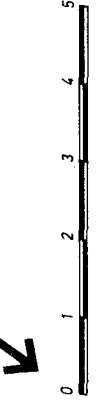

Mehmet Ağa Medresesi, Plan ve Kesit

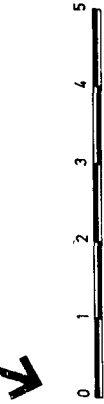

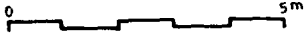
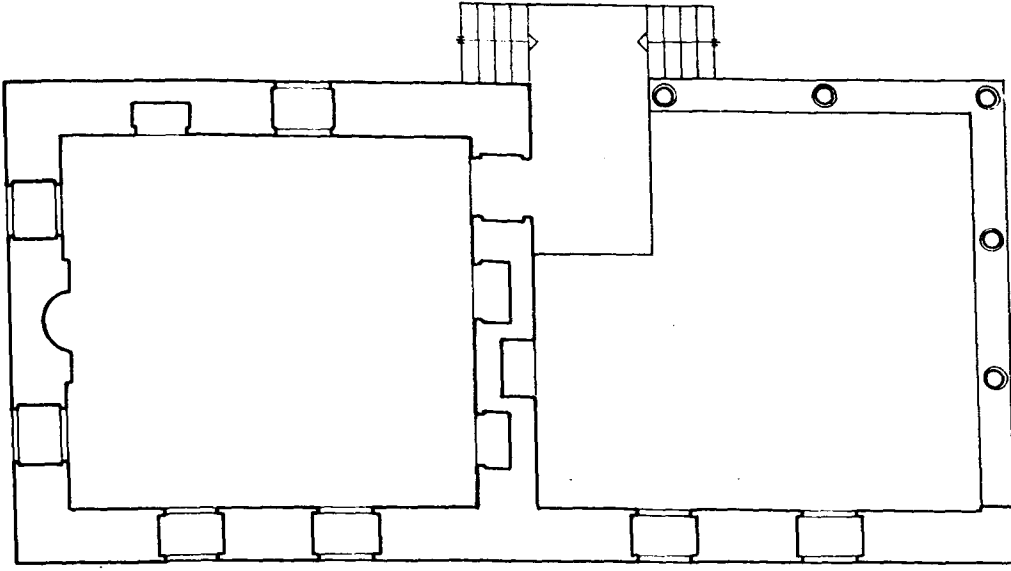

HÜSREV KETHÜDA
DARÜLKURRASI

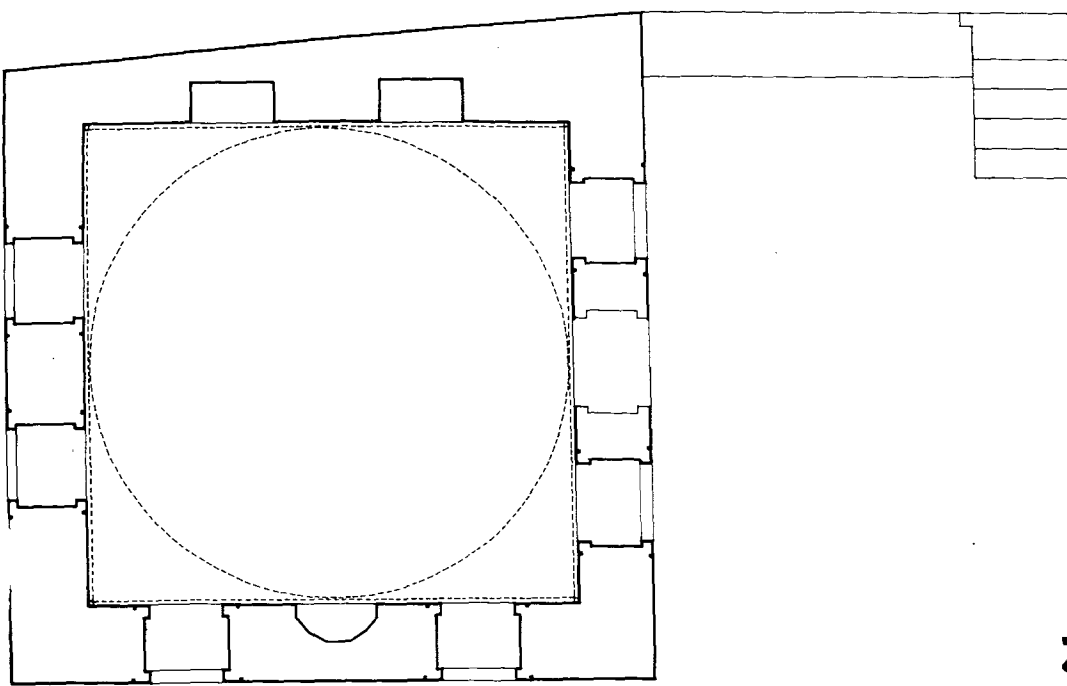

EYÜP
SOKOLLU DARÜLKURRASI

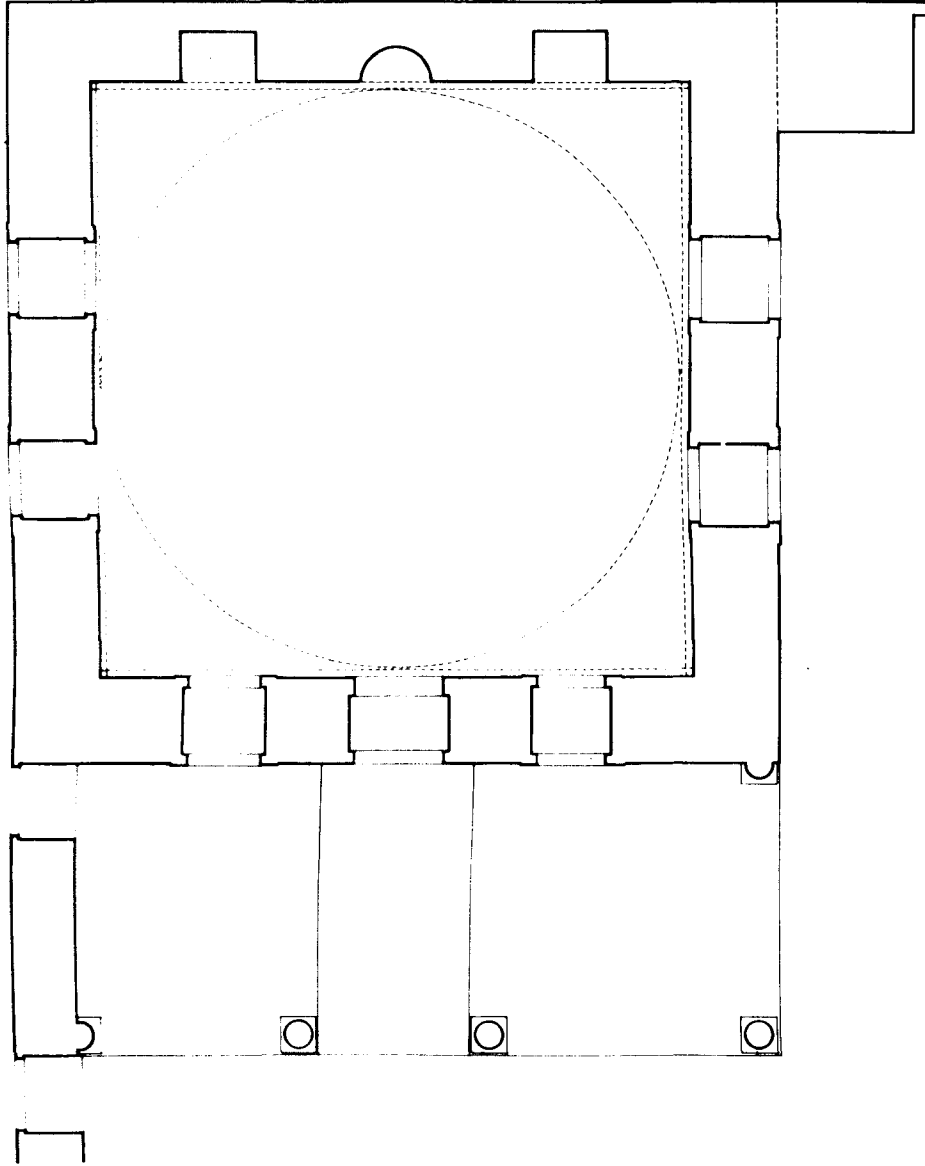

Haseki Mektebi, Plan

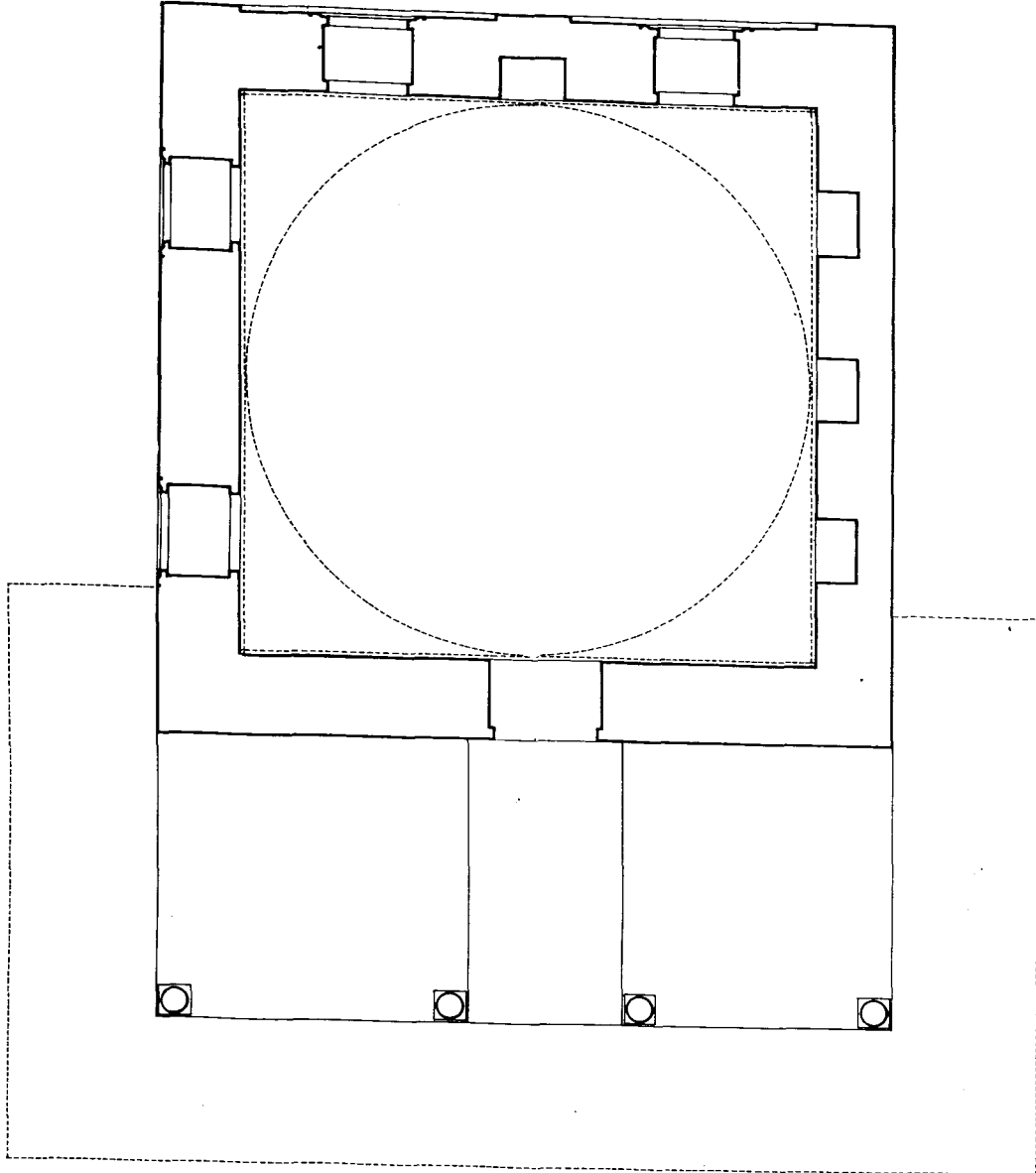

Atik Valide Darulkurra, Plan

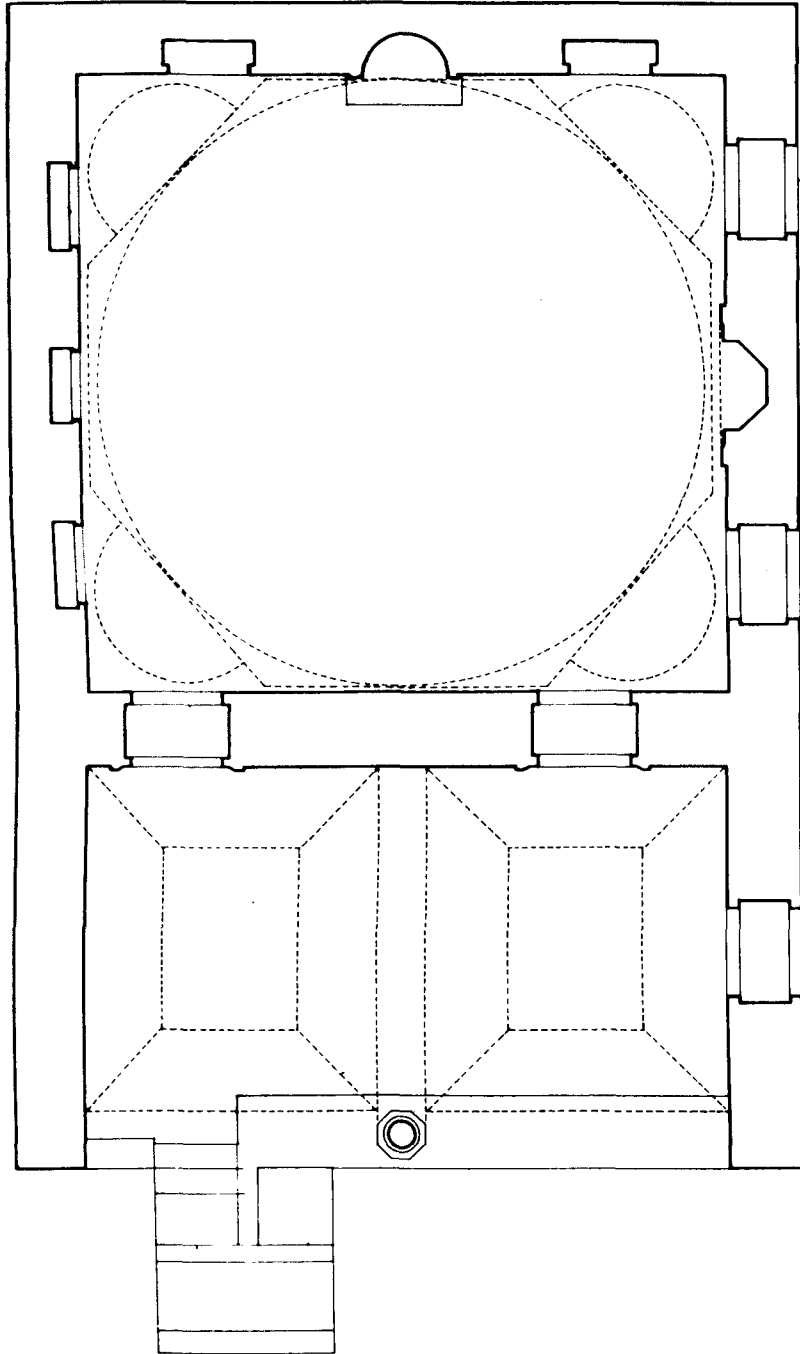

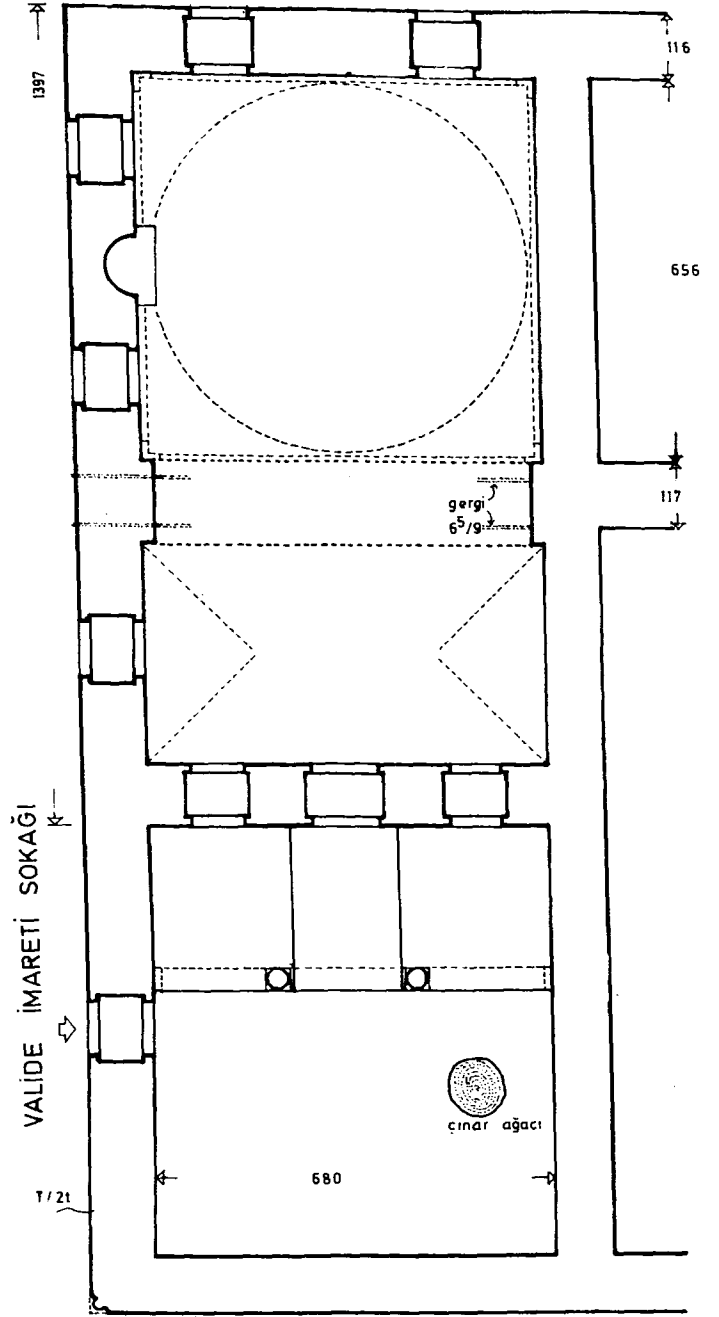
Yavuz Sultan Selim mektebi, Plan

Şehzade Mektebi, Plan.

Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi genel Yerleşme Planı